AZ ÁRTATLANOK KORA «

MONG ATTILA
VAJDA ÉVA

ELEKTROMÉDIA KFT., 2009

Szerzők:
Mong Attila, Vajda Éva

Szerkesztette:
Bundula István

Kutatás:
Moskovits Ákos

Borító és dizájn:
Gerhes Gábor

Képszerkesztő:
Barakonyi Szabolcs

Angol fordítás:
Gyárfás Vera

Korrektor:
Zsadon Béla

Tördelés:
Szegedi Gábor

Nyomdai munkák:
Mackensen Nyomda

ISBN: 978-963-88240-2-8

Kiadja az Elektromédia Kft.
Felelős kiadó: a kiadó igazgatója

Trust for Civil Society in Central and Eastern Europe

Közép-európai Brókerképző Alapítvány

A kötet rövidített angol nyelvű változatát a www.tasz.hu/innocents oldalról tölthetik le az érdeklődők.

TARTALOM

ELŐSZÓ (AVAGY MIÉRT ÍRJUK EZT A KÖNYVET?)

Miért könnyű ma Magyarországon bűnt elkövetni, és miért nehéz a bűnösöket megbüntetni? – tettük fel a bulváros újságírói kérdést 2007 nyarán, amikor a Manager Magazin című gazdasági havilapnál véget ért a pályafutásunk.[1] Ekkorra már mindketten több mint tizenöt évet töltöttünk el az életünkből gazdasági újságírással. Ez az időszak egybeesett a rendszerváltás utáni Magyarországon végbement radikális átalakulással, amikor az állami tulajdon legnagyobb része magánkezekbe került, a vagyon pedig magánzsebekbe vándorolt – sokszor utólag kideríthetetlen úton, kibogozhatatlanul bonyolult tranzakciók során, törvénytelenül, a szabályok megkerülésével, kijátszásával és áthágásával, de legalábbis etikátlanul. Azok, akik ebben irányítóként, döntéshozóként vagy végrehajtóként részt vettek, többségükben köztiszteletben álló, ismert és elismert emberek, és egy-két kivételtől eltekintve sohasem buktak meg. Akik mégis, azok az ügyekkel együtt eltűntek az igazságszolgáltatás útvesztőiben, hogy végül sok-sok év múlva szabadlábon és a legtöbb esetben emelt fővel – még ha a sokévnyi jogi huzavonától lelkileg némileg meggyötörve is – távozzanak, és újra elfoglalják helyüket a mindennapi vagy éppen a közéletben.

A hétköznapi ember csak ámul: hogyan lehetséges az, hogy ha valakit bolti lopáson kapnak, azt megbüntetik, míg ha valaki valamilyen szofisztikált gazdasági bűncselekményt követ el, nagy eséllyel megússza, és nemhogy börtönbe nem kell mennie, de az eljárás végén majdhogynem elnézést kérnek tőle? Miért olyan nehéz bebizonyítani ezekben az esetekben, hogy bűncselekmény történt? A rendszer rossz? Az igazságszolgáltatás tagjai felkészületlenek, netán korruptak? Vagy a hatalom gépezetének a logikája olyan, hogy a gazdasági átalakulást kísérő nagy horderejű ügyekben megakadályozza az igazság kiderülését? Egyáltalán, célja-e az igazságszolgálta-

tásnak az igazság vagy a valóság kiderítése? Hol buknak el ezek az ügyek, és miért marad a lezárásuk után hiányérzet az emberben?

Napestig sorolhatnánk azokat a kérdéseket, amelyek mindegyike arra irányul, hogy kiderítsük és megértsük, mi történt az általunk kiválasztott ügyekkel az igazságszolgáltatás berkeiben. Először csak azokkal az ügyekkel akartunk foglalkozni, amelyeket korábban már feldolgoztunk, és úgy éreztük, hogy jól ismerjük őket. Ilyen volt a Postabank-, a Globex- vagy a Kulcsár-ügy. Meg akartuk nézni közelebbről, hogy mi történt, illetve mi nem történt az úgynevezett olajügyekben a hatóságok előtt.

Munka közben aztán hamarosan rájöttünk, hogy ezek az ügyek nem választhatók el a rendszerváltás utáni évek nagy nyilvánosságot kapott eseteitől: az Ybl-bank bukásától kezdve az Agrobank csődjén át a Lupis-ügyig és a Tocsik-botrányig. Így aztán az eredeti ötletet elvetve magát a rendszert vizsgáltuk az egyes ügyeken és azok tanulságain keresztül.

Azokra az egyszerű kérdésekre próbáltuk megtalálni a választ, hogy mit kezdenek ezekkel az esetekkel a rendőrségen, hogyan nyomoznak, és hogyan rakják össze a történeteket. Hogyan születik meg a vádirat, és mit kezdenek az ilyen ügyekkel a bíróságon, hogyan hoznak a jogszabályokat betartva – a közvélemény szemében sokszor felemásnak tűnő – ítéleteket. Ehhez arra volt szükség, hogy megértsük, hol vannak a jogrendszerben azok a korlátok és buktatók, amelyek miatt olvasóban és újságíróban egyaránt fölvetődik: miért van az, hogy bonyolult gazdasági bűncselekményt – látszólag legalábbis – könnyű elkövetni, és aztán könnyű megúszni? Egyáltalán, így van-e?

A kérdésekre újságírói eszközökkel kerestük a választ: háttérbeszélgetésekkel, interjúkkal, a dokumentumok és az ügyekről megjelent cikkek alapos áttanulmányozásával. *(A részletekről lásd a Módszertani leírás című fejezetet.)* Az újságírás a történetírás első nyers fogalmazványa, vélte Phil Graham, a Washington Post című napilap tulajdonosa a hetvenes évek elején, amikor az amerikai belpolitikai életet hosszú évekre meghatározó és Nixon elnök bukásához vezető Watergate-ügyet kezdték felgöngyölíteni az újság munkatársai.

Másképpen szólva, az oknyomozó újságírás a törvényhozás első nyers fogalmazványa, amikor *„felhívja a figyelmet a társadalom szabályozórendszereinek hiányosságaira és azokra a kiskapukra, amelyeket mindig megtalálnak a rendszereken belül a hatalmasok, a gazdagok és a tilosban járók"* – írja Hugo de Burgh brit professzor Magyarországon is megjelent könyvében.[2] Könyvünk annak a történetnek az első nyers fogalmazványa kíván lenni, ami a rendszerváltás óta eltelt két évtizedben történt a gazdaságban, a jogrendszerben – és a fejekben.

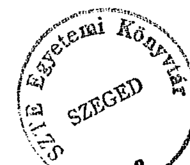
1. VARIÁCIÓK KAPITALIZMUSRA

Ha azt akarjuk, hogy minden úgy maradjon, ahogy van, mindennek meg kell változnia[3]

„Két és fél évet töltött börtönben egy ápolónő, mert húszezer forintot elvett idős apjától" – idézte fel egy húsz éve büntetőző ügyvéd az egyik vidéki bíróságon megesett történetet. Az asszony tette rablásnak minősült, a védelem hiába érvelt azzal, hogy a hajlott korú apa már nem volt teljesen beszámítható, a büntetést jogerősen kiszabták, és végre is hajtották.

„Te, azért ez nem sok egy kicsit?" – hívta fel 2008. január 11-én délelőtt Király Júliát, az ismert pénzügyi szakembert[4] egy régi kollégája, amikor meglátta a hírekben, hogy a harminchatmilliárd forintos hűtlen kezeléssel vádolt Princz Gábort, a Postabank egykori elnök-vezérigazgatóját jogerősen bűnösnek találták – igaz, csak hanyag kezelés vétségében –, és pénzbüntetést szabtak ki rá. Hamar kiderült, hogy a barátnő elnézett néhány nullát, amikor úgy értette, hogy a fizetendő büntetés 3,6 milliárd forint. Princzre a bíróság ennek a töredékét rótta ki, alig 3,6 millió forintot.

A két jogesetnek első látásra semmi közük egymáshoz. Az egyik egy vidéki kisvárosban esett meg, a másik a fővárosban, az első ügy főszereplője egy kisember, a másodiké az ország egykor legnagyobb hatalmú bankára. És mégis, a két látszólag egymástól nagyon is távoli ügy azt az alapkérdést veti fel, amit a rendszerváltás óta eltelt lassan húsz évben számtalanszor föltehettünk az ilyen és az ehhez hasonló történetek hallatán. Hogyan lehetséges az, hogy ha valaki bonyolult tranzakciósorozatokkal, magas pozícióban ülve a húszezer forint sokezerszeresét tünteti el, nagyobb valószínűséggel ússza meg a börtönt, mint a vidéki ápolónő? Vagy ahogyan egyik ügyvéd forrásunk fogalmazott: *„Százmillió forint feletti csalási ügylettel ma szinte lehetet-*

len lebukni Magyarországon, kivéve, ha Zalatnaynak[5] *hívják az embert."* Hogyan működik Magyarországon az igazságszolgáltatás, ha a hatalmasok rendre mosolyogva távoznak a bíróságról, miközben az egyszerű bűnözők kezén gyakrabban csattan a bilincs?

„Ez egy optikai csalódás. Lehet, hogy a kirakatpereknek nincs eredményük, de azért ez egy működő jogállam" – veszi védelmébe a jogrendszert egy harmincas évei közepén járó büntetőbíró barátunk, aki jó tíz éve bíráskodik. Szerinte mi a bátor jogalkalmazást kérjük számon kicsit demagóg kérdésfelvetéseinkkel. A gyorsan, hatékonyan működő igazságszolgáltatás elve rendre ütközik az alapos, mindenre kiterjedő, eredményes és jogszerű eljárásra vonatkozó elvárásokkal. Arra pedig, hogy miért a kisembert kapják el előbb, így válaszol: *„Mert könnyebb, egyszerűbb és olcsóbb. A rendőr kit igazoltat az aluljáróban, az öltönyöst vagy a hajléktalant? Naná, hogy az utóbbit, mert ki tudja, kicsoda az az öltönyös. Pedig lehet, hogy ellene is elfogatóparancs van érvényben."*

Az igazságszolgáltatástól ennek ellenére azt várnánk, hogy szolgáltasson igazságot az ártatlanoknak, és büntesse meg a bűnösöket, méghozzá a bűncselekmény súlyához mérten. A mindennapokban azonban sokszor az a benyomásunk, hogy ez az ősi, fontos és egyszerűnek tűnő társadalomszervező norma mintha túl gyakran sérülne meg.

„Félreértés, hogy igazságot szolgáltat a rendszer. Jogszolgáltatásról van szó. A bíróság egy jogvitában dönt, nem az igazságról." „Az igazságszolgáltatásnak vajmi kevés köze van az igazsághoz vagy a valósághoz. Az igazságszolgáltatás a bizonyíthatóságról szól" – hallottuk több gyakorló jogász szájából is. *„Az igazság csak annyiban játszhat szerepet, amennyiben megegyezik a joggal és törvénnyel, nem?"* – sugallja a költőinek szánt kérdésre egyben a választ is a polgármester a frissen kinevezett városi főügyésznek, Kopjáss Istvánnak Móricz Zsigmond Rokonok című regényében.[6]

A második világháború előtti Magyarország állapotait bemutató mű mondatai és a 21. század eleji igazságszolgáltatás különböző szegleteiben dolgozó szakemberektől hallott nagyon is hasonló kijelentések azt mutatják, hogy ez a dilemma örök, akár a bűnözés. Az igazság felderítésével, a bűnösök megtalálásával és a bizonyítékok összegyűjtésével, a bűnözők méltó megbüntetésével kapcsolatban ugyanazokat az alapkérdéseket teszik fel maguknak ma a magyar vidéki városi ügyészek és a kiemelt ügyek nyomozói Budapesten, mint a többmilliárdos vállalati csalások után kutakodó főügyészek New Yorkban.

A válaszok azonban – főleg a nagy horderejű és általunk vizsgált „kirakatperekben"[7] – nagyon is attól függnek, hogy milyen gazdasági és társadalmi környezetben működik az adott igazságszolgáltatási rendszer, milyen erkölcsi normák az uralkodók, mennyire elterjedt ezek tisztelete, vagy ellenkezőleg: a szabályok áthágása és kijátszása a norma. A környezettől is függ, hogy milyen gazdasági bűncselekmények válnak elterjedtté, melyekből lesznek nagy botrányok.

. . .

„A rendszerváltás megteremtette a demokratikus jogállamot, s kialakította a piacgazdaságot, ennek árát azonban meg kellett fizetni" – állapította meg a mögöttünk lévő két évtized egyik legfontosabb tanulságát Kránitz Mariann kriminológus.[8] Ebbe az árba szerinte beleértendő a bűnözés növekedése és minőségének megváltozása is. A témával foglalkozó szakértők (meglepődve tapasztaltuk egyébként, milyen kevesen[9] vizsgálták ezeket a kérdéseket rendszerszerűen) egyetértenek abban, hogy a megváltozott körülményekhez igazodva megváltozott a forma, a bűnözés minősége is. Az alku tárgya, a tét lett jóval nagyobb.

A 90-es évek elejének sohasem látott mértékű gazdasági átrendeződése tehát nem hozott magával teljesen új bűncselekménytípusokat. A leginkább prosperáló forma korábban, vagyis a rendszerváltás előtti állami tervgazdasági rendszerben, csakúgy, mint a modern magyar piacgazdaság kialakulásának folyamatában egészen máig az állam és az állam által nyújtott támogatások rendszerének különböző módszerekkel történő kijátszása volt.

Az első nagy lehetőséget a privatizáció nyújtotta. A módszert a Kádár-rendszerben, a 70-es és 80-as években kicsiben már kifejlesztették. Tóth Mihály, a briliáns büntetőjogász szerint[10] az, amit akkortájt a beruházási fegyelem megsértésének neveztek, a kilencvenes évek elején az ellenőrizetlen és szabályozatlan magánosításban öltött testet. A rendszerváltás és a demokratikus piacgazdaság kiépítése ütemes privatizálást tett szükségessé, a folyamat azonban Magyarországon felemásra sikeredett. Néhai Antall József miniszterelnök a 90-es évek elején, a magánosítási folyamat kezdetén így fogalmazott: *„A gazdaság alapkérdése a privatizáció, a privatizáció alapja pedig a jogbiztonság."*[11]

A rendszerváltás utáni első évtized viszont éppen arra nyújtott példát, hogy a privatizáció gyorsított ütemben megtörtént, a jogbiztonság megteremtése azonban elmaradt. A demokratikus piacgazdaság gyors kiépítésével így együtt járt, hogy a magánosítási folyamatot a visszaélések, a szabálytalanságok gyanúja lengte be, rendszeresen fordultak elő homályos és máig tisztázatlan tranzakciók. A „valami nem tiszta" érzetét az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. (ÁPV) és elődeinek kétarcúsága is erősítette. A szervezet bizonyos

szempontból maga a fából vaskarika: központi állami szerv gazdasági társaságként. Amikor a piaci szempontok erőteljesebb érvényesítését kérték rajta számon, akkor arra hivatkozott, hogy állami szerv, és az aktuális piaci szempontokon túlmutató érdekeket is figyelembe kell vennie. Amikor viszont azt kérdezték, hogy miért nem veszi figyelembe az ország hosszú távú érdekeit, a rövid távon nem feltétlenül nyereséges gazdasági-stratégiai célokat egy-egy értékesítéskor, akkor a válasz így hangzott: egy profitorientált részvénytársaságtól ez nem várható el. E kettősség mögé sok mindent el lehetett rejteni.

A gazdasági bűncselekmények másik fontos csoportját is az állammal folytatott üzletek, az állami pénzek kreatív módszerekkel történő megcsapolása alkotta. Az éppen a társadalmi igazságosság erősítésének szándékával meglehetősen szélesre szabott állami kedvezmények, dotációk és támogatások rendszere így szolgálta az igazságtalanság érzetének növekedését. A rendszer kijátszása, annak rosszhiszemű és rossz szándékú alkalmazása százmilliárdos károkat okozott az államnak és ezen keresztül az adófizető állampolgároknak.

„Látnunk kell, hogy Magyarország még mindig nem modern piacgazdaság, s így ezeket a kedvezményeket nem feltétlenül – csaknem azt kell írnom, feltétlenül nem – törvényes rendeltetésüknek, normális piaci funkcióiknak megfelelően fogják felhasználni”[12] – fogalmazza meg ezt frappánsan Tóth Mihály, és példákat is említ. Ma nálunk a lízinget még mindig nem elsősorban a korszerű állóeszköz-fejlesztés eszközeként, hanem leplezett adásvételként működtetik abban az esetben, ha ez akár az eladónak, akár a vevőnek, akár mindkettőjüknek kicsit is kedvezőbb. A lízingtárgynak deklarált beruházás – például egy gépkocsi megvétele – ugyanis általában nem minősül beruházásnak, a lízingdíjnak nevezett vételár viszont mindig elszámolható. Nem a vállalkozásfejlesztést, a modern technológia meghonosítását célozta a külföldről behozott gépek apportja, nem a fűtésköltségek csökkentését segítette a dotált fűtőolaj, és nem a mozgássérült közlekedését szolgálta az ő nevén behozott autó, mint ahogyan nem is ő fog ingyen parkolni a nevére kiadott engedéllyel.

A mindennapi életből jól ismert kisebb-nagyobb trükköket hosszan sorolhatnánk, csakúgy, mint azokat a botrányokat, amelyek a modern piacgazdasági struktúrák kreatív magyar felhasználásáról tudósítanak. A hivatkozott fejlett nyugati gyakorlattal szemben nálunk gyakori, hogy a tanácsadó cégek tanácsai nem valós gazdasági tartalmat hordoznak, hanem kimerülnek abban, hogy hová, milyen összegben kell átutalni nekik a tiszteletdíjnak nevezett és a korrupciós pénz elfedésére szolgáló sápot.[13]

Erről csak annyit: bár a közel húsz évig, 1975 és 1998 között ügyészként dolgozó Tóth tudományos munkájában ezzel a megfogalmazással elsősorban a Tocsik-per[14] vagy az Agrobank-ügy[15] jogi tanulságaira utalt, napi hírfogyasztó átlagolvasóként is azt látjuk, hogy tele a padlás az olyan történetekkel, amelyekben a tanácsadási díjak kifizetése „jobb esetben” a munkabér kiegészítésére[16] szolgál, rosszabb esetben egy politikai párt kasszájába csorog kampányfinanszírozási célokat vagy pártbéli egyének gyarapodást szolgálva, miközben a kifizető nyilvánvalóan elvár valamit cserébe a pénzéért.

. . .

Az eltelt húsz esztendő alatt nemcsak azt kellett tudomásul vennünk, hogy a piacgazdaság gyors kiépítésének az előzőekben leírt árát meg kellett fizetni, hanem azzal a reménnyel is le kellett számolni, hogy a nyugaton kialakult piacgazdaságokhoz és demokráciákhoz való közelítés, azaz az átmenet gyors lesz, és a tisztességes szabad verseny kiirtja majd a magyar társadalmat történelmileg gúzsba kötő korrupciót.

„Ha azt akarjuk, hogy minden úgy maradjon, ahogy van, mindennek meg kell változnia”[17] – ezzel a klasszikussá vált mondattal jellemezte Lampedusa azt a hatalmas változást, amit a 19. századi polgári átalakulás során Szicíliában éltek meg az emberek Itália egyesítésekor. A mű főszereplője, egy művelt arisztokrata, nem hisz az új időkben, ugyanakkor tudatában van a régi intézmények elkerülhetetlen végének; családjával együtt ezért Garibaldi vörös ingeseit támogatja abban a meggyőződésben, hogy a hatalom a régi vezetői réteg kezében maradhat, amennyiben részt vesz a forradalomban, és azt megfelelő irányba tereli. Az elmúlt húsz év történései alapján sokaknak ugyanez az érzése támadhat Magyarországon is: formailag sok minden megváltozott, de a lényeget, a tartalmat tekintve nagyon kevés.

„Kezdte megérteni, hogy lehet az, hogy az egész ország meg van véve. Mindenki függ valami szálon s valami módon a kormánytól”[18] – gondolja Móricz Zsigmond városi főügyész főhőse 1932-ben a Rokonok című regényben. Csaknem nyolcvan évvel később is megvan még az átpolitizáltság, a „politika mindent visz”, a „mindenki meg van véve” érzete, hiába reménykedtek sokan a rendszerváltáskor, hogy sok mással együtt ez is megváltozik. *„Hol lesz hát fordulat ennek a nemzetnek az életében?”*[19] – idézhetjük ismét a móriczi hős elkeseredett kérdését.

Puszta illúzió maradt az is, hogy a kádári korszak lezárultával a korrupció is eltűnik. Ennek a jelenségnek sokkal mélyebb gazdasági, társadalmi és főleg kulturális-történelmi okai vannak. Nem a hiánygazdaság termelte ki a korrupciót, hiszen látható, hogy konkrét gazdasági kényszer híján is újratermelődik a vesztegetés igénye. A korrupció és a gazdasági bűncselekmények egyaránt rendszersemlegesnek bizonyultak. Sőt, a hely-

zet radikálisan rosszabbodott a rendszerváltás óta, hiszen megjelentek a korrupció új és erősebb formái, és ma már a napnál világosabb, hogy a jelenséget belátható idő alatt nem lehet leküzdeni.

A folyamatok tehát a reményekkel[20] éppen ellentétes változásokat hoztak. *„Nehéz megszabadulni attól a gondolattól, hogy sokszor nem a rátermettség, a kemény munkával felhalmozott tőke, sőt, nem is a szerencse, hanem a személyes kapcsolatok, a bennfentes információk vagy a privatizált vagyonból való részesedés ígérete működött milliomos- vagy akár milliárdoscsinálóként"*[21] – írja Tóth. A Transparency International 2008-as jelentése[22] szerint a megkérdezett vállalatvezetők többsége egyöntetűen azt állította, az elmúlt tíz-tizenöt évben egyértelmű a korrupció erősödése, és egyaránt jelen van a pénzmozgással nem járó, kölcsönös szívességek alapján működő gyakorlat, valamint a pénzmozgást is feltételező korrupció. Az utóbbi esetben egyre gyakoribbak a többszereplős, láncba szerveződő tranzakciósorozatok, ami az intézményesülés tendenciájára hívja fel a figyelmet. Rossz hír, hogy a korrupciómentes cégvezetés egyenesen versenyhátrányt okoz.[23]

A magánosítás folyamatának szabálytalanságai és visszaélései, a korrupció erősödése jelentős szemléletbeli változást hoztak. Nem javult, sőt, romlott a magyar társadalom normakövetése, és ez kihat az igazságszolgáltatás működésére. Miközben a diktatúrában az együttélés általános alapszabálya, hogy a jogkövető magatartás általános, és a deviancia kivételes, addig ma már úgy tűnik, hogy a normaszegés az általánosan érvényesülő magatartás, és a jogkövető viselkedés a kivételes. A magyarok nyolcvannyolcvanöt százaléka számít szabályszegőnek, és véli úgy, hogy időnként át kell hágnia a szabályokat ahhoz, hogy érvényesüljön.[24] Ez sem újdonság: nagy derültséget okoz a *Rokonok*-ban, amikor a frissen kinevezett városi főügyész adófizetésre akarja lelkesíteni az embereket a helyi lapnak adott nyilatkozatában. *„Lehet ennél váratlanabbat és furcsábbat mondani ebben az országban, ahol csakugyan mindenki adócsalásból él. Kénytelen az állam kétszeres, háromszoros, tízszeres adót vetni ki, hogy valamit bekapjon"*[25] – írja Móricz Zsigmond a múlt század elején.

Egyértelmű nyertesei az elmúlt húsz évnek, a rendszerváltással járó nagy gazdasági átalakulásnak azok lettek, akik így vagy úgy részt tudtak venni a magánosításban, és be tudtak szállni az állammal folytatott különböző játszmákba. A társadalom mára a győztesek és a vesztesek társaságára szakadt szét, a társadalmi egyenlőtlenségek erősödése pedig még inkább fokozta mindkét oldalon a győztes- és vesztestudatot. És aki adót fizet, ma vesztesnek érzi magát: nem sikerült elérni, hogy az adófizetés és a befizetett összeg nagysága rangot adjon, ahogyan ez néhány fejlett piacgazdaságban jellemző.

A jogkövető magatartás nem segíti a győztessé válást. Tapasztalati tény lett, hogy a normakövetők lemaradnak a versenyben. Másfelől az is általános tapasztalattá vált, hogy a normaszegést nem követi automatikusan a leleplezés és a büntetés. Sőt, a normaszegők anyagi és időbeli nyereségre tesznek szert, és így válhatnak győztesekké. *„Előnyüket növeli, hogy magatartásuk következménye nem a felelősségre vonás, hanem a morális jutalom, hiszen Magyarországon a hatalommal való szembenállásnak pozitív történelmi hagyományai vannak"*[26] – állapítja meg Kránitz Mariann. A normaszegő győztesek ráadásul a legtöbbször azonosak a hatalmat birtoklókkal, és úgy tűnik, hogy minél magasabbra tör valaki, és minél nagyobb a tét, annál kisebb a lebukás esélye.

Mindebből logikusan következik, hogy a nagy horderejű ügyek jól ismert főszereplői, ha mégis bekövetkezik a lebukás, a nyilvánosság előtt két kifogást említenek. Egyrészt arra hivatkoznak, hogy valakiknek – nagy hatalmú, de meg nem nevezhető ellenfeleiknek, egyes befolyásos köröknek – az útjában álltak, ezek akarják őket minden alap nélkül meghurcolni, jogilag, politikailag vagy gazdaságilag tönkretenni; másrészt meg arra, hogy ők nem követtek el semmilyen törvénysértést, csak éltek a hatályos jogi környezet adta lehetőségekkel, és csupán joghézagokat használtak ki.

Az első érvvel nehéz mit kezdeni: egyet kell értenünk Tóth Mihállyal, aki a már többször idézett doktori értekezésében[27] megállapítja, hogy a közelmúlt magyar történelme bővelkedett koncepciós perekben, erre a tapasztalatra tehát alappal lehet a közvélemény előtt hivatkozni akkor is, amikor a számonkérés jogos, törvényes és igazságos. A mindent átpolitizáltságnak és a társadalom kettéosztottságának egyik súlyos következménye, hogy ami jogszerű számonkérés az egyik oldalon, az tendenciózus boszorkányüldözés a másikon. Ez a talaj azonban így olyan ingoványos, hogy megállni rajta lehetetlen, ebben csak elsüllyedni lehet, hiszen nincs egy olyan szilárd pont, ahol lábunkat megvetve bizonyos cselekedetekről ki lehetne jelenti: ez törvénysértő, de legalábbis etikátlan.

A joghézagokra hivatkozást azonban érdemes közelebbről is megvizsgálni. Nem minden etikus, ami nem ütközik a törvénybe – hallottuk számtalanszor az elmúlt közel két évtizedben hatósági illetékesek szájából, amikor a jogalkotás az események után kullogott, és a gazdasági átalakulást kísérő számos apró és kevésbé apró visszaélést a szabályok hiányára való hivatkozással lehetett megúszni. Joghézag! – kiáltottak fel a gazdasági bűnügyek elkövetői, ha nagy ritkán mégis bekövetkezett a felelősségre vonás, legyen az akár csak egy egyszerű újságírói kérdés, amely azt firtatta, vajon tényleg rendben, a törvényalkotó szándéka szerint zajlott-e egy adott tranzakció, vagy inkább a törvényesség határán mozgó, és azon inkább átbillenő ügyes húzásról van-e szó.

„Ideje alaposan megnyirbálnunk a hamis vagy hamisan állított joghézagok nimbuszát”[28] – így hangzik erre az egykori ügyész válasza. Tóth Mihály szerint ugyanis az, amit joghézagnak tartanak, általában nem az, de egészen biztosan nem olyan hiátus, ami egyben a büntetőjogi felelősséget is kizárja. Szerinte a gazdaság jogi normái mögül eltűnt az erkölcsi tartalom – ha egyáltalán létezett valaha markánsan –, és ez a „mindent szabad, amit jogszabály nem tilt” elvének félremagyarázásához, kiforgatásához vezetett. Gyakran az elkövetők úgy vélik, hogy kifejezett, konkrét tilalom hiányában megtehetnek olyat, ami önmagában, egy adott cselekménysorozattól függetlenül szemlélve valóban nem jogellenes, de abba beleillesztve, a folyamat egészét vizsgálva súlyosan törvénysértő.[29] A folyamat egészének vizsgálata, a relevancia felismerése azonban az elmúlt két évtizedben az igazságszolgáltatásban és azon kívül is számtalanszor csorbát szenvedett azokban az ügyekben, amelyekkel könyvünk a későbbiekben részletesen foglalkozik.

. . .

De kik ezeknek az ügyeknek a főszereplői, és milyen tényezők segítették őket abban, hogy folyamatosan elkövethették mindazt, amit tettek? Ennek a könyvnek a főhősei azok, akiket a kriminológia röviden csak *fehérgalléros bűnözőnek* nevez; minden olyan törvénysértő személy vagy csoport, amely bűntettét *„egyébként megbecsült és törvényes foglalkozása vagy üzleti tevékenysége során”*[30] követi el. A legelfogadottabb amerikai meghatározás mellett a téma egyik első magyar meghatározását az Egyesült Államokba emigrált, de a háború előtt a Pázmány Péter Egyetem magántanáraként oktató Schäfer István adta meg. E szerint röviden a fehérgalléros bűnözők azok, *„akik a bűncselekményt a gazdasági vagy társadalmi hatalmuk eszközével vagy annak bástyái mögül követik el. [...] A fehérgalléros bűntettes elnevezése képletesen kívánja bemutatni azokat az úgynevezett gazdasági vagy társadalmi tekintélyeket, akik etikai személyiségüknek rosszallását érdemlő konstitúcióját legtöbbször pozíciójuk hangsúlyozásával, előkelő fellépéssel, általában külsőségekkel leplezik, tehát akik ilyen értelemben a közvélemény előtt mindig tiszta, fehér gallérban jelennek meg.”*[31]

A fehérgalléros bűntettes Schäfer szerint nem azt jelenti, hogy az ilyen egyén feltétlenül jól öltözött, művelt vagy gazdag, hanem *„olyan, aki valamilyen okból társadalmilag tekintélyes, elfogadott és megbecsült, vagyis olyan személy, akire feltekintenek”*.[32] Vagy ahogyan egy huszonhat év szolgálat után a negyvenes évei elején nyugdíjba vonult kerületi rendőrkapitány interjúalanyunk fogalmazott: *„Rafkós emberek ezek, nem szabad alábecsülni őket. Amikor könnyűnek tűnik valami, kicsi a lebukás esélye, és nagy az ügylet hozadéka, akkor belemennek a csínybe.”* A szakemberek szerint a „közönséges” és a fehérgalléros bűnözők közötti különbségeket a bűncselekmények fajtáiban, kategóriáiban és minőségében, a célzatban és az okozott kár nagyságában kell keresni.

Becslések szerint – mert csak becslések állnak a rendelkezésünkre – a hazai vagyon elleni bűncselekmények negyven százaléka a fehérgalléros bűnözés körébe sorolható. A valódi értékek azért nem ismertek, mert nagyon kiterjedt, körülbelül harminc százalék a feketegazdaság aránya, a fehérgalléros bűnözés és a feketegazdaság pedig kéz a kézben járnak.[33] *„A bűnözésnek ez a formája nem más, mint egyfajta, rendkívül profitábilisan működő gazdasági vállalkozás, amely eleve feltételezi a megfelelő nagyságú beruházást, viszont mindenkor garantálja az extraprofitot. A működés intellektuálisan megtervezett, rendelkezésre áll a menedzsment, amely kitalálja, felvázolja és pontról pontra meg is tervezi a kivitelezést, beleértve a gazdasági és jogi formát is. Megtervezi és szervezi a beruházást, az infrastruktúrát, a döntéshozatali eljárást, a végrehajtást, valamint a nyereség visszaforgatását. Óraműprecizitással dolgozik, ugyanúgy, mint a szervezett bűnözés, amellyel egyre kiterjedtebb, bár meglehetősen látens kapcsolatokat tart fenn.”*[34]

A fehérgalléros és a szervezett bűnözés közötti kapcsolatot eléggé nehéz volna pontosan definiálni, van olyan vélemény, amelyik szerint a fehérgalléros bűnözés része a szervezett bűnözésnek. Ezt a fajta cégszerű, szervezett fehérgalléros működést sok minden segítette a rendszerváltás utáni években: a radikális gazdasági átalakuláson túl szerepet játszott benne a hatóságok ügyetlenkedése és határozatlansága, a szakértelem hiánya, az átpolitizáltság mint súlyosbító körülmény és a mindezekkel a jelenségekkel együtt járó hallgatólagos társadalmi szolidaritás és beletörődés is, valamint a nem megfelelő vagy késlekedő, mindig csak utólag korrigáló szabályozás. Tóth Mihály szerint az elkövetők sajátos, joghézagokra hivatkozó önigazolási és felmentési rendszere pontosan erre épül: az átmeneti évek jogalkotási bizonytalanságai vezettek bizonyos kriminális magatartások kialakulásához.[35]

Az állami támogatásokkal való visszaélés vagy a szabályok kijátszása azért is válhatott olyan virágzó iparággá, mert *„sajátos csiki-csuki folyt, és még néha folyik is a gazdasági ügyekben. Kinyitották, vagy (akár könnyelműen) nyitva hagyták egy (kis)kaput, azon néhányan bejutottak, az ajtót ezután nyomban becsukták, és jól megerősítették, hogy egyidejűleg másutt egy vagy több másik ajtó nyíljék, s így folytatódjék véget nem érően az ajtócsapkodás.”*[36] Kár, mondja Tóth, hogy ehhez a folyamathoz olykor a rendőrség és az ügyészség is, sokszor elbizonytalanodva, felkészületlenül, a felelősséget egymásra hárítva asszisztált. A bíróságok mindent a szakértőktől vártak, miközben az egymást követő háttérjogszabályok tucatjait böngészték, vajon melyik kedvezőbb a terheltre nézve, és így melyik alkalmazandó.[37]

A terheltek jogai ugyanis az előző rendszerben sokszor sérültek, így az új rendszer jogalkotói és alkalmazói nagy hangsúlyt fektettek ezek biztosítására, miközben a potenciális terheltek az „elkövetési leleményességben” már fényévekkel jártak mindenki előtt. Így aztán a legkevésbé majdani terhelti

jogaik csorbulásán aggódtak, olyan kicsinek tűnt a lebukás esélye. Ezek az emberek ugyanis nagyon felkészültek, az átlagos bűnüldözőknél jóval elmélyültebb gazdasági tudással rendelkeznek, ismernek és kihasználnak minden joghézagot, valamint ügyesen rájátszanak a már említett, a hatalommal szemben álló társadalmi szolidaritásra.

Mindez azt eredményezte, hogy *„a fehérgalléros bűnözés körében az utóbbi tíz évben erőteljesen megnövekedett a látencia. A reáliákhoz képest ugyanis meglehetősen ritka a vádemelés: az ügyek többsége felmorzsolódik a nyomozati szakban.”*[38] Ez pedig szükségszerűen vezet a felderítés hatékonyságának csökkenéséhez.

. . .

A felderítés és a bűnüldözés nehézségei ellenére is elegendő tapasztalat gyűlt össze az elmúlt közel két évtizedben ahhoz, hogy az eddig említett jellegzetes bűncselekményeket, bűnügyeket csoportokba soroljuk. Tóth Mihály több nagy csoportot különböztetett meg, és azokon belül további alcsoportokat.[39] Ezek közül most csak a témánkat érintőket említjük:

- A jogi szabályozás kezdetlegességéből és következetlenségeiből, a privatizáció „első hullámának” ellentmondásaiból adódó bűncselekmények.[40]
- Az úgynevezett olajügyek, amelyek az okozott kár nagyságrendje és a visszaélés szervezettsége miatt kerültek külön csoportba. Ezek elkövetésének alapjául is az szolgált, hogy az állam szociálpolitikai megfontolásból a fűtőolajként használatos gázolajat sokáig támogatta azáltal, hogy olcsóbban adta, továbbá a műszerolajnak deklarált olajat is eltérően kezelte az egyéb olajszármazékoktól; ezek a kedvezmények aztán kiváló alkalmat teremtettek a visszaélésekre.
- Az egyéb dotációkkal, állami előnyökkel, támogatásokkal való visszaélések, amelyeknek az „olajozáson” túl is számos jellegzetes elkövetési módjuk ismert.[41] Néhányat korábban már említettünk: például a teljes lízingdíj költségként történő elszámolását,[42] de az áfa kezdetben szinte ellenőrizetlen és korlátlan visszaigénylésére is sok példát ismerünk.[43]

A végtelenségig folytathatnánk a sort és a példákat[44] az állami támogatások kijátszására. Közös bennük, hogy a jogalkotó legtöbbször csak évekkel később lépett, és általában egy eredménytelen vagy csak részeredményt hozó büntetőeljárás nyitotta fel a döntésre hivatottak szemét, és késztette őket a korábbi, legalábbis visszaélésgyanús lehetőségek korlátozására, felszámolására. Tanultak tehát az ügyekből, de mindig csak az ügyekből tanultak, állapítja meg Tóth, aki szerint a megoldás az lehet, hogy csak ott és akkor szabad a dotációk és kedvezmények rendszerét bevezetni, ahol a várható visszaélések leleplezésének feltételei már előzetesen kialakultak, és nem utólag, a történteken okulva alakítják ki őket – rendszerint olyankor, amikor az adott kedvezményt már meg is szüntették.

Az ellenőrzés rendszerének megteremtése meg kell, hogy előzze a dotáció bevezetését, és az ekkor is csak úgy alkalmazható, ha egy garanciarendszer kizárja, vagy minimálisra csökkenti a visszaélések lehetőségét. *„Ha a döntésre jogosultak nem így járnak el, nagyvonalú és meggondolatlan intézkedéseikkel még a korrupció vádját is magukra vonják. Józan ésszel ugyanis valóban nehéz megmagyarázni, hogyan születhetnek rendszeresen olyan jogszabályok, amelyek a visszaéléseket szinte tálcán kínálva rövid idő alatt százmilliós, milliárdos magánvagyonok összeharácsolását teszik lehetővé. Nem véletlen tehát, hogy napjainkban hallani olyan nyilatkozatokat is, hogy például a halasztott vámfizetés intézményét vagy az olajszármazékok adómentességére vonatkozó döntést meghatározott csoportok érdekében, a döntésre jogosultak gazdasági vagy politikai előnyökhöz juttatásával fogadtatták el.”*[45] A kérdés egyszerűbben fogalmazva úgy tehető föl, hogy lehet-e sorozatban hülyének, de jóindulatúnak lenni?

Nem tapasztalta, állítja Tóth Mihály, hogy a jogalkotók rendszeresen kifejezetten valakik javára tévedtek volna. Mi sem találkoztunk az interjúk készítése közben senkivel, aki ezt állította volna, vagy ha felvetődött is ennek a gyanúja, föltételezését senki sem tudta bizonyítani. A jó szándékú naivitás vagy dilettantizmus tényét egyébként sem érdemes a korrupció vélelmével helyettesíteni; nem kell ahhoz nagy fantázia, hogy elképzeljük, egy-egy jogszabály előkészítése bár hibás vagy elnagyolt volt, alapjaiban jó szándék vezérelte – csak hát később rosszhiszeműen használták ki. Mégsem elégedhetünk meg annyival, írja Tóth, ha nem akarunk további, gazdasági bűncselekményekből származó százmilliárdos károkkal számolni, hogy ezek a kedvezmények, dotációk, támogatások minden modern piacgazdaságot bizonyos körben jellemeznek.[46]

„Hangoztassuk tehát bátran tovább, hogy mindent szabad, amit jogszabály nem tilt, és a piac szabadáras. De gondolkodjunk el azon is, hogy a botrányok miért mindig akkor pattannak ki, amikor egy-egy megállapodás – »szakértői díj«, »átvilágítás«, »esettanulmány«, »tanácsadás« – kapcsán a költségvetés pénzes zacskói nyílnak meg, vagyis amikor állami pénzek elosztása folyik? Azoknak a társaságoknak a szerződéses kapcsolataiban, akik a munkájukból élnek, és valóban saját lassan gyarapodó vagyonukkal gazdálkodnak, miért nem fordul elő soha erkölcsi érzékünket bántó bőkezűség? A válasz legalábbis sejthető.”[47]

. . .

„Ki az ügyészséggel a szabad szerződési akarat virágos rétjéről!”[48] – fogalmazza meg az egykori ügyész plasztikusan, hogy mire is vágytak a gazdasági élet szereplői a rendszerváltozáskor. Több levegőre és nagyobb mozgástérre, kevesebb korlátozásra és megkötésre. E vágyak egy része kétségtelenül teljesült, másokat azonban kevésbé sikerült kielégíteni. Ahogyan a régi típusú bűncselekményeket újak váltották fel, úgy számos régi korlátozás és ostobának tartott szabály eltűnt ugyan, de születtek helyettük újak. És ezekkel együtt számos ember arra használta a szabadságot, hogy a joggal és a lehetőségekkel ne csak éljen, hanem visszaéljen. Ahogyan egy vezető fővárosi bíró fogalmazott: *„Rosszhiszeműen lehet ma a jogokat gyakorolni nálunk. Ezért van az a sok ellentmondásos ítélet, hogy a vidéki ápolónő két és fél évet ül húszezer forintért, a bankárok pedig mosolyogva elsétálnak szabadlábon.”*

Piacgazdaságban nincsen helye a felek szerződési szabadságát korlátozni próbáló paternalista államnak, tanuljuk lassan és hosszan. Az is kérdés, hogy a büntetőjog alkalmas eszköz-e a gazdasági bűncselekmények visszaszorítására. És ha egyáltalán, akkor milyen mértében? A legtöbb gyakorló jogász egyetért abban, hogy a büntető törvénykönyv (Btk.) folyamatos módosítgatása, szigorítása és szigorú alkalmazása nem a legmegfelelőbb eszköze a gazdasági bűncselekmények visszaszorításának, mégis szükségszerű, hogy a büntetőjog lépést tartson az élet és a gazdaság változásaival.

A radikális átalakulás miatt számos korábbi passzus – például az üzérkedés, a közellátás veszélyeztetése vagy a beruházási fegyelem megsértése – kikerült a Btk.-ból. Azonban az átalakulás folytán néhány év alatt csaknem megháromszorozódott azoknak a törvényi rendelkezések száma, amelyek gazdasági bűncselekményként szabályoznak tényállásokat. Bár a legtöbben elvben nem értenek egyet az újabb és újabb büntetési tételek és passzusok kreálásával,[49] mégis szükségszerűen alakult így: az élet ugyanis a fent ismertetett folyamatok közben elmozdult a korábbi Btk. bűnözés- és bűnözőképétől.[50]

A hatályos Btk. (miként a korábbiak is) megkülönbözteti a gazdasági és a vagyon elleni bűncselekményeket.[51] Ahhoz, hogy megértsük, mi történt a könyvünkben tárgyalt kirakatperekkel a jog útvesztőiben, érdemes tüzetesebben megvizsgálni a számunkra érdekesebb vagyon elleni bűncselekmények jogi megfogalmazását, ezek közül is elsősorban a csalás, a sikkasztás, a hűtlen kezelés és a hanyag kezelés törvényi tényállását.[52]

Minden tényállásnál a tudati elem bizonyítása a legnehezebb, márpedig a nagy horderejű gazdasági bűncselekményeknél mindig ez a kulcskérdés. A csalásnál, például, a károkozás csak akkor válik csalássá, ha igazolható, hogy az ügylet megkötésekor az adósnak eleve nem állt szándékában a teljesítés, vagy tudta, hogy erre módja sem lesz. Például, ha valaki reménytelenül eladósodva, de magát hitelképesnek beállítva vesz fel újabb és újabb kölcsönöket. Vagy ha úgy hirdet vagy teljesít egy szolgáltatást, hogy az ajánlattételében eltitkol, illetve elferdít valami olyan, a saját érdekét szolgáló körülményt, amely a szolgáltatás vagy az ellenszolgáltatás szempontjából lényeges, akkor az csalásnak minősülhet.[53]

A tudati szándékosság jelenik meg a sikkasztásnál és a hűtlen kezelésnél is: egyiket sem lehet gondatlanul elkövetni, bár a vagyon kezelésével való megbízás (ez a hűtlen kezelés tényállása) mindig több, mint a vagyon rábízása valakire (sikkasztás tényállása); a megbízás ugyanis a dologgal való gazdálkodást, valamint a kamatoztatás, a gyarapítás felelősségét is jelenti. Ehhez képest a hanyag kezelés „csupán” vétség, és mindig gondatlan, sohasem szándékos, és két évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő, szemben a hűtlen kezeléssel, amelynek büntetési tételei jóval súlyosabbak.[54]

A jogászok szerint a hanyag kezelés nem egyszerűen a hűtlen kezelés gondatlan változata. A jogi magyarázatok hangsúlyozzák, hogy hanyag kezelést csak az tud elkövetni, aki olyan helyzetben van, amely helyzetben törvényben rögzített kötelességek alapozzák meg a felelősséget. Hűtlen kezelést viszont el lehet követni valamely vagyon felügyelete közben is. Ennek ellenére a laikusban óhatatlanul felötlik a kérdés, hogy a hűtlen kezelés megvalósításakor vajon mi máson, mint törvényen alapultak azok a kötelességek, amelyeket az elkövető megszegett? Fából vaskarikának tűnhet ez az olvasó szemében, a Postabank vezetői azonban mégis a hanyag kezelés nevű törvényi tényállás létének köszönhetik a közvélemény szemében meglehetősen enyhének tűnő ítéletet.

Hogy a Princz Gábort pénzbírsággal sújtó ítélet arányos-e azzal a kárral, amit a Postabank vezetőjeként okozott, azt mindenki döntse el maga. Büntetőjogi értelemben a kár a vagyonban okozott értékcsökkenés, és a jog megkülönbözteti a tényleges kárt és az elmaradt vagyoni előnyt. Utóbbi az az érték, amellyel a károsult vagyona gyarapodott volna, ha a károsító magatartás nem következik be. *„A büntetőjogász – legyen az a bíró vagy akár a védőügyvéd – megkönnyebbül, ha a kár megtérítésének kérdését külön polgári eljárásba utasíthatja”*[55] – írja Tóth Mihály. Szerinte ennek nem lustaság vagy a természetesen meglévő emberi kényelmi szempont az oka, hanem egész egyszerűen az, hogy a kártérítés szabályait máig sem igazították a megváltozott gazdasági formákhoz, keretekhez.[56] Tóth nagyszerű tankönyve szerint a vagyon elleni bűncselekmények okozta kár az utóbbi években megközelíti vagy meg is haladja a százmilliárd forintot, de az így okozott kárnak kevesebb mint a tíz százaléka térül meg.[57]

Hogy a kártérítési eljárások kimenetele mennyire kétséges, arra álljon itt példaként az a per, amelyet a magyar állam indított a Postabank auditorai ellen 2000 decemberében. Csaknem kilenc évvel később, 2009 áprilisában született meg az első fokú döntést helybenhagyó jogerős ítélet[58] a Fővárosi Ítélőtáblán. E jogerős ítélet szerint a felperes államot képviselő Pénzügyminisztérium (PM) teljes mértékben elvesztette a pert, ráadásul köteles kifizetni mintegy ötszázmillió forintot a három alperesnek, a Deloitte, a Prudentia és az Arthur Andersen könyvvizsgáló társaságoknak. Ez azt jelenti, hogy egyetlen fillér sem térül meg abból az összegből, amit a keresetben kárként jelöltek meg. A tét egyébként az eredeti kereset szerint papíron meghaladta a százmilliárd forintot, azonban a több felvonásban zajló perben már a jogerős ítélet megszületése előtt látszott, hogy ez az összeg legfeljebb papíron létezik.

A PM azért nyújtott be keresetet a Postabank éves beszámolóit hitelesítő könyvvizsgálók ellen, mert úgy ítélte meg, hogy a bank mérlegei nem a valós helyzetet tükrözték, és a hitelesítéssel a könyvvizsgálók hozzájárultak ahhoz, hogy a befektetők és a tulajdonosok hamis információt kaptak a Princz Gábor irányította pénzintézetről, amely végül csődbe ment, és a költségvetésből kellett konszolidálni. A Fővárosi Bíróság 2005 nyarán első fokon először azt mondta ki, hogy a Deloitte és a magyar állam fele-fele arányban felel a bekövetkezett kárért, annak mértékét azonban új eljárásban kívánta meghatároztatni.

A Fővárosi Ítélőtábla azonban ezt a részítéletet hatályon kívül helyezte, új eljárást rendelt el, és annak most már jogerős eredménye a kárigény megalapozottságának teljes elutasítása lett. Az alperes könyvvizsgálók jogi érvelése szerint egyébként a konszolidáció összege polgárjogi értelemben nem tekinthető kárnak, hiszen az állam gazdaságpolitikai döntést hozott, amikor mentőövet dobott a pénzintézetnek. Hogy a dolog a külső szemlélőnek még pikánsabb és megfoghatatlanabb legyen, az auditorok jogászai így folytatták az érvelést: ha a bíróság mégis kárnak tekintené a konszolidáció teljes, 152 milliárdos összegének vagy akár egy részének a büdzséből történő kifizetését, ezt akkor sem a könyvvizsgálók magatartása okozta, ők ugyanis mindig jogszerűen jártak el. Nesze semmi, fogd meg jól?

Ráadásul a Fővárosi Ítélőtábla a felperesnek, azaz a magyar államnak azt a keresetét is teljes egészében elutasította, amely a részvényesként elszenvedett kár megtérítésére vonatkozott. Ennek hátterében az az érvelés állt, hogy polgári jogi értelemben az értékcsökkenéssel a cégnek okozott kár nem feltétlenül a tulajdonos kára. Egy egyszerű példával élve: ha valaki összetöri a saját tulajdonában lévő kft.-jének nevén lévő autóját, akkor e szerint a jogi logika szerint a kár nem a kft.-tulajdonos magánszemélyt, hanem a társaságot érte.[59] A magyar államot képviselő jogászokhoz közel

álló forrásunk szerint *„ez a döntés azt jelenti, hogy nincs is Enron-ügy"*. A 2001-ben kipattant Enron-ügyben az amerikai ügyészség nyomozást folytatott a cég könyvvizsgálója, az Arthur Andersen ellen, amely a vád szerint könyvelői kozmetikázással sokáig elfedte a halmozódó veszteséget, és ez a veszteség végül az Enron cég csődjéhez vezetett. Ott azonban a jogi eljárásban a könyvvizsgálót is felelőssé tették a bekövetkezett bukásért és a tulajdonos részvényeseket ért kárért.

. . .

Hogyan lehetne mégis visszaszorítani a gazdasági bűncselekményeket? Vajon volna-e visszatartó ereje, ha példásan megbüntetnék a bűnösöket? Abban a legtöbb megkérdezett szakember egyetértett, hogy a büntetőjogi üldözés szükséges, de nem elégséges feltétele a bűnözés és a korrupció elleni küzdelemnek. A büntetőjog mint *ultima ratio* csak akkor lehet eredményes eszköz, ha a visszaszorítást, a megelőzést szolgáló eszközök és módszerek gazdag arzenálja társul mellé.[60] Tóth Mihály megállapítja, hogy eddig nem voltak kellően hatékonyak és következetesek azok a szankciók – például a zár alá vétel vagy a vagyonelkobzás –, amelyektől a vagyon elleni és gazdasági bűnözés pénzügyi alapjainak gyengülését, a bűnös úton szerzett jövedelmek elvonását várták.[61]

Ráadásul az ügyek bonyolultsága és összetettsége folytán nem feltétlenül konkrét bűncselekmény-kategóriákban kell gondolkozni, hiszen világossá vált, hogy a hagyományos formák mellett tartósan számítani kell a korrupció újszerű, a változatlan lényeget sokszor jobban palástoló és összetett megnyilvánulásaira, amelyek időnként sokszereplős megaügyekként landolnak a bíróságokon. És mivel a kriminológusok szerint a korrupciós jellegű bűncselekményeknek csupán a töredékét derítik fel, ezeket az ügyeket előbb meg kell ismerni, hogy tényleges súlyuknak megfelelően lehessen kezelni őket, és hatékony ellenlépéseket lehessen kidolgozni a megelőzésük érdekében. *„S e küzdelem elszántságának az átmeneti kudarcok ellenére is világosnak kell lennie"* – vonja le a konklúziót Tóth Mihály[62] arra a helyzetre reflektálva, hogy nemcsak a jogalkotók, de a jogalkalmazók is legtöbbször csak megkésve léptek, és ezeknek a lépések az eredménye finoman szólva is csak erősítette azt a közvélekedést, miszerint fát nem érdemes lopni, de erdőt igen.

Ahhoz, hogy megértsük, mik a jelenség okai, és miért marad oly sok bűncselekmény valódi felelősségre vonás és következmény nélkül, a következő fejezetben meg kell vizsgálnunk, milyen büntetőjogi alapelvek, eljárások, és milyen kulturális sajátosságok határozzák meg a rendőrök, az ügyészek és a bírók mozgásterét.

2. A JOGNAK ASZTALÁNÁL

„*Inkább fusson száz bűnös, mint hogy egy ártatlan ember bűnhődjön*" – érzékeltette egy kábítószeres büntetőügyekben jártas ügyvéd forrásunk azt az előző fejezetben már felvetett kérdéskört, hogy az igazságszolgáltatásban miért játszik akkora szerepet a bizonyíthatóság. Más szavakkal: senki sem tekinthető bűnösnek addig, amíg a felelősségét a bíróság jogerős ítélettel meg nem állapítja – ez egyúttal utal az ártatlanság vélelmének fontos jogelvére is. A bizonyítás célja pedig voltaképpen az igazság kiderítése.

Minthogy azonban az igazság filozófiai értelemben abszolút fogalom, amelynek az emberhez viszonyított szubjektív megfelelője a bizonyosság, a bizonyítás célja csak az lehet, hogy a büntetőeljárás alapjául szolgáló gyanút minden kétséget kizáró bizonyosságra változtassa. Ehhez tényekre van szükség, és a tények közül csak a köztudomásúakat nem kell bebizonyítani. Ilyen tény például, hogy decemberben este hat óra körül Magyarországon már sötét van. Viszont nem köztudomású, hanem bizonyítandó, hogy egy bank első számú vezetője mindenért felel, és mindenről tud, ami a pénzintézetben vagy annak háza táján – értsd: a brókercégénél – történik. „*A bizonyíthatóság néha egybeesik az igazsággal, de ez nem törvényszerű*" – összegezte egy ügyvéd a tapasztalatokat.

„*Bizonyítani mindig a tudati elemet a legnehezebb*" – idéztük már az első fejezetben a gyakorló jogászokat, amikor a hatályos Btk. alapján sorba vettük a bűncselekménytípusokat. A büntetőjogban a jogi megítélés és a következmények szempontjából valódi tétje van annak, hogy egy tettet szándékosan vagy gondatlanul követtek-e el, hiszen utóbbi esetben még az is kérdéses, hogy bűncselekményről van-e szó.[63] A bűncselekmény egyébként lehet bűntett vagy vétség. A bűntett olyan szándékosan elkövetett bűncselekmény, amelyre

a törvény két évnél súlyosabb szabadságvesztés kiszabását rendeli el, míg a vétségre, tehát a gondatlan cselekményekre két évet, vagy ennél kevesebbet.

Az előző fejezetben láttuk, hogy miközben a jogszabályok módosításaival még mindig az előző rendszer hibáit akarták kiigazítani, az élet fényévekkel túlhaladt ezen, és olyan új jelenségeket hozott magával, amelyekre az igazságszolgáltatás oldalán senki sem volt felkészülve.

A rendszerváltó jogalkotói lendület tehát adós maradt számos válasszal, és ezt a helyzetet használták ki a jogok rosszhiszemű gyakorlói. *„Szereptévesztések tömkelegét látjuk nap mint nap. Az apparátuson kérjük számon azt, amit a döntéshozók elmulasztottak. Nincs morál"* – mondta egy professzor forrásunk. Tóth Mihály már sokszor hivatkozott doktori értekezésében idézi Szabó Dénes kriminológusprofesszort, aki szerint a gazdasági bűncselekmények megelőzésének leghatásosabb módja az emberi tisztesség. Egy több évtizede a pályán lévő bírósági vezető is azt hiányolja, hogy nem ismerjük a tisztesség fogalmát. *„Hol a nemzetgazdaság elvárt jövedelme?* – kérdezi, majd színpadiasan a háta mögé, hatalmas, aktákkal teljesen beborított íróasztalára mutat. – *Hát itt. Amit az első hat évben kiszedtek, az sohasem jött vissza. Olyan volt a jogi környezet, hogy nem lehetett visszaszedni."* Ráadásul az ártatlanság vélelme, plusz az a tény, hogy mindig a tudati elemet a legnehezebb bizonyítani, különösen nehézzé teszi az ilyen típusú bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonását.

. . .

A büntetőjogi alapfogalmak és eljárások rendszerét nem lehet megérteni a szereplők belső érdekeltségi rendszerének és egymáshoz való viszonyaiknak a megismerése nélkül. Az egyik sarkalatos és sokat vitatott pont ugyanis az, hogy az igazságszolgáltatás meglehetősen személyfüggő, ezért számos döntést nem lehet megérteni annak figyelembevétele nélkül, hogy az adott döntéseket milyen emberek hozták, illetve kik azok egyáltalán, akik eljutottak odáig, hogy a különböző pozíciókban ülve döntéseket hozhassanak. A minket érdeklő perek jórészt a fővárosban zajlottak, ezért az ügyekben részt vevő rendőrök, ügyészek, bírák, ügyvédek és szakértők szűk körét is bemutatjuk. Bátran kijelenthető, hogy a nagy horderejű ügyekben ugyanaz a körülbelül tucatnyi ember járt el az igazságszolgáltatás berkeiben az elmúlt tizenöt-húsz esztendőben. Ha pedig ők elhasználódnak, kimerülnek a mindennapi csatározásokban, akkor bizonyosak lehetünk benne, hogy ez a végeredményen is nyomot hagy.

Nézzük először az intézményi és az eljárásjogból fakadó korlátokat. Amikor megpróbáltunk betekinteni az igazságszolgáltatás rejtelmeibe, a szereplők történeteit hallgatva úgy éreztük magunkat, mintha egy Kafka-novellába

csöppentünk volna. *„Mint minden állami szervnél, az igazságszolgáltatásban is szinte mindenki abban érdekelt, hogy ne változzon semmi"* – summázta tapasztalatait egy ügyészből lett védő. *„Ez egy abszurd* – fogalmazott egy budapesti sztárügyvéd forrásunk –, *aminek pont az a lényege, hogy csak véresen komolyan lehet venni, és véresen komolyan lehet játszani. Egyébként hülyeségnek hívnák."*

Az interjúk és háttérbeszélgetések készítése közben azt tapasztaltuk, hogy a rendszer összes szereplője – rendőr, ügyész, bíró – úgy érzi, hogy neki a legrosszabb, a nyomás rajta a legerősebb, és a végén az ostor is rajta csattan. Holott majd megszakad, annyit dolgozik – de rosszak a szabályok. Kölcsönösen rossz véleménnyel vannak a másik jogág művelőiről, és jellemző az egymásra mutogatás is. Abban viszont általában mindenki egyetért, hogy a jogrendszer egésze és a benne működők nem jobbak vagy rosszabbak, mint a társadalom egésze. *„Elcseszett társadalom"* – fogalmazta meg kicsit élesen egy, a nagy gazdasági büntetőügyekben rendszeresen ítélkező bíró. Abban is nagy az egyetértés, hogy a lényeglátás, a relevancia fel nem ismerése nagy általánosságban jellemzi az igazságszolgáltatás szereplőit és az egyes alrendszerek működését, de miután minden szentnek maga felé hajlik a keze, minden szereplő inkább a másikat okolja a rendszer diszfunkcióiért.

. . .

Egyfelől a rendőrség kapja a legtöbb kritikát, hiszen ők működnek az ügyek egyik végén, ők a – sok szempontból látványos – bemeneti oldal. *„Szereptévesztésben vannak. Nekik az adatokat kellene összegyűjteniük, de sokszor tendenciózusan működnek, a logika ellenére. De ebben semmi meglepő sincs, az egész ország ilyen. Ott fekszik előtte a hulla, és mégis átesik rajta, mert nem veszi észre"* – jellemezte egy ismert büntetőző ügyvéd a mai helyzetet. Sokan panaszkodtak a rendőrök felkészületlenségére és tevékenységük átgondolatlanságra. *„Olyan kommunistaszombat-ízük van a nyomozásoknak. Nagy a nekibuzdulás, kiszállnak, intézkednek, lefoglalnak, de azt se tudják, mit miért csinálnak. Aztán ott vakarják a fejüket a nagy halom tetején. Előbb kellene gondolkozni, aztán intézkedni"* – mondta egy sztárügyvéd, aki szerint a nyomozói megközelítés sokszor egyoldalú, nem értik, sőt, nem is akarják megérteni a bonyolult gazdasági ügyeket.

Gyakori kritika[64] a rendőrséggel szemben, hogy politikai alapon választják ki a vezetőiket, nem a szakértelem és a rátermettség számít, hanem a megbízhatóság, a lojalitás a legfőbb érték – ez aztán végigvonul az egész rendszeren, és az eredmény csakis egy kontraszelektált rendőrség lehet, amely óriási külső (értsd: politikai) és belső megfelelési kényszerek között hányódik.

A könyv készítésekor az egyik meghatározó, egyben döbbenetes élményünk az volt, amikor egy alig negyvenkét éves fővárosi kerületi rendőr-

kapitánnyal találkoztunk. A jó kiállású, magas, erélyes vezető mintha egy amerikai filmből lépett volna elő. Ottjártunkkor azonban éppen csomagolt, huszonhat év szolgálat után, ereje teljében és széleskörű tapasztalatai birtokában nyugdíjba vonult, a magánszektorban vállalt el egy jól fizető biztonsági igazgatói állást. *„A rendőri vezetők egy bizonyos szint felett már a politika elvárásainak akarnak megfelelni, fogják az asztalukat, és nem mernek fellépni a rendőrség szakmai szempontjainak érdekében. Nem merik azt mondani, hogy ez egy drága műfaj, és pénzt kellene áldozni rá"* – mondta a kapitány. Azért hagyta ott a testületet, mert tudta, ha elfogadja a felkéréseket, és feljebb lép, akkor olyan szintű lojalitást és annyi kompromisszumot várnak el tőle, amire képtelen volna.

A rendőrkapitány esete nem egyedi. Az elmúlt években sok, ereje és tapasztalata teljében lévő rendőr vonult nyugdíjba, akár az előbb említett okok, akár egyszerű anyagi megfontolások miatt. Az adózási és nyugdíjazási szabályok ugyanis furcsa módon azt ösztönözték, hogy egy bizonyos kor felett a rendőrök vonuljanak vissza, hiszen jobban megérte nekik a nyugdíjat választani (és mellette a magánszektorban dolgozni), mint szolgálatban maradni. Még jobboldali világnézetű forrásaink is egyetértenek abban, hogy a rendszerváltáskor hatékonyabban működött a rendőrség szervezete, de azóta szétverték. *„Banderiális hadsereg. Csák Máték ülnek mindenütt. Vazallusi rendszer működik"* – fogalmazott élesen egy, a Nemzeti Nyomozóirodától (NNYI) idejekorán nyugdíjba küldött vezető.

Pedig abban is nagy az egyetértés, hogy a rendőrök ki tudják deríteni, hogy mi történt – de csak akkor, ha megvan hozzá az akarat. Az elbocsátott vezető szerint *„egy vicc, hogy a rendőrök hivatali rendben dolgoznak, reggel nyolc és délután négy között. Nem mennek ki terepre, csak nagy ritkán. Akkor kezdenek el nyomozni, ha felülről szólnak, hogy kezdjenek bele, hála az ügyészi felügyeletnek. Hát így nehéz."*

És hogy milyen (lenne) ezek után a jó rendőrnyomozó, aki képes a nagy és bonyolult gazdasági bűncselekményeket felderíteni? Felkészült, rátermett, nincs túlterhelve, oda tud figyelni a munkájára, és képes eligazodni az aktarengetegben. Magától is tudja alkalmazni a büntetőeljárás-jogi törvényt (Be.), nem kell percenként az ügyvédet hívnia, és nem hagyja magát megalázni a gyanúsított védőjétől, aki a kihallgatások közben sokszor megpróbálja átvenni az ő szerepét.

A korrekt és a törvényeket tisztelő rendőr ugyanakkor nem biztos, hogy hatékony és eredményes rendőr is egyben. *„Mindig mérlegelni kell, hogy mivel nyer többet a társadalom. Jelenleg a visszatartó erő szinte zéró, de akit ma becsuktál, az legalább holnap nem bűnözik"* – mondja egy, a belső ellenőrzésen dolgozó rendőrségi forrásunk. *„A rendőrségnek sincsen visszajelzése arról, hogy a nyomozás, amit lefolytattak, eredményes volt-e, vagy sem. Nincsen formális visszacsatolás"* – egészíti ki a gondok listáját egy kábítószeres ügyekben eljáró védőügyvéd. *„Minden a statisztika körül forog"* – mondja a már idézett leszerelő kerületi rendőrkapitány, és felidézi egy holland tanulmányútját, ahol azt tapasztalta, hogy kinti kollégája tartalmi szempontokat is előtérbe helyezve döntött a nyomozásra fordítható erőforrásokról. *„Nem csak azt nézték, hogy ha elkapják a sorozat-biciklitolvajt, akkor az egyből negyven felderített bűncselekmény. Nálunk csak a számokat bámulják meredten."*

Kó József kriminológus, az Országos Kriminológiai Intézet (OKRI) tudományos munkatársa szerint ugyanakkor más országokban is igaz, hogy a rendőrök a könnyebb ügyekre mozdulnak rá, ezért kapják el a „kis értékű" elkövetőket, és nem a nagyokat. *„Jó volna látni valami prekoncepciót ebben, de egy-két kivételtől eltekintve nem igazán van. Inkább kapacitás és szakértelem hiányában nem nyomoznak a rendőrök. Nem értik, amit a szakértők mondanak nekik a gazdasági ügyekben, de nem kérdeznek vissza."* Kó József szerint az is gondot okoz, hogy nincs szabály a hatósági észlelésre, ezért aztán, még ha észlelik is a problémát, akkor sem mozdulnak. A Nemzeti Nyomozóirodát pont azért hozták létre, hogy ne feküdjenek el a dolgok, aztán mégis elfekszenek, összegzi megfigyelései eredményeit a kriminológus.

„Jó nyomozó az, aki nem befolyásolható, kellően kitartó és türelmes, össze tud rakni egy mozaikot, gondolkodik, és megoldja a problémát, nem oda les, ahol a döntések születnek" – utal egy jelenleg is rendőrként dolgozó forrásunk arra a problémára, ami az utóbbi időben egyre erősödő átpolitizáltságból következik. Az összes nagy gazdasági ügyet testközelből felügyelő, magas rangú rendőrségi forrásunk szerint a helyzet az utóbbi öt évben kifejezetten rosszabbodott: *„A Tocsik-ügy idején kevésbé aggódtunk, hogy mi lesz a nyomozás politikai következménye."*

Az állandó erőforráshiányra és időnyomásra panaszkodó rendőröknek egyébként a jelenleg hatályos Be. előír egy objektív határidőt: a meggyanúsítástól számítva két évük van, hogy nyomozzanak, ezért aztán a megaügyekben általában már jó ideje folyik az eljárás, mire meggyanúsítanak valakit, így ugyanis később kezd ketyegni a stopperóra. Részben ezért, részben a már emlegetett statisztika miatt szeretik az ismeretlen tettes elleni feljelentéseket is: ha ők gyanúsítanak meg valakit, akkor a statisztikát is javítják. Másrészt, persze, a hamis vád ódiumát sem szeretné egyetlen feljelentő sem a saját fejére vonni, főleg nem befolyásos fehérgalléros elkövetővel szemben, akiről menet közben kiderülhet, hogy mégsem lehet megvádolni. Hogy miért nem lehet?

Az egyik ok a bénítólag ható kiemelt figyelem. Ha a nyomozó nem a bizonyítékokat akarja összeszedni, hanem állandóan felfelé sandít, hogy

kitalálja, mit várnak tőle, akkor biztosan torzul a folyamat. Ahogy egy volt igazságügy-miniszter fogalmazott: *„Amikor elhívják egy megbeszélésre a nyomozást vezető rendőrt, ahol ott ül a belügyminiszter, az igazságügy-miniszter és a legfőbb ügyész, és azt kérdezik tőle, hogy miért nincs meg az elkövető, hát, tuti, hogy másnapra meglesz."* Legfeljebb nem a valódi elkövető. Illetve főleg nem az. *„Ebben az országban mindig voltak slágertörténetek. A kommunizmusban volt a gebin, a tsz-melléküzemág, a bankkonszolidáció, és ezekben időről időre produkálni kellett bűnösöket, miközben a másik százat, aki esetleg ugyanazt csinálta, futni hagyták"* – mondja egy sztárügyvéd, aki szerint ezekben a kiemelt ügyekben valamilyen módon *„mindig látható volt a politika gusztustalan jelenléte".*

E könyv egyik szürke eminenciás főszereplője az a főrendőr, aki szinte az összes nagy ügy nyomozásának végeredményéért felelős volt. De ki ő, és milyen ember?

Az egykor nagyon jó nyomozó hírében álló Papp Csaba alezredes,[65] a NNYI Gazdaságvédelmi Főosztályának vezetője – máig büszke Tocsik Márta úgynevezett „pizsamás" beismerő vallomására, amelyet személyesen neki tett 1998-ban az irodájában[66] –, mára a külső megfigyelők szemében kicsit elhasználódott és meglassult. Ha nem így volna, mondják sokan, már nem is ülhetne ott, ahol ül. Vagy ahogy egyik forrásunk fogalmazott: *„Papp Csaba alkatilag is egy totyorgós. De ha nem volna az, akkor is mára már megtanulta, hogy abból nem lehet baj, ami nem történik meg. Baj mindig csak abból van, ami megtörténik."* Papp Csabához közel álló forrásunk szerint a vezető rendőrök mind egyetértenek abban, hogy bár a rendszerváltozás után volt pár olyan év, amikor szabadabban lehetett lélegezni, *„ma már nem az ügyeket oldja meg a rendőrség, majd a bíróság, hanem a helyzeteket".* Ez leginkább az általunk vizsgált kirakatügyekben érhető tetten: az ilyen ügyeken az óriási közéleti nyomás, a politikai befolyás hatására minél gyorsabban túl akarnak esni.

Egyik, őt közelről ismerő forrásunk szerint Papp Csaba egy ízben úgy fogalmazott a munkatársainak, hogy azért szeret fehérgallérosokkal dolgozni, mert mindenki jól játssza a szerepét: a rendőrök a törvényességet képviselik, a másik oldalon ülők pedig általában ragaszkodnak ahhoz, hogy gazdasági döntéseik jók, megalapozottak és legálisak voltak. A felderítés eredményességét azonban csökkentheti, ha a rendőrnyomozó maradéktalanul el is hiszi, amit mondanak neki, és a nyomozás közben úgy érzi, nem indulhat ki abból, hogy egy cégvezető szándékosan kárt akart okozni a cégének.

Papp Csaba első találkozása a fehérgalléros bűnözéssel egyébként a rendszerváltás idejére tehető: 1988-ban hivatali visszaéléssel gyanúsítottak meg egy államtitkárt, és neki kellett a nyomozást lefolytatnia. Ám 1988 előtt nem találkozott olyasmivel, hogy valaki ilyen magasról egy „közönséges" nyomozás gyanúsítottjává váljon. Az is előfordult, hogy kollégáinak mezítlábas, büdös lábú rendőrökként aposztrofálta saját magukat. Többször érezte úgy kollégáival együtt, mesélte hozzá közel álló forrásunk, hogy nagyon sok alaptalan támadás érte őket, de a rendőrök nem beszélhetnek nyíltan arról, hogy miért is voltak ezek a támadások alaptalanok.

Hogy a rendőröket nem csak a fortélyos félelem igazgatja, arra az egyik, a Postabank-ügyben dolgozó védőügyvéd finoman csak annyit mondott: kaptak időnként instrukciókat az ügyészségtől, hogy melyik konkrét ügyekben álljanak le például a K&H-ügy nyomozásakor. Papp Csaba maga azt nyilatkozta egyszer a sajtónak[67] – ez nem fordult elő gyakran – a Postabank nyomozásának lezárása után, 2003-ban, amikor a K&H brókercége ügyében még javában folyt a nyomozás, hogy *„nem hülyültünk meg az elmúlt hónapokban".*[68] Magyarra lefordítva ez annyit jelent, hogy a rendőrség tudná, mi a dolga, és tenné is, ha hagynák, és ha nem utolsósorban mindehhez még jól meg is fizetnék őket. Hiszen a másik oldalon a tehetős terheltek velük szemben igazi „nagyágyúkat" vetnek be, a rendőröknek így átlagon felül fizetett védőügyvédekkel kell felvenniük a küzdelmet a fehérgalléros ügyekben.

. . .

A rendőrségre az informális találkozókon és az eleve meglévő önkorlátozáson túl a törvényes ügyészi felügyelettel is lehet nyomást gyakorolni. A 2003. július elsején hatályba lépett új büntetőeljárás-jogi törvény újraszabta a rendőrség és az ügyészség közötti viszonyt, és az ügyészséget tette meg az ügyek urává. Az ügyész nem köteles a rendőröknek megindokolni az utasításait, és a sokak szerint szinte félkatonai szervezetnek számító ügyészségen belül is ugyanez a helyzet: a felettes ügyész magyarázat nélkül rendelhet újabb kört egy ügyben, vagy zárhatja le azt. Bár anyaggyűjtés közben senkivel sem találkoztunk, aki azt mondta volna, hogy az ügyészségnél közvetlen politikai beavatkozást érzékelt volna, kérdés, hogy mit tekintünk annak. Egy-egy informális beszélgetés, a szignálással való „játék" – azaz hogy egy-egy ügyet kinek adnak oda a nyomozást felügyelő ügyészségen belül –, a kimondatlan elvárások, az önkontroll mind-mind szerepet játszhatnak egy-egy ügy elakadásában. *„Szép dolog az ügyészi függetlenség, tehát az, hogy önálló alkotmányos szervezet, amelyik még az Országgyűlésnek sincs alárendelve, de akkor ki őrzi az őrzőket?"* – teszi fel a költői kérdést Hack Péter,[69] az ismert büntetőjogász, korábban SZDSZ-es parlamenti képviselő, aki részt vett a 98-as igazságügyi reform előkészítésében.

Az ügyészséget egyébként lényegesen kevesebb látványos kritika éri, az ügyészek sokkal szürkébbek, láthatatlanabbak, mint a bemeneti oldalnak számító rendőrség vagy – mint nemsokára látni fogjuk – a kimeneti oldali

és éppen ezért kiemelt figyelmet kapó bíróság. *„Az ügyészségről mindenki azt tartja, hogy csupa gyomorbájos, fekete ruhás ember gyülekezete, akik egymást utasítgatják"* – fogalmazott egy volt ügyész. Hogy ki a jó ügyész? Aki jól és gyorsan tud dönteni, és képes gyorsan összeállítani egy tényállást. A szervezetről ma megoszlanak a vélemények: sokan úgy gondolják, hogy valaha nagy volt a respektjük, és szakmailag felkészült emberek alkották a szervezetet. *„Szakmaorientált, hierarchizált szervezet, sokkal felkészültebbek, mint a bírók"* – vélekedett egyik forrásunk.

Azt több védőügyvéd is megerősítette, hogy a bírák általában felnéznek az ügyészekre, és az ítéleteikben nekik akarnak megfelelni – de hogy ez mennyire fakad inkább a vádhozkötöttség elvéből, azt nehéz eldönteni. Volt olyan sztárügyvéd forrásunk, aki szerint az ügyészséget is lezüllesztették, már nem a régi, a rendőrséghez hasonlóan az is átpolitizálódott. Példaként a Fővárosi Főügyészséget hozta fel, ahol az egyik vezető egy ideig azzal kezdte a reggeli értekezleteket, hogy megénekeltette az ügyészeket. *„Úgy tudom, hogy Illés-dalokat kellett énekelni, de aztán az ügyészek ezt egy idő után elszabotálták."* Hogy ezek után az ügyek kiosztása attól függött-e, hogy ki milyen szépen énekelt, vagy szakmai szempontok játszottak szerepet, arra nem kaptunk választ.

„A szignáláson tényleg nagyon sok minden el tud dőlni" – erősíti meg a vezető szerepének fontosságát egy megyei vezető ügyész, aki azt tartja problémának, hogy túlzottan érvényesülnek a gyanúsítottak jogai, időnként már-már a nyomozás rovására is. Problémát okozhat, ha a bonyolult ügyekben ügyészt váltanak, márpedig a hosszan elhúzódó eljárásokban ez gyakori. Ügyészből védővé lett forrásunk szerint az is gond, hogy az ügyészek mindent fel akarnak tárni a nyomozati szakban, és nem sok mozgásteret hagynak a tárgyalásra.

Nehezíti továbbá a rendőrök és az ügyészek munkáját a kontinentális jogban általánosan érvényes legalitás és officialitás elve, amely szerint a törvényben megállapított feltételek teljesítése esetén (legalitás) egy-egy ügyben hivatalból (officialitás) fel kell deríteni az összes körülményt. Ezzel szemben a jogrendszerek egy harmadik elvet is igyekeznek érvényesíteni: az opportunitás elvét. Ez az elv arra hatalmazza fel a jogalkalmazót, hogy meghatározott feltételek mellett célszerűségi szempontokat is figyelembe vegyen, súlyozzon a különböző egymáshoz kapcsolódó bűncselekmények között, mérlegelje, hogy melyikben viszi végig az eljárást, és melyikben nem. Hiába egyszerűsítené és rövidítené le az ilyen megközelítés az eljárásokat, ez az elv[70] csak igen korlátozottan érvényesül, az igazságszolgáltatás szereplői inkább az officialitás elvére koncentrálnak az, és igyekszenek mindent feltárni. És bár a nagy ügyeknél is hamar kiviláglik a lényeg, de aztán a „mindent felderíteni" igénye miatt az ügyek kezelhetetlenné és áttekinthetetlenné válnak.

„Jogi formalizmus uralkodik lényeglátás, a relevancia felismerése helyett. Ebben nőttünk fel, így szocializálódtunk – mondta tömören az egyik budapesti sztárügyvéd, aki szerint az officialitás elvének az alkalmazása azonnal megöl egy csomó mindent. – *E szép elv ellenére előbb-utóbb meg kellene próbálni dönteni."* Egy másik, ügyészből lett sztárügyvéd is arra panaszkodott, hogy szerinte az ügyészség nem tölti be azt a funkcióját, hogy felügyelje a rendőrséget, amikor pedig a saját felelősségének vállalásáról lenne szó, akkor sem történik semmi. *„A hibás intézkedésért általában a rendőrséget tolják le, miközben ők is mindenről tudnak, de hibás vádért még nem láttam ügyészt felelősségre vonni, inkább az utolsó pillanatig kitartanak a saját hülyeségük mellett. Tudják, hogy labilis, de áttolják a bíróságra"* – mondta az ügyvéd, aki szerint ráadásul ezt a felelősségáttolást szakmai köntösbe burkolják, azt mondván, hogy nem akarják elvonni a bíróságok döntési jogát.

Az járna pórul, feltehetőleg, aki ebben a rendszerben mégis vállalná a döntés felelősségét, és egy megaügyben a lényegre koncentrálva, mondjuk, egy pénzintézet évtizedes történetéből előhúzna két-három konkrét tranzakciót, amelyekre jól fel lehet a vádat építeni. A jogszabályok követése, szó szerinti értelmezése, és a mögéjük való elbújás kényelmes és kifizetődő magatartás a kényes ügyekben. Ha nem sikerül valamit megalapozottan bizonyítani, és arra egy meggyőző vádat felépíteni, akkor a bíróság nem sokat tehet: széttárja a karját, és kellő bizonyítékok hiányában felmenti az elkövetőket azt emlegetve, hogy olyasmiért nem tud senkit sem elítélni, amivel nem vádolták meg – ez egyaránt elhangzott a Postabank és az Energol-ügy elsőfokú ítéleteinek indoklásakor is.

. . .

A legtöbb és leglátványosabb kritika a bíróságok és a bírák működését éri. Sokak szerint a bajok gyökerét az 1998-as büntetőeljárás-jogi reform bukásában kell keresni, illetve abban, hogy az eredeti tervezet csak évekkel később és felemásan valósult meg. A professzorok által írott új Be. eredeti szándéka szerint csökkentette volna a bíró aktív szerepét a tárgyaláson, és erősítette volna a jelenleg meglehetősen passzív ügyészi és védői jelenlétet. Többek szerint ez a kezdeményezés valamennyi szereplő együttes ellenállásán bukott meg, hiszen ez azt jelentette volna, hogy az ügyészeknek és az ügyvédeknek sokkal többet kellett volna dolgozniuk az új rendszerben, míg a bíráknak kevesebbet. Utóbbiak viszont a hatalmukat és a tekintélyüket féltették.

Az új helyzet alkalmazkodásra és tanulásra kényszerítette volna a benne szereplőket, és úgy tűnik, ezt senki sem kívánta megtapasztalni. *„Olaszországban hasonló volt a helyzet, ott mégis bevezették, bár kezdetben senki sem hitte el, hogy ez megtörténik. Eleinte csend volt a tárgyalótermekben, aztán belejöttek"*

– mesélte egy korábbi igazságügy-miniszter. Nálunk ez elmaradt, a másikra mutogatás viszont azóta is kölcsönös: a bírák szerint az ügyvédek csak időhúzásra játszanak, és a legtöbbször borzasztóan felkészületlenek, az ügyvédek szerint a bírói döntések esetlegesek, és nagymértékben függnek a bíró személyiségétől.

„Az ügyvédek között is rengeteg a felkészületlen, és a bírók között is" – ismerte el egy sztárügyvéd. Szerinte a fővárosban még csak-csak hozzáértők a bírák, *„bár attól, hogy részt vettek a gazdaságiszakjogász-képzésben, még előfordulhat, hogy semmit sem értenek a tárgyaláson a bonyolult ügyekből".* Az igazi gondok azonban vidéken vannak. *„Néhány évvel ezelőtt egy nyugat-magyarországi megyei bíróságon egy bankvezetőt majdnem elítéltek hűtlen kezelésért, mert a betétesek pénzét hitelkihelyezésre fordította. A vád, mint kés a vajban, csúszott a bíróság elé, a bíró el is ítélte a cégvezetőt, de másodfokon korrigáltak"* – mesélte az ügyvéd az egyik ilyen ügyészi és bírói felkészületlenséget bizonyító rémtörténetet. *„Ha valaki elég régen van a pályán, és ismeri a bírói kart ott, ahol dolgozik, nagy valószínűséggel meg tudja mondani az ügy kimenetét a szerint, hogy ki tárgyalja az ügyet* – fogalmazott egy húsz éve büntetőző ügyvéd. – *Kicsit rosszabbat mondok az ügyfélnek, hogy ő is örüljön, amikor kevesebbel megússza. Nekem is élnem kell valamiből."* Mint mondja, nem így indult a pályának az egyetem elvégzése után.

Részben ebből a meglehetősen személyiségfüggő ítélkezésből fakad az, amit a közvélemény sokszor nem ért, vagyis hogy miként térhet el egymástól homlokegyenest az első- és a másodfokú bíróság ítélete. A szakmabeliek szerint viszont az az igazi gond, hogy eltérő az ítélkezés gyakorlata: azaz hasonló elkövetések esetén is nagy szóródást mutatnak az ítéletek a szerint, hogy melyik városi vagy megyei bíróság tárgyalja az ügyet. Egy budapesti sztárügyvéd kritikusan jegyezte meg: *„A Legfelsőbb Bíróság pedig kevés jogegységi döntést hoz, és ha hoz is, nem feltétlenül lényegi ügyekben." „Végletesen partikuláris az ítélkezés. Néha tréfásan rimánkodom az ügyfeleimnek, hogy nehogy Hajdúban kövessenek el hűtlen kezelést, vagy Jászban üssenek el egy gyalogost, mert csúnyán megbánják"* – élcelődött egy másik ügyvéd.

Másodfokon általában jóváhagyják az elsőfokú verdiktet (legfeljebb kicsit szigorítanak a kiszabott büntetési tételeken), ha azonban a két szint ítéletei különböznek egymástól, az több szereplő szerint is csupán azt mutatja, hogy a bírák gondolkodnak. Ilyen eltérés más országokban is előfordul, de ahol kevésbé vannak a viszonyok átpolitizálva, ott nem vernek föl ekkorra port. Tóth Mihály úgy fogalmaz doktori értekezésében, hogy ez bizonyos határok között nem diszfunkcionális jelenség, hanem a többszintű igazságszolgáltatási rendszer immanens jellemzője. Tóth Mihály értekezésében idézi a már nyugalomba vonult egykori fővárosi főügyészt, Bócz Endrét, aki a Magyar Rádiónak[71] néhány éve így nyilatkozott erről:

„Egy ép lélektani alapon működő országban teljesen természetes dolognak számít, hogy az elsőfokú bíróság fölött azért van egy másodfokú bíróság, hogy az elsőfokú bíróság esetleges tévedéseit korrigálja, tehát senkinek sem jutna eszébe azt mondani, hogy az igazságszolgáltatás válságának a jele, hogy az alá-fölé rendelt bíróságok eltérő ítéleteket hoznak. Ez egy természetes dolog. Az Alkotmánybíróságnak és a Legfelsőbb Bíróságnak más és más a hatásköre, következésképpen az, hogy a Legfelsőbb Bíróság bizonyos kérdéseket másképpen ítél meg, mint ahogyan az Alkotmánybíróság tette, ez nem az igazságszolgáltatás válságának a jele, hanem annak, hogy többféle jogértelmezésre nyílik lehetőség. És azért van a törvényhozás, hogy ha a Legfelsőbb Bíróság a hatályos törvény szerint szűkebbnek tartja a játékteret, mint amilyennek azt az Alkotmánybíróság megálmodta, akkor ezen a törvényhozás segíthet. Tehát itt nincsenek orvosolhatatlan dolgok, itt a probléma abból adódik, hogy az égvilágon mindent politikai síkra terelnek."

A legfontosabb eljárási alapelv a magyar – és általában a kontinentális – jogban a vádhozkötöttség elve, azaz a bíróság nem térhet el a tényállástól. Pontosabban: a bíróság kötve van a vád tárgyává tett tények lényegéhez, azokat nem változtathatja meg, azokon nem is terjeszkedhet túl. Ám a tények jogi minősítésében szabad a keze. *„A túlzott következtetések levonása tilos, de vannak olyan ügyek, amikor valóban feldereng a bíróban, hogy a tényállás bírósági felderítése során több derül ki, mint ami a vádiratban van* – magyarázta egy nagy gazdasági ügyeket tárgyaló bíró, aki szerint ilyenkor óriási a dilemma. – *Jobbnak tartanám, ha a vádirat sokkal több mindent tartalmazna, és rábíznák a bíróra, hogy ezek között válogasson, megnézze, van-e rá bizonyítás."*

Ennek ellenére az a percepció – és a statisztika is ezt támasztja alá –, hogy az ítéletek vádkövetők. Vagy ahogyan egyik forrásunk plasztikusan fogalmazott: *„A bírák a vádiratot hozzák meg ítéletként."* Ez következik a már említett alaphelyzetből, amit a végül 2003 nyarán életbe léptetett Be.-nek nem sikerült megváltoztatnia. *„Az akta, azaz a nyomozati anyag megy együtt a vádirattal. A bíró mindent lát, és mindent meg kell, hogy tanuljon már azelőtt, hogy kitűzi az első tárgyalási napot. Eleve van tehát egy prekoncepciója, kell is, hogy legyen"* – mondja Hack Péter. Innen már csak egy lépés – a terheltek és ügyvédeik által élesen kritizált – azon „kényelmes" bírói magatartás, hogy a bíró a vádirattal sokszor szó szerint megegyező ítéletet hoz. Több védőügyvéd mesélte, olyat is láttak, hogy az ítéletek indoklása még a vádirat helyesírási hibáit is átvette. *„Szerinted mit érez ilyenkor az, akit letöltendő börtönbüntetésre ítéltek?"* – teszi fel a költői kérdést az egyik védőügyvéd.

Elvben és a törvény szerint is a nyomozás és a tárgyalás egymásra épül. A valóság mégis az, hogy a nyomozás során szinte minden eldől, mert – mint az egyik ügyvéd fogalmazott – *„nincsenek kontrollok a rendszerben. Az ügyésznek a rendőrséget, a bírónak a vádat, az ügyvédnek pedig a bírót kellene kontrollálnia,*

de ez nem jól működik." Ez is a rendszer logikájából fakad, és mellesleg még a régi, úgynevezett szocialista Be.-re, azaz kritikusai szerint egy nagyon szovjet gondolkodásmódra épül. Hack Péter a bírósági statisztikák alapján azt mondja, hogy *„az összes megindult eljárás hatvan százaléka megszűnik, negyven százalékban vádat emelnek, és kilencvennyolc százalékban az lesz az ítélet. Hatvan százalék esélye van a vádlottnak, hogy kedvezőre fordul az ügy az ő szempontjából még a nyomozás során, a tárgyaláson ennek már csak két százalék az esélye. Elvben előkerülhetnek új elemek, de ritka az, hogy valami drámai fordulat álljon elő. Ami le van írva, azt könnyebb beidézni és használni, mint ha a tárgyaláson kerül elő új elem."* Volt olyan ügyvéd, aki egyenesen azt mondta, ritka, hogy a tárgyaláson jogi érvekkel lehessen előrehaladni.

A tárgyaláson tehát térben és időben koncentráltan megismétlődik minden, ami a nyomozás alatt történt. A bíróságon a nagy gazdasági ügyekben fölolvassák a többtonnányi nyomozati anyagot, viszont a tárgyaláson elhangzottakról készült jegyzőkönyv nem szó szerinti, így a feleknek fogalmuk sincsen, hogy végül mi kerül bele. Az pedig utólag végképp rekonstruálhatatlan, hogy két-három évvel ezelőtt mit mondott a tanú vagy a gyanúsított a nyomozónak. *„Kedvenc bírói kérdésem: ugye, három évvel korábban még jobban emlékezett?"* – mondja egy büntetőző ügyvéd, aki szerint ezt a kérdést a bírók akkor teszik fel, amikor már szabadulni akarnak az ügytől.

„Ugyanakkor érthető, hogy a tárgyaláson egészen más a helyzet, a környezet és az emlékezet is, mint évekkel korábban a nyomozás során" – mondja Bánáti János, a Magyar Ügyvédi Kamara elnöke. Bánáti ugyancsak híve volt annak, hogy változtassanak a tárgyalás és a nyomozás egymáshoz való viszonyán. A kontradiktórius – az angolszász és Benelux országokban működő – rendszerben ugyanis a vád és a védelem bizonyít, a bíró meghallgatja az érveket és ellenérveket, majd ezek alapján dönt (illetve ahol esküdtszék van, ott csak a büntetés mértékéről ítél, ha az esküdtek bűnösnek találják a vádlottat). Ebben a rendszerben a bíró a játékvezető szerepét tölti be, nálunk azonban a reform elbukása miatt nem bízták a meccset a védőkre és az ügyészekre, hanem e helyett a bírák *„leszálltak az arénába, és így rájuk szállt a por"* – fogalmaz plasztikusan Bánáti. Egy jelenleg ügyvédként, korábban bíróként működő forrásunk a problémát gyakorlati síkra terelve azt mondta: *„Úgy mentem be reggel, hogy fogalmam sem volt róla, mit fogok kiszabni, értelemszerűen függővé tettem a vád és a védelem utolsó szavaitól. Aki azt mondja, hogy előző este fejben már lejátszotta, és a dohányzóasztal fölött ülve kiosztott negyven évet, az komoly személyiségi zavarokkal küzd. És vannak ilyen bírók."*

Nálunk a bíró kérdez, és a rendszer logikájából fakadóan sokszor prejudikál, hiszen minden előzetes ismeret ott van a fejében. *„Elvárásokat fogalmaznak meg, úgy teszik fel a kérdéseket, hogy azokban előre benne van a válasz. Nincs szerepjáték"* – kesereg egy húsz éve büntetőző forrásunk, és felidéz egy bírósági jelenetet, amely kísértetiesen emlékeztet arra, ahogyan – a rendszerváltás előtt – a bírák megkérdőjelezhetetlennek tartották a „rendőr elvtárs" tévedhetetlenségét: *„Az ügyvéd kérdezi a tanúként megjelenő rendőrtől: minden rendben és törvényesen zajlott a kihallgatáson? Mire a bíró közbeszól: Ügyvéd úr! Csak nem gondolja, hogy a rendőrök bármilyen szabályt megsértettek? Vicc az egész."*

Egy másik forrásunk kétségbeesett arccal idézett föl egy néhány évvel ezelőtti esetet, amikor a bíró, miután a vádlott nemmel felelt a bűnösségét firtató kérdésre, azt kérdezte: *„Miért, maga szerint az ügyész úr hazudik?"* Forrásaink abban is egyetértenek, hogy az időmúlás miatt menekülnek sokszor a bírók a már idézett, „ugye, két, három, öt éve még jobban emlékezett" típusú kérdések mögé. A Postabank-ügyben tanúként kihallgatott egyik könyvvizsgálónak pedig az tűnt fel, mennyire formálisan kérdezett a bíró. *„Pedig tudtak volna olyat kérdezni, amire azt lehetett volna válaszolni, hogy nem kellett volna a betétesek pénzét spanyol ingatlanokba fektetni."* Hack Péter szerint is *„a bíró figyel arra, hogy kockázatot ne vállaljon".* Mások szerint a bírák sokszor nem látják az ügyek mögött az embereket, megkérdőjelezhetetlenek, mégis panelekben képesek csak gondolkodni. *„Nem gondolkodásra, problémamegoldásra vagy kreativitásra képezik ki az embereket a jogi egyetemen, hanem végrehajtásra"* – mondja egy mediálással foglalkozó forrásunk.

Mindezekből következik, hogy – mint már említettük – sok minden eldől akkor, amikor az ügyet „kiszignálják". Akárcsak az ügyészségre, a bíróságokra is igaz, hogy a szignáló vezetőnek nagy hatalma és befolyása van az ügyek kimenetelére. Egy vidéki városi bírónő mesélte, hogy arányosabbnak érzi a terhelést, és igazságosabbnak a rendszert a maga és az ügyfelek szempontjából is azóta, hogy két éve bevezették az automatikus szignálást, vagyis a leendő ügyszámok alapján, az ügy ismerete nélkül osztják ki szinte gépiesen az ügyeket. Csak olyan ügyet ad vissza, amelynél elfogultság áll fent az egyik fél javára, például személyes ismeretség okán.

Mások szerint nem jó az automatikus szignálás. Egy fővárosi bírósági vezető szerint a jó vezető ismeri a bíróit, és e szerint dönt. Az ügyeket jellegük és bonyolultsági fokuk szerint kell szétosztani. Igen ám, csakhogy ez nagyon jó, tisztafejű és -kezű vezetőket feltételez, hiszen egy ilyen jogosítvánnyal nemcsak élni, de visszaélni is lehet. Hogyan? Íme, egy példa: Egy pályakezdő bíró mesélte, hogy a folyosón odament hozzá az ügyeket szignáló bíró, és egy modellszerű kérdést tett fel neki, hogy hogyan oldana meg egy kényesebb jogesetet. Ő válaszolt, mintha csak tankönyvi példát kapott volna, majd három nap múlva az akta ott hevert az asztalán.

A személyes szignálás – az ellenzői szerint – ráadásul erősíti a kontraszelekciót is. *„Helyükön maradhatnak azok a pilóták, akik csak felszállni tudnak"* – mondja az egyik bíráló. Szerinte ebben a rendszerben a jól és hatékonyan dolgozó bírákat túlterheli. *„Rendre megkapják a nyolcvanvádlottas ügyeket, a gyengék pedig maradhatnak a helyükön, tárgyalják az egyszerűbbeket, és tragikomikus módon még jobb statisztikákat is hoznak, mint a jó bírák."*

És hogyan látják a bírák az őket bíráló másik oldalt? *„Az ügyvédek sokszor felkészületlenek és felületesek, nem élnek az iratbetekintés jogával, időhúzásra játszanak csak, és az a céljuk, hogy minél nagyobb összegről állítsák ki a számlát"* – így lehet összefoglalni a bírák lesújtó véleményét a védőkről. *„Tudom, hogy a bírókra panaszkodnak az ügyvédek, de az esetek többségében nem látom az aktív védőket, akik indítványokkal bombáznák a bíróságot"* – mondja egy bíró. Az időhúzási technikák skálája meglehetősen széles: nem jelennek meg a tárgyaláson, elfogultságot jelentenek be a bíróval szemben, új szakértő bevonását kérik, esetleg a terhelt az utolsó előtti pillanatban védőt cserél, az új védőnek ugyanis törvényes joga, hogy az addigi ügymenetet megismerje, ahhoz pedig idő kell. Az ügyvédek végső érve a tárgyaláson úgy hangzik – ha már a lehető legtovább sikerült húzni az időt, és tovább nem lehet –, hogy a vádlott milyen régóta nem követett el bűncselekményt – összegezték a bírók a védőkről szerzett tapasztalataikat.

Azt viszont a bírák maguk is elismerik, hogy *„a vádhozkötöttség elvét sokszor rosszul értelmezik, pedig több legfelsőbb bírósági határozat is részletezi, hogyan kell értelmezni az elveket. A szemlélettel van baj: a bírói kar jó része konzervatív. Gőgösek, szeretik játszani a Jóistent. Nehéz ettől a látványos, de nehéz szereptől megszabadulni."* Diós Erzsébet, aki szinte az összes, ebben a könyvben szereplő nagy ügyben eljárt bíróként, egyik tanulmányában le is írta: *„Büntetőeljárásunk azon sajátossága, hogy a vádirat benyújtását követően a bizonyítás lefolytatása, a tényállás tisztázása kizárólag csak a bíróság kötelessége és felelőssége, adott esetben szintén nagymértékben hozzájárulhat az eljárás elhúzódásához. Gyakran ugyanis – különösen a nehezebb megítélésű, újszerű elkövetési formát felvonultató büntetőügyekben – a tárgyaláson derül ki, hogy az ügy felderítése csak részben – a nyomozó hatóságnak, illetve az ügyészségnek az adott ügyben elfoglalt álláspontjához igazodóan – történt meg, vagy éppen a közvélemény nyomásának engedve fejeződött be idő előtt."*[72]

Egy másik, közel két évtizede ítélkező és szinte az összes nagy gazdasági ügyet közelről ismerő bíró így összegezte a tapasztalatait: *„A rendszer maga ilyen, vagy pedig az emberi tényező? Húsz év soknak tűnik, pedig valójában kevés, minden ügy csak egyszer fordult elő. Mire tanultunk volna az egyikből, már jött egy új. Mindenki a bíróságoktól vár el mindent, pedig mi is csak hozott anyagból dolgozunk, és emberek vagyunk."* Az életszerűség nem helyettesíti a bizonyítékokat, ezt számos legfelsőbb bírósági állásfoglalás is kimondja, még ha a gazdasági

ügyekben sokszor egyszerűsítené is az életet, ha ezekből lehetne kiindulni. De nem lehet, értenek egyet ebben az általunk megkérdezettek, mert mi van akkor az ártatlanság vélelmével vagy a véletlennel, amikor látszólag minden klappol, de az, akit bűnösnek gondolunk, mégsem az.

Ezért fontos a bizonyítás. Hogy mire való ezek után a bíróság? Az egyik, szinte az összes nagy ügyben meghatározó szerepet játszó bírónő szerint nem arra, amit ma sokan várnak tőle: *„Ma mindenki azt várja el a bíróságoktól, miután senki nem csinál semmit – hol voltak a különböző állami szervek és felügyeletek, például? –, hogy a bíró a végén odacsapjon, és kiszabjon ezer évet. Ez nem megy. A hatóság – a rendőrség, az ügyészség – tárja fel a tényeket, és bizonyítson, és akkor a végén tényleg csak ítélkezni kell, nem lefolytatni még egyszer – vagy sokszor először, tartalmi értelemben legalábbis – a bizonyítást. Nagyon sok dolog nem erkölcsös, de nem bűncselekmény. S mi a reakció? Ha itt ekkora a kár, akkor tuti, hogy bűncselekmények történtek. Az az általános alapállás, hogy valami biztos van, bizonyítani nem sikerült, de majd a bíróság. Nem maga a – sokszor hosszú évekig elhúzódó – büntetőeljárás a büntetés. De nem kísérletezni kéne."*

Több büntetőző ügyvéd is egyetért azzal, hogy nem maga az eljárás a büntetés. Szerintük a nagy társadalmi presztízzsel járó foglalkozásokban komoly hátránnyal jár – még ha az illetőről a végén ki is derül, hogy ártatlan –, továbbá nagyon megterhelő mind lelkileg, mind anyagilag, hogy az eljárások hosszú évekig elhúzódhatnak. És még az a kockázat is megvan, hogy az egészet elölről kezdik. Erre megoldás lehetne a bírák tehermentesítése olyankor, amikor megaügyeket vagy nagy figyelmet vonzó ügyeket tárgyalnak, mondja egy büntetőbíró, és azt is hozzáteszi, hogy papíron ez így is van, de a gyakorlatban nem.

A kiemelt figyelem és gyorsaság pedig azért is indokolt volna az ilyen esetekben, mert az ítéleteknek – tetszik vagy nem – üzenetértékük van a társadalom számára. Tehát nem az elkövetők személyének fontossága, hanem az ügy kiemelt fontossága indokolhatná a gyorsított eljárást, hogy *„a nép mihamarabb megtudhassa, hogy mi a zsinórmérték, amihez igazodni kell"*. A soronkívüliséget tehát a közérdek, a társadalom érdeke diktálná. Ehhez képest nálunk a legutolsó felmérések tanulsága szerint az emberek nagy hányada úgy érzi, hogy a közérdek elsikkad, mert eleve hiányzik a közérdek mibenlétére vonatkozó közmegegyezés.[73] Egy 2007-es felmérés válaszadóinak csaknem a fele úgy vélte, hogy az írott szabályoknak nincs normateremtő funkciójuk, és megkérdőjelezte, hogy a jogszabályok és az ítéletek a közösség számára fontos értékeket is kifejeznének.[74]

. . .

Az eddigiek is alátámasztják, amit Tóth Mihály fejt ki doktori értekezésében: felül kell vizsgálni a büntetőeljárás-jogi alapelveket.[75] *„A bonyolult bűnügyek hatékony és gyors megoldásához a kulcs ugyanis az eljárásjog"* – hangsúlyozta Bánáti János. Miközben az anyagi jog változhat, hiszen korfüggő, hogy éppen mi számít bűncselekménynek, és mi nem, a jelenlegi rendszer pontosan az eljárásjogi alapelvek merevsége és kötöttségei miatt nehezen fogad be merőben új dolgokat. Az ügyek megoldását hátráltató és a gondolkodásmódot megbéklyózó officialitás elvét már említettük, mint olyat, ami elsősorban a nyomozóhatóságok munkáját nehezíti.

De mi a helyzet a bíróságokkal? Az, hogy a tárgyalás nyilvános és szóbeli, és ezzel garantálja a közvetlenség elvének érvényesülését (bűnösséget csak a tárgyaláson lehet kimondani, és maga a tárgyalás a garancia arra, hogy az eljárás közvetlen). Volt olyan forrásunk, aki szerint az egyszerűbb ügyekben ettől el kellene tekinteni, és az ügymenet meggyorsítása érdekében a nyomozás lezárásakor a rendőrségre kihelyezett ügyeletes bíró a tárgyalás mellőzésével hozná meg az ítéletet.

Fő elv a szabad bizonyítás elve: a bizonyítási eszközöket, amelyek alkalmasak a tényállás alátámasztására, szabadon lehet megválasztani, illetve szabadon mérlegelheti a bíró a bizonyítékokat, mielőtt dönt, mondja Hack Péter. Tóth Mihály szerint fontos volna – a célszerűség jegyében – szélesebb jogosítványokat adni a nyomozóhatóságnak és a bíróságoknak is az eljárásban, valamint – az ártatlanság vélelmének sérelme nélkül – lazítani a bizonyítási teherre vonatkozó előírásokon.[76] Például úgy, hogy ha a gyanú szerint egy bizonyos vagyoni értékgyarapodás nem legális úton következett be, akkor átengedik a szóban forgó vagyoni érték tulajdonosának a tisztességes vagyonszerzés bizonyítását.

Ugyancsak indokolt volna lazítani a szóbeliség és közvetlenség elvét: tonnányi iratot lehetetlen szó szerint ismertetni, ezért a bíró szükségképpen tömörít. Tóth idézi a már elhunyt Orosz Balázst, az ismert budapesti ügyvédet, aki szerint a gazdasági büntetőügyekben azt az elvet, hogy az eljárás során keletkező iratokat a bíróságnak felolvasással kell megvizsgálnia, és a tárgyalás anyagává tennie, *„a gyakorlat fokozatosan töri szét, [...] a bírák rendre ahhoz a megoldáshoz folyamodnak, hogy a hosszú iratokat csak kivonatosan ismertetik, vagy csak azok lényegére utalnak. Ha ugyanis ezeket az iratkötegeket, amelyek együttesen egy-egy ügyben több ezer oldalra rúgnak, valóban szóról szóra felolvasnák, úgy a tárgyalás tervezhetetlenné és az eljárás befejeződése kilátástalanná válnék. [...] A szóbeliség és a közvetlenség elvén történő lazítás a gazdasági bűncselekmények miatt indult büntetőeljárások jelentős meggyorsítását eredményezheti."*[77]

Az angolszász rendszert a legtöbben jobbnak tartják abból a szempontból, hogy a bírói poszt mintegy a dicsőséges jogi pálya jutalma, és senki sem kezdőként dönt mások életéről. Nálunk huszonnyolc-harminc éves kor körül már ki lehet valakit nevezni bírónak. Az angolszász gyakorlatban viszont először kipróbálnak minden más területet, és végigjárják a szamárlétrát. Az esküdtszéki rendszerről megoszlanak a vélemények: van, aki már csak azért is jobbnak tartja, mert tizenkét ember több, mint egy vagy három, és mert *„a problémák egy része logikai feladvány, nem jogi"*. Mások ezzel nem értenek egyet, és az O. J. Simpson-esethez hasonló kimenetelű ügyekre hivatkoznak: az esküdtszék végül felmentette a felesége meggyilkolásával gyanúsított amerikaifutballista-filmszínészt.[78] A lényeg azonban Hack Péter szerint az, hogy az elfogultság kérdésének megítélése más: az angolszász rendszerben ugyanis a bíró úgy tárgyalja az ügyeket, hogy előtte nem látta az aktát. Ha látta, akkor már elfogult. Ehhez képest nálunk – és az egész kontinensen – a bírónak az egész ügy és az összes szereplő a fejében van, hiszen már az első tárgyalási nap kitűzéséről is csak így tudott dönteni.

Az egyik ismert büntetőügyvéd szerint *„a jó bírók igyekeznek tudatosan elszakadni a prekoncepciótól, hogy ez mennyire sikerül, azt ki tudja"*. Kollégája ehhez azt teszi hozzá, hogy *„az nem jó, ha a bíró eleve rosszhiszemű, azt nem tudom, hogy jó-e, ha jóhiszemű"*. Találkoztunk olyan bíróval, aki felidézte, hogy egy közismert gazdasági ügy nagyon is mindennapi családnévvel rendelkező vádlottjáról csak a tárgyalás egy pontján ugrott be neki, hogy olvasott róla az újságban, addig teljesen elvonatkoztatott tőle.

Egy jelenleg emberi jogi ügyekkel foglalkozó ügyvéd egyenesen úgy látja, hogy személyiségtorzító hatású, ha valaki a foglalkozásából adódóan évtizedeken keresztül ahhoz szokik hozzá, hogy mindig igaza van. Márpedig a bíró szava megkérdőjelezhetetlen. A rendszer megkérdőjelezhetetlenségére álljon itt egy olyan idézet, amely egy egykor ügyészként, ma ügyvédként dolgozó forrásunktól származik. Szerinte az a legszomorúbb az egészben, hogy az ügyészek büszkék a vádkövető ítéletek kilencvennyolc százalékhoz közeli arányára. *„Még az orvosoknál is tíz százalék a hiba előfordulásának aránya, miért pont az ügyészek lennének jobbak és tévedhetetlenebbek?"*

...

A bíróságok rossz hatékonyságú működésének sokszor szervezeti okai vannak, jelentette ki Fleck Zoltán jogszociológus kutató. A bíróságokon belül nincs igazi demokrácia, erősek az összefonódások, megyei szinten mindenki ugyanannak az elitnek a tagja, a „kéz kezet mos" elv érvényesül, miközben a bíróságok igazgatását végző Országos Igazságszolgáltatási Tanács (OIT) tagjainak jó része is a megyei elnökök közül kerül ki. *„A káderpolitika*

a fontos, nem a nagy ember szól le, mindenkinek megvannak a sameszai" – fogalmaz élesen Fleck. Kutatásai[79] azt mutatják, hogy az európai átlaghoz viszonyítva nincs kevés bíró Magyarországon, mégis jelentős az éven túli peres ügyek száma. Ez különösen igaz az általunk vizsgált megaügyekre, amelyekben nemhogy egy év alatt nem sikerült lezárni az eljárást, hanem több évig is elhúzódnak, ahogyan azt már említettük.

A folyamatban maradt ügyek arányát annak ellenére sem sikerült jelentősen csökkenteni, hogy az elmúlt évtizedben nőtt a bírói álláshelyek száma, és az igazságszolgáltatás költségvetése is. Ez, amellett, hogy gátolja a hatékonyságot, pazarló és igazságtalan is, írja Fleck Zoltán, aki szerint alapvetően két okcsoport játszik szerepet a helyzet fennmaradásában. Egyrészt az OIT intézkedései szűk körre korlátozódnak, és tűzoltást végeznek csupán: extenzív módon, kirendeléssel, céljutalmazással és a státuszok bővítésével próbálják megoldani az egy-egy ügyszakban vagy megyében felhalmozódott hátralékokat. Ugyanakkor nem kéri számon a megyei elnökök igazgatási, vezetői tevékenységét – ennek oka részben az, hogy az OIT tagjai maguk is megyei elnökök –, és az eredménytelenségnek nincsenek következményei.

Fleck Zoltán kutatási tapasztalatai szerint az a szemlélet gyökeresedett meg, hogy az ország igazságszolgáltatása a megyei igazságszolgáltatások összessége, azokon kívül nincs méltányolható érdek. Ebből is következik, hogy jóformán minden igazgatási kudarc vagy szabálytalanság következmények nélkül marad. Bár Fleck nem mondja ki, de érzékelteti, hogy a megyei vezetők „kiskirályok" is egyben, akik saját magukat ellenőrzik és igazgatják. Ezek alapján nem meglepő, hogy nincs meghatározva a vezetői alkalmasság feltételrendszere, nincs a vezetővizsgálatoknak külön, a bíróvizsgálattól eltérő metodológiája, és fogalmilag ki van zárva a vezetők alkalmatlansága. Ebből nem következik más, írja Fleck Zoltán, mint hatékonyság nélküli és felelőtlen igazgatási rendszer, ami viszont súlyosan kihat a bíróságok mindennapi működésére.

Másrészt az arányos leterhelés kialakításának a bírák teljesítményének mérése és kapacitásuk meghatározása lenne az alapja. Ebben alig történt előrelépés. Fleck szerint a bírák kiválasztása, előmenetele és képzése a hatékonyság és a minőségi igazságszolgáltatás szempontjából kulcsfontosságú. Utóbbi már csak azért is kiemelten fontos, mert a bírói szervezet működése közvetlen összefüggésben van az állampolgárok jogainak érvényesülésével. Az esetek túlnyomó többségében ugyanis a bírák hoznak végleges és visszavonhatatlan döntést jogainkról. Az igazságszolgáltatás kihathat a politikára és a gazdaságra is, hiszen egy-egy döntés költségvetési milliárdok sorsáról rendelkezhet. Egyes ítéletek képesek megerősíteni a politikai rendszer bizonyos elemeit, más elemeit viszont gyengíteni anélkül, hogy a bírák politikai függetlensége megkérdőjeleződne.

A bírák jelölése, kiválasztása alapvető változtatásra szorul. A kötelező központi fogalmazófelvételi olyan első lépés volt, amely önmagában nem hozhatta meg a kívánt gyökeres fordulatot, hiszen a vizsga eredménye lényegében nem köti a döntéshozót. A megyei elnökök nem kötelesek az anonim versenyvizsgán első helyet elért embert felvenni, felvehetnek egy, a sorban hátrább végzettet is, nem kell megindokolniuk választásukat – viszont amikor döntenek, akkor látják a jelöltek nevét is. Jelenleg tehát, érvel Fleck Zoltán, a bíróvá válás folyamatában még mindig döntő szerepet játszanak láthatatlan, ellenőrizhetetlen viszonyok, tág tere van a nepotizmusnak és a kontraszelekciónak. Az átláthatatlan viszonyokra egy igen szélsőséges példa annak a mátészalkai bírónőnek az esete, akiről kiderült, hogy több polgári peres ügyben bírósági fogalmazó lányát bízta meg a tárgyalás vezetésével, sőt, a lány egyes ügyekben még ítéletet is hozott.[80]

Az alapok is hiányoznak. Nincs definiálva az alkalmasság tartalma, csakúgy, ahogy később a teljesítmény mérése sincs, így nincs tere az objektivitásnak. Fleck szerint az ítélkező bíró belső függetlensége nem lehet aggálytalan, ha igazgatási feletteseinek hatalma ellenőrizetlen. Minden tapasztalat szerint ugyanis a felelősség és a számonkérhetőség hiánya, az áttekinthetetlen igazgatási viszonyok veszélyeztetik leginkább a függetlenséget, vonja le a következtetést a jogszociológus.

A bíróságok függetlensége és a bírói függetlenség nem önmagáért való, vagy abszolút érvényesülést kívánó előírás. Elvi síkon bírói függetlenségen elsősorban a végrehajtó hatalomtól való távolságot értik, de Fleck Zoltán szerint ez így önmagában kevés. A bírói függetlenség komplex, sokoldalú elv. Az a jogalkalmazó nevezhető függetlennek, aki személyes meggyőződésén alapuló és a jogszabályon kívül minden más befolyástól mentes döntéshozásra képes akkor is, amikor a döntés valamely hatalom érdekeit sérti.[81] A bíró intellektuális függetlensége nem egyszerűen morális tartást feltételez, hanem olyan képességet, amelynek segítségével felismeri azokat a rejtett tényezőket, amelyek döntését befolyásolhatják. Ez azt feltételezi, hogy a jogalkalmazó tisztában van a jogtudomány aktuális eredményeivel, és ismeri azt a társadalmi környezetet is, amelyben dönt.

Bizonyosan nem sérti az ítélkező bíró személyes függetlenségét a felsőbb bírósági korrekció, amennyiben a felülvizsgálatot végző fórum is mentes a külső befolyásoktól. Vagy az alkalmatlanná nyilvánított bíró elmozdítása sem jelenti a függetlenség sérelmét, amennyiben világosak az alkalmatlanság kritériumai, és megfelelő garanciákkal működő eljárásban születik meg a döntés. Ha a bíróságot és a bírák tevékenységét médiatámadások érik, azok legfeljebb csak akkor lehetnek veszélyesek, ha a bíró szankcionálását

akarják – és tudják is – befolyásolni. Egyebekben a hatalom hatékony kontrollja a nyilvános működés, amely nem mellesleg védelem is az esetleges politikai befolyás ellen.

A szervezeti jogi garanciák nem biztosítják önmagukban a függetlenség érvényesüléséhez szükséges viselkedést és gondolkodást. A bírói integritást ma bonyolultabb, rejtettebb tényezők fenyegetik, tehát nagyobb felkészültség kell a védekezéshez. Az intézmények – például a bírói függetlenség garanciái – képesek olyan környezetet biztosítani, amely a szuverén, független bírói mentalitás számára kedvezőbb – de önmagukban nem képesek azt megteremteni. A kedvezőtlen tapasztalatok és a politikai kultúra önkorlátozó reflexeinek hiánya miatt az átmeneti társadalmakban több intézményes garanciára van szükség, de ez nem jelenti azt, hogy ezt a mentális váltózást meg lehetne spórolni, hangsúlyozza Fleck Zoltán. A diktatúrából kilépő államok mindegyike azzal a dilemmával is kénytelen volt szembenézni, hogy hogyan lehetséges a bírói kar radikális tisztogatása nélkül a jogállami működéssel teljesen összhangban lévő jogalkalmazást biztosítani.[82] Ma a bírói függetlenség legfontosabb feltétele a bíró szakmai és intellektuális felkészültsége.

Az utóbbi időben romlott a bíróságok megítélése, ez az eddig leírtak fényében nem meglepő. Ez azért is baj, mert az igazságszolgáltatás megítélése közvetlenül érinti az ország gazdasági teljesítőképességét. Fleck tanulmánya idézi az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD) és a Világbank felméréseinek adatait; ez a két szervezet rendszeresen vizsgálja a gazdasági és vállalkozói környezetet, többek között a vállalkozások vezetőinek véleménye alapján.[83]

A két legutóbbi, a 2002-es és a 2005-ös vizsgálatban több mint háromszáz interjút készítettek Magyarországon, és a jogérvényesítésre vonatkozó kérdésekre adott válaszok alapján megállapítható, hogy a két időpont között jelentősen romlott a magyar bíróságok megítélése. A bírói döntések kikényszeríthetőségéről, az eljárások költségeiről és gyorsaságáról egyértelműen nőtt a kedvezőtlen vélemények aránya, különösen azoknak a cégeknek körében, amelyeknek volt dolguk bírósággal. Ugyancsak romlott a magyar bíróságok megítélése a becsületesség, a korrupciómentesség, illetve a fair és pártatlan eljárás vonatkozásában a minta egészében, és a bíróságot használók körében is.[84]

Márpedig a modern alkotmányos demokráciák megítélésében a bírói függetlenség, korrupciómentesség és hatékonyság erőteljes legitimációs szerepet játszik, szimbolikus jelentőségük van. Egy állam jogállami minőségének tesztelésében az egyik döntő tényező az igazságszolgáltatás megfelelő működése. Fleck Zoltán tanulmányának egy későbbi részében idéz egy nyilvánosságra sohasem hozott kutatást, amely szerint a lakosság, sőt, a jogászok is politikailag befolyásoltnak tartják a bíróságokat.[85] A korrupciót lehetségesnek tartó kollégák 41%-a személyes tapasztalatról számolt be valamilyen korrupciós üggyel kapcsolatban, vagy közvetlen környezetében ismer olyat, akinek ilyen tapasztalata van. Az ügyvédek és a nyomozók közül minden ötödik-hetedik érzékel korrupciót a bíróságok munkájában. Az ilyen véleményt hangoztató ügyvédek csaknem fele személyes tapasztalattal rendelkezik korrupciós ügyekben, és a nyomozók 36%-a is említett hasonlókat.[86]

Kránitz Mariann a korrupcióról szóló tanulmányában felveti a rendőrök, a bírák, az ügyészek és az ügyvédek megvesztegethetőségének a kérdését. Bár ő egyetlen konkrét esetet sem talált, megemlíti, hogy vannak ilyen hiedelmek az igazságszolgáltatás szereplőinek körében is saját magukról. Ugyanitt kérdésként fölmerült az eljárás különböző szakaszaiban szereplő szakértők megvesztegethetősége is, de ez is csak megválaszolatlan kérdés maradt.

. . .

Márpedig a büntetőeljárás *döntőbírája* a szakértő. Szakértő az, fogalmazza meg egyszerűen Hack Péter, akinek különleges szakértelme van. Fő szabály, hogy egyetemi végzettséggel rendelkezzen. Jelenleg a szabályozás olyan, hogy nélkülük egy lépést sem lehet tenni: hiába tudja a rendőr, hogy átment valakinek a szívén a kés, ezt a szakértőnek kell kimondania, mert a tény attól lesz hivatalos, és attól lesz bebizonyítva. Ez fokozottan érvényes a gazdasági büntetőügyekre. Ha tehát a szakértő egy tranzakciót jóhiszeműen ítél meg, akkor a hatóság is úgy fogja megítélni.

Az elmúlt közel két évtized nagy gazdasági bűnügyeiben, kirakatpereiben ugyanaz a néhány ember fordult meg könyv- vagy adószakértőként a nyomozati szakban éppúgy, mint a bíróságiban. Őket az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium közel nyolcszáz fős listájáról válogatják, óradíjukat – a büntetőeljárásban – rendeletek szabják meg. Ezek jóval a piaci ár alatt vannak. A gazdasági büntetőügyekben kirendelt igazságügyi könyv- és adószakértők többsége részben a polgári eljárások szabadabb és magasabb tarifáiból, részben mindenféle piaci megrendelésekből él, a büntetőeljárásokban tőlük elvárt teljesítménnyel egyáltalán nincsen arányban az a díjazás, amit az állam fizet. 2008 elejéig 1400 forintos óradíjért dolgoztak, de juttatásuk az emelés után – 4000 forint – sem vethető össze a vizsgált büntetőügyek súlyával, bonyolultságával és a leleplezni szándékozott bűnözők rafináltságával.

Az összdíjazás, amit egy-egy ilyen nagy gazdasági bűncselekményben végzett munkájukért kaphatnak, maximum néhány százezer forint. *„Eddig az a játék ment, hogy a bíróságok a gyászos óradíj miatt többet fogadtak el a költségtérítésből, most a magasabb óradíj miatt a költségeknél szűkmarkúbbak, a végösszeg nem változik"* – magyarázta egy, a szakértők rendszerét jól ismerő igazságügyi minisztériumi forrásunk. A gazdasági területen működő szakértőknek egy kisebb része alulfizetett állami alkalmazott, az Igazságügyi Szakértői és Kutatóintézet (ISZKI) országos hálózatában dolgoznak. A bűnelkövetők és a nyomukba küldött szakértők lehetőségei között akkorák a különbségek, *„mintha otthon barkácsolt helikopterrel akarnánk a legkorszerűbb űrrepülőkkel versenyezni"* – fogalmazott egyik forrásunk.

A Be. értelmében a szakértő csak arra válaszol, amit kérdeznek tőle. Semmire sem köteles felhívni a figyelmet, de súghat, ha akar, ez a belátására van bízva. *„Maga ne tanítson, csak arra feleljen, amit kérdeznek"* – mesélte a Postabank-ügyben tanúként kihallgatott egyik könyvvizsgáló, akire az ügyvédje rápirított, hogy nem egyetemi szemináriumot tart. *„Ne szólj szám, nem fáj fejem, vajon van ilyen szólás más nyelven is?"* – mereng el egy elméleti büntetőjogász, aki szerint a szakértő rendszerint tartja magát a szabályhoz, és valóban csak arra felel, amit kérdeznek tőle, még ha mást is meglát az elé tett anyagban, mint amire a kérdés irányul.

A rendőrök és később a bírák sem mindig tudják, hogy mit kellene kérdezniük, ráadásul egy ilyen képlékeny gazdasági és jogi környezetben a szakvélemények többnyire óvakodnak attól, hogy erős állításokat fogalmazzanak meg. A törvényi előírás szerint bármely szakban konkrét kérdést kell feltenni a szakértőnek, aki annak megválaszolását csak a szakértelem hiányára hivatkozva utasíthatja el. A legtöbb ügyben egyébként az idő nagy része azzal telik el, hogy a szakértő „kotyul" egy anyagon. Hiába van törvényileg előírt határidő, nemigen lehet őket rákényszeríteni a határidő betartására. Az is előfordul, hogy homályos, bonyolult, ellentmondásos a szakértői vélemény, ilyenkor visszaküldik, vagy új embernek adják át az ügyet, és mire megszületik a használható szakértői vélemény, kis túlzással elévül az ügy.

„Olyat én még nem láttam, hogy bármilyen szakértőt seggbe rúgtak volna" – summázta tapasztalatait egy védőügyvéd. A kirendelő bíróság vagy a nyomozó hatóság szakemberei pontosan tisztában vannak a szakértők alulfizetettségével és túlterheltségével, valamint azzal is, hogy többségük a piacról él. *„Elvileg panaszt tehetnek rájuk, és elvileg a szankciók is benne vannak a rendszerben, akár a szakértői névsorból is ki lehet őket venni, ha sok a panasz, de nem nagyon jönnek panaszok"* – érzékeltette a magyaros összekacsintás rendszerét az igazságügyi szakértők felügyeletét ellátó minisztérium szakembere.

„A bíróságnak, de a rendőrségnek sincs igazán kompetenciája, hogy vitatkozzon a szakértővel, meg aztán úgyis mindenki a saját emberének hisz. Ezért utasítják el sokszor az általunk indítványozott szakértőt, mert azt hiszik, ő a terhelt javára lesz elfogult" – állítják egybehangzóan a védőügyvédek. És hogy mennyire mindenható a szakértő, arról az egyik ügyvéd tömören így nyilatkozott: *„Ha egyszer a szakértő azt mondja valakiről, hogy az illető halálos beteg, és nem tud megjelenni a tárgyaláson, akkor az illető akkor is halálos beteg, ha közben Hawaiin nyaral makkegészségesen és bronzbarnára sülve."*

Volt olyan, az összes általunk tárgyalt nagy ügyben különböző szakokban előforduló könyvszakértő, akit az ügyészség – mint elmondta – azzal „üldözött", hogy ő a nagy felmentő. Marton Istvánnak csillog a szeme, életeleme ez a munka, szakmai örömet okoz neki, hogy fél óra alatt átlát valamit. Az intézetről másokhoz hasonlóan neki sem jó a véleménye. Marton büszke is arra, hogy mindig őt hívják. *„Megbíznak bennem"* – mondja. Régi motoros, 1978 óta végzi ezt a munkát, mindenkit a keresztnevén emleget, mindenkit ismer, szerinte emberismeret is kell ehhez a munkához a tárgyi tudáson túl. *„Sose próbáltak meg befolyásolni."* Sose félt, csak egyszer, amikor a kilencvenes évek végén a Realbank ügyében[87] szakértett, akkor eltűnt a háza elől a kocsija. *„Szóltam, hogy őrizzenek. Őriztek, aztán pár nap múlva szóltam, hogy inkább ne, mert most még jobban félek."*

Minimumkövetelmény van, mondja Marton, *„amit nem bizonyítanak, azt nem használom"*. A törvény értelmében előbb a szakértői vélemény, és aztán a vád, nem fordítva, teszi hozzá. Nem a vádat támasztja alá a szakértő, szerinte ezért vádolja őt az ügyészség elfogultsággal. *„Bizonyítson az ügyészség"* – ismétli el még egyszer, hozzátéve, hogy több kirakatügy alanya köszönte meg neki, hogy szakértői véleménye „roppant korrekt" volt. Kritikusai szerint nagyon bújtatva és távolról mond ki dolgokat, és az is tény, hogy a véleménye – éppen a már idézett megközelítésmód miatt – sokszor kedvező a vádlottak számára.

Ez pedig jól jöhet a védőügyvédeknek is. Interjúink készítése közben szerettünk volna rájönni, hogy hol húzódik a határ az ügyvédeknél abban, hogy kit vállalnak el ügyfélnek, és elvárják-e tőlük, hogy elmondják az igazat nekik. Egyik alanyunk szerint abszolúte van értékítélet abban, hogy az ember kinek az ügyét vállalja el. *„Életellenes ügyeket nem vállalok"* – mondja. Egy gazdasági ügyekben büntetőző ügyvéd ugyanezt úgy határozta meg, hogy van olyan ügy, ami egész egyszerűen jogászként nem érdekli, *„nem kihívás"*, de olyan is *„előfordul, hogy valakinek egyszerűen nem tetszik a pofája"*.

Az igazmondáshoz való viszony is érdekes. Bár a tanúnak a törvény előírja, hogy mindig igazat kell mondania, egyik forrásunk szerint *„ennek nálunk nincs kultusza, nem feltétlenül mondanak igazat, pedig a hamis tanúzást bünteti a*

törvény". A gyanúsítottnak nem kell igazat mondania, és persze még tovább nehezíti a hatóságok dolgát, hogy az sem elég, ha beismerő vallomást tesz, mert mi van akkor, ha később „visszavonja"?[88] (Ez történt például a Tocsik-ügyben.) Erre leggyakrabban maguk az ügyvédek veszik rá a védenceiket. Az általunk megkérdezettek között volt olyan, aki kifejezetten preferálta, ha tudja a teljes igazságot, mert így jobban tervezhetők a lépések, de a legtöbb ügyfélre nem az a jellemző, hogy *„jön, és elmondja a frankót"*. A legtöbb ügyvéd úgy nyilatkozott, hogy őket nem különösebben érdekli az igazság; a lényeg, hogy együtt tudjanak működni, és az ügyfél szempontjából a lehető legjobban tudja megoldani a helyzetet. Volt olyan, több mint harminc éve a pályán lévő és több nagy ügyben kulcsszerepet játszó ügyvéd, aki azt mesélte: *„Ha az ügyfélre rátör az őszinteségi roham, akkor rögtön intek, hogy nekem ne mondja el a frankót, nem érdekel az igazság. Nézzük meg, hogy mi bizonyítható, és hogyan mászunk ki belőle."*

...

Ha mégsem sikerül kimászni a helyzetből, akkor jön a büntetés. *„Az a legrosszabb, amikor ártatlant ítélnek el. Ha a bűnöst felmentik, az kevésbé rossz. Nem lehetett minden kétséget kizáróan bizonyítani a bűnösségét. De amikor sikerül, akkor a büntetés legyen alapos"* – foglalta össze tapasztalatait egy védőügyvéd. Budapesti sztárügyvéd kollégája szerint *„nem lehet alku tárgya az igazság és a büntetés"*. Magas rangú rendőrnyomozó forrásunk ugyanakkor abbeli kételyeinek adott hangot, hogy azokat, akiket egyes emberek megkárosítottak, vajon kielégíti-e, ha az elkövetők több évre rács mögé kerülnek. *„Hiszen ettől az ő kára még nem térül meg"* – érvelt, és ezzel más oldalról világítja meg azt a korábban már említett problémát, ami abból fakad, hogy a kártérítési perek a büntetőeljárástól függetlenül zajlanak, és a kár megtérülése szempontjából igen sokszor eredménytelenül zárulnak.

A büntetés hagyományos, megtorló jellege mellé az utóbbi időben zárkózott fel az áldozat kártalanításának eszméje. A büntetés sebet üt, a kártérítés sebet gyógyít, fogalmaznak a teoretikusok. A kártérítési igény alanya a sértett, a büntetési igény alanya az állam, és ez okozhat gondokat, bár a kettő lehet egy és ugyanaz is. A jóvátétel – miként a büntetés is – a megsértett normában megtestesülő értékítéletet fejezi ki.[89]

Mi a célja és a funkciója a büntetésnek? A cél az igazságosságon esett csorba kiküszöbölése. A büntetőjogi retorzió a jogászok szerint nem képes lényegesen befolyásolni a bűnözés alakulását, mivel ezt alapjában véve a társadalom aktuális állapota határozza meg. A büntetés alapja az az elv, hogy bűn nem maradhat büntetlenül, illetve hogy a bűn büntetést érdemel.[90] A büntetőjogi szankció tehát a büntetés, lényege a hátrányokozás, hogy ez-

által a társadalom tagjainak igazságérzete kielégüljön. Ez azonban nem válhat sem kizárólagossá, sem eltúlzottá, a büntetésnek ugyanakkor és egyszerre kell a tettel arányosnak, megtorlónak és elrettentőnek lennie. Szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása akkor, amikor ezen más jogági szankciók már nem segíthetnek.

Az abszolút elmélet kiindulópontja a büntetés meghatározásánál a tett; a büntetés a múltra reagál, az igazságosság a végső cél, és a büntetés célja a megtorlás. A relatív elmélet a tettesre fókuszál, a jövőt tartja szem előtt, a végső cél a hasznosság, a büntetés célja pedig a megelőzés, illetve a társadalom védelme. Az abszolút és a relatív elméletet vegyítő elmélet – egyesítő elméletnek nevezik – a legéletszerűbb, napjainkban ezt alkalmazzák. A maffia típusú bűnözéssel szemben kriminológusok szerint nem a börtönbüntetéssel való fenyegetés jelenti a leghatékonyabb fellépést, hanem az anyagi alapok, a nyereség elvonása, a cselekmények kifizetődő jellegének megszüntetése.

„Ha már a kár nem is térül meg, legalább a bűnös bűnhődjön" – fogalmazott Gönczöl Katalin, korábbi ombudsman[91] az Országos Kriminológiai Vándorgyűlésen 2005-ben.[92] Előadásában Gönczöl elmondta, hogy korábban maga sem hitt a megtorláson alapuló büntetőpolitikában, de aztán elkövetkezett a jóléti büntetőpolitika válsága. A megtorláson alapuló büntetéspolitika felvirágzására hatottak a rossz felderítési mutatók, a bűnözés megváltozott viszonyai, szerkezetének negatív változásai – például a szervezett bűnözés erőteljes terjedése – és a társadalom emiatt megnövekedett félelme a bűnözéstől. *„A büntetőpolitika nélkülözhetetlen feladata az érzelmek karbantartása, a drámai feszültség levezetése, a követendő erkölcsi értékek megerősítése, a sértett és a megsértett közösség kiengesztelése* – írja Gönczöl. – *Az érzelmi hatásoktól mentes, tisztán célszerűségi szempontokra épülő büntetést aligha követi a megbánás, a bűntudat kialakulása. Az ilyen szankció nem ébresztheti fel az elkövető rossz lelkiismeretét, és nem alakulhat ki a sértettel való szolidaritás sem. A fel nem oldott konfliktusok pedig károsítják a társadalmi közösségek kötőszövetét, hatásukra sérül maga a közösség is."*[93]

...

Mit kellene változtatni a rendszeren az eddigiek alapján? Számos tanulság adódik, amelyeket Tóth Mihály és más rendszerkritikusok megpróbálták már összefoglalni. Íme, ezek közül néhány:

Tóth Mihály szerint egyértelműen változtatni kellene a dotációs szemléleten, hiszen láttuk, hogy nagyrészt ez a gazdasági bűncselekmények melegágya.[94] A gazdasági büntetőjog nehézségét a jelentős számú és gyakran speciális felkészültséget igénylő, ráadásul folyamatosan változó háttérnorma elsajátítása és az ezekhez való alkalmazkodás okozza (Gt., csődtörvény,

Pit., számviteli tv., vámjogszabályok, deviza-, értékpapír-, fogyasztóvédelmi jogszabályok stb.). Ezeknek az egyszerűsítése nemcsak a hatóságok dolgát könnyítené meg, hanem megnehezítené a visszaéléseket is. A fehérgalléros bűnözők ugyanis felkészültek, profik, tudják, hogyan működik a gazdaság, tisztában vannak a jogszabályokkal és a joghézagokkal is, így mindig egy vagy több lépéssel előrébb járnak, mint a bűnüldöző szervek.

Ennek a lépéshátránynak a leküzdésében sokat segítene a transzparencia fokozása is: egyedül a hivatali, és legalább részben a gazdasági működés átláthatóvá tétele képes olyan társadalmi közeget teremteni, amely kiszűri, majd elutasítja a korrupciót. A büntetőjog *ultima ratio* szerepét csak akkor töltheti be eredményesen, ha a korrupció elleni küzdelemben a kriminalizáció hátrább sorolódik, és helyette minden szóba jöhető, logikus és indokolt intézkedés – például más jogági szabályozók és belső szervezeti normák erősítése, oktatás, képzés, szemléletformáló tréningek – igénybevételére előbb kerül sor. A nemzetközi együttműködés adta keretek jobb kihasználása, valamint a megfelelő intézményi keretek megfelelő szakembergárdával való feltöltése ugyancsak fontos feladat. A szaktudáson túl a nyelvtudásra és a kommunikációs készség fejlesztésére is nagy hangsúlyt érdemes fektetni. A megfelelő és felkészült szakembergárda hiánya ugyanis komoly gondokat okoz, és itt nemcsak a tárgyi tudás hiányára kell gondolnunk, hanem a mentális tényezőkre is.

Általános rendszerkritika, hogy a szereplők egy idő után belefásulnak a munkájukba, és nem tudnak kellő távolságot tartani, nem tudják megfelelően játszani a szerepüket, illetve bizonyos helyzetekben ezek a szerepek ki sem alakulnak. Nincs egészséges karrier- vagy előremeneteli lehetőség egyik alrendszerben sem, nincs hová kifusson egy életpálya. A rekreáció sincs megoldva: a bíróságokon nyaranként van ugyan ítélkezési szünet, de az embereknek másképp is fel kell(ene) töltődniük.

„Kanadában a jogi egyetemen két évig tanulnak önismeretet az emberek, hogy egyáltalán el tudják dönteni, mire alkalmasak igazán" – mondja egy mediálással foglalkozó forrásunk. Szerinte a nagy gazdasági ügyeket csak holisztikus szemlélettel lehetne megoldani, de ehhez hiányzik a valódi együttműködés a jogalkalmazók között, hiányzik az empátia és egymás jobb megértése. *„Nálunk szinte minden szakmai kritikát azonnal személyesre vesznek* – teszi hozzá a mediátor –, *így pedig nagyon nehéz bármit is változtatni a rendszeren."* A jogalkalmazókat nem jogalkalmazásra, hanem problémamegoldásra kellene nevelni. A tapasztalatok alapján a nepotizmus az összes jogi alrendszer sajátja, a formalista gondolkodás is részben ebből következik, hiszen nem gondolkodásra és lényeglátásra vagyunk szocializálva, hanem mintakövetésre. És persze fontos volna a bérek megfelelő rendezése is.

Bármennyire is szerteágazó és bonyolult a probléma, jelentős javulást elérni mégsem lehetetlen, akár egy-két évtized alatt sem. Az Egyesült Államokban is – mint Inzelt Éva tanulmánya[95] rámutat – a vállalati vezérigazgatók és elnökök sokáig védekeztek azzal, hogy ők nem tudtak semmiről, néhány beosztott bűnéről van szó. Évtizedekig alig volt példa arra, hogy a legfőbb vezetőket – akiknek általában a politikai elittel és a kormányzattal is jó összeköttetéseik voltak – elítéljék. Az amerikai kormányzat azonban elszánta magát a fehérgalléros bűnözés visszaszorítására. Megerősítette a hatóságokat, 2004-ről 2005-re megduplázták, négyszázmillióról kilencszázmillió dollárra emelték a nagyhatalmú SEC, az értékpapír- és tőzsdebizottság büdzséjét, és több ezer nyomozót, számviteli szakembert, ügyvédet és közgazdászt vettek fel az elmúlt években.

A bíróságok partnerek voltak a fehérgalléros bűn üldözésében, és az utóbbi években rendkívül szigorú ítéletek születnek. Nem gondolják persze ott sem, hogy a fehérgalléros bűnözés örökre megszűnik és eltűnik, de az biztos, hogy kemény a fellépés és a szigorú ítéletek hatására a vezérigazgatók jobban meggondolják, hogyan döntenek egy-egy kényes helyzetben. *„A vezérigazgatók többé nem viselkedhetnek úgy, mint a viccbeli részeg sofőr, aki azzal igyekezett menteni magát a baleset helyszínére érkező rendőrök előtt, hogy a hátsó ülésen ült"*[96] – írta az egyik nagy port kavart fehérgalléros bűneset, a WorldCom vezetőjének súlyos ítélete után a Time magazin.

3. AZ IGAZSÁG SZELETEI

„A büntetőeljáráshoz nem a vádbeli időszak adta gazdasági környezet, nem a lehetőségek vagy azok hiánya vezetett; nem azok a folyamatok váltották ki, amelyek végül elkerülhetetlenül bankkonszolidációt eredményeztek. Az eljárásra továbbá nem is az a tény adott okot, hogy a pénzvilág egy része eleve fenntartásokkal fogadta a magánbankként fellépő Ybl Bankot, sőt, még csak nem is a bank csődje. A felelősségre vonásra egyedül és kizárólag a vádlottak bűnös magatartása miatt került sor."[97]

Így hangzott Diós Erzsébet bíró indoklása a Pesti Központi Kerületi Bíróságon 1996. február 3-án, hogy miért ítélte különösen nagy vagyoni hátrányt okozó, folytatólagosan elkövetett hűtlen kezelés, valamint magánokirat-hamisítás bűntettért négy-négy év végrehajtandó szabadságvesztésre, négy-négy év közügyektől való eltiltásra, továbbá tíz-, illetve ötmillió forint értékben vagyonelkobzásra az elsőrendű vádlottat, O. Nagy Imrét, az Ybl Bank egykori elnökét és a másodrendű vádlottat, Jamniczky Zoltánnét, a volt vezérigazgatót. Az ítélet később jogerőre emelkedett.

Nem sok olyan ítéletindoklást hallhattunk az elmúlt két évtizedben, amely a felelősségre vonást kizárólag a vádlottak bűnös magatartására alapozta. A szociologikus szemléletű bíró hírében álló Diós Erzsébet, aki szakmai körökben gyakran hangoztatja, hogy a büntetőjogot nem tartja a gazdasági bűncselekmények visszaszorítására alkalmas eszköznek, ebben az ítéletében példás szigorról tett tanúbizonyságot. Erre az ügyre Papp Csaba főnyomozó is úgy emlékezett vissza, mint amelyben a rendőrség zavartalanul és sikeresen el tudta elvégezni a feladatát, és ennek eredményeként az ügyészség megalapozott vádiratot készíthetett.

A könyvünkben vizsgált, a rendszerváltás utáni időszakot meghatározó néhány nagyobb ügy – a Globex, a Postabank és a K&H vezetői elleni eljárások – szemügyre vétele előtt röviden tekintsük át azokat az eseteket, amelyek ezeknek a nagy ügyeknek az előképei voltak még a 90-es évek elején, és hivatkozási, összehasonlítási alapot kínáltak a későbbi fehérgalléros bűnügyekhez. Ilyen az Ybl Bank és az Agrobank ügye, a Lupis-ügy, a Tocsik-ügy, és bár kicsit kilóg a sorból, de idesorolható az „évszázad olajbotrányának" tekintett Energol-ügy is.

. . .

Az Ybl Bank volt Magyarország első magánbankja, amelyet a menedzsment tagjai sokszor szó szerint a magánbankjuknak használtak, vagyis szükség esetén ki-kivettek a kasszából némi pénzt. Ezt sikerült olyan szintre fejleszteniük, hogy 1992 júniusára az Ybl fizetésképtelenné vált. 1992. július 9-én az Állami Bankfelügyelet (ÁBF) úgy döntött, hogy felügyeleti biztost nevez ki három pénzintézet, köztük az Ybl élére.[98] Néhány nappal később felfüggesztették a pénzintézetek tevékenységét; az Ybl meg is szűnt. A pénzintézet három vezetője, O. Nagy Imre, Jamniczky Zoltánné és Körmendi Éva ellen büntetőeljárás indult hűtlen kezelés és magánokirat-hamisítás alapos gyanújával.

A vádlottak közül az előbbi két ember négy-négy évnyi letöltendő börtönbüntetést kapott, emellett kettejükre összesen tizenötmillió forintnyi vagyonelkobzást róttak ki. Az összeg egyébként eltörpült a mellett a nagyjából 1,4 milliárd forint mellett, amellyel a két bankvezér[99] nem tudott elszámolni. A bíróság jogerősen is megállapította, hogy a pénzintézet kasszájából rendszeresen utaltak át kölcsönöket a saját cégeiknek, illetve ahogyan egy, a kétszintű bankrendszer kialakulásáról szóló elemzés fogalmazott: a *„bank vezetése fék nélkül hitelezett a tulajdonosoknak, azok vállalkozásainak"*.[100]

Az 1992-es bankbotrány azonban csak a kezdet volt. Mire ennek a bankfelügyeleti része lezárult – beleértve azt is, hogy ennek hatására jött létre az Országos Betétbiztosítási Alap (OBA) –, már el is kezdődött az Agrobank-ügy.

Különösen a pénzügyi szférát sokkolta, amikor 1994 novemberében a tévéhíradóban látható volt, amint a rendőrök bilincsbe verve viszik el otthonukból az Agrobank elnökét és vezérigazgatóját. Kovács Mihályt és Kunos Pétert üzletszerűen elkövetett befolyással, üzérkedéssel, illetve hűtlen kezeléssel gyanúsították. A bank ekkor már egy ideje a saját bőrén érezte, hogy ügyfeleik bizalma megingott: ebben az időszakban összesen 3,8 milliárd forintnyi betétet, a bank forrásainak nagyjából nyolc százalékát vonták ki a pénzintézetből. Kunost tettesként, Kovácsot bűnsegédként vádolta meg az ügyészség 1997 áprilisában gazdálkodó szervezet önálló intézkedésre jogosult dolgozója által elkövetett kötelességszegéssel, valamint bűnszövetségben, üzletszerűen elkövetett vesztegetés bűntettével.

A vádirat szerint Kunos az akkor hatályos pénzintézeti törvénybe ütköző pénzügyi konstrukciókat alakított ki a privatizációt segítő E-hitelek folyósítására. Az Agrobank az általános banki gyakorlat alapján, a szokásos biztosítékok megkövetelésével kötött hitelszerződést az ügyfelekkel, a folyósítás feltétele azonban egy mögöttes szerződés megkötése volt. Ebben a hiteligénylők vállalták, hogy a törlesztés lezárultáig egy, az Agrobank által megjelölt cégnek kedvezményesen eladják a megvásárolt tulajdon egy részét (jellemzően huszonöt százalék plusz egy szavazatot érőt), vagy átengedik éves nyereségük meghatározott hányadát, illetve évente „tanácsadói díjat" fizetnek. Tóth Mihály így írt erről az eljárásról már sokat idézett doktori értekezésében:

„A bank vezetői azért alapítottak bizonyítottan a saját érdekkörükbe tartozó egy- és többszemélyes társaságokat, hogy az erre hajlandó adósoknak legyen kinek átadniuk a hitelből vett részvények meghatározott hányadát (akik pedig erre nem voltak hajlandóak, nem is váltak adóssá...). Mindezt ugyanakkor »tőlünk nyugatabbra, korszerűbb gondolkodásmód alapján működő, banki gyakorlatban kifejezetten elfogadott és ajánlott« intézménynek állították be. Ez lenne az ún. »harmadik kéz« doktrínája. (Azt azért nem árt észrevennünk, hogy ha a szokásos páros végtagokból eggyel több van, az legalábbis gyanút keltő körülmény). Mindenesetre a vádlottak azt állították, hogy a sebtében gründolt cégek voltaképpen a kezdő vállalkozó szárnypróbálgatásait segítő gazdasági tanácsadó társaságok. Azt pedig – állították sokan, köztük neves pénzügyi szakemberek is – senki nem veheti rossz néven, hogy a bank a hitelei megtérülését úgy próbálja biztosítani, hogy a kölcsön folyósítását általa kiválasztott tanácsadó cégekkel történő szerződéskötéshez mint feltételéhez köti. Arról azonban már alig esett szó, hogy vajon milyen gazdasági tanácsra számíthatott volna a hitelfelvevő például a bank vezérigazgatójának gépkocsivezetőjétől mint alig pár hete bejegyzett egyszemélyes társaságtól. (Talán arra, hogy mindig legyen nála megfelelő mennyiségű készpénz)."[101]

Az elsőfokú ítélet 1997 júniusában felmentette mind a két vádlottat, de 1998 áprilisában a Legfelsőbb Bíróság (LB) Kunos Pétert jogerősen két év, börtönben végrehajtandó szabadságvesztésre, négy év közügyektől eltiltásra és 1,6 millió forint pénzmellékbüntetésre ítélte tizenegyrendbeli, „gazdálkodó szervezet önálló intézkedésre jogosult dolgozója által bűnszövetségben, üzletszerűen elkövetett vesztegetés" bűntettért. Kovács

Mihályt egy év és hat hónapi, börtönben végrehajtandó szabadságvesztésre ítélte – háromévi próbaidőre felfüggesztve –, valamint kétmillió forint pénzmellékbüntetés megfizetésére kötelezte. Az ítélet szerint a bankigazgató és az elnök munkakörével összefüggésben kért előnyt, előzetes megállapodás alapján, bűnszövetségben és rendszeres haszonszerzésre törekedve, azaz üzletszerűen. A LB úgy ítélte meg, hogy a vádlottak cselekményei tipikus korrupciós cselekmények voltak, veszélyeztették a közélet tisztaságát, a gazdasági élet jogi szabályoknak megfelelő működését. Noha Dávid Ibolya igazságügy-miniszter nem ellenjegyezte a köztársasági elnök Kunosnak 1998 őszén adott végrehajtási kegyelmét, a bankárt[102] szabadulása után rehabilitálta a pénzvilág[103].

Ugyanez történt Lupis Józseffel is, aki 1994 februárjában csődöt jelentett, és ekkor a Postabank megvette tőle 1,4 milliárd forintnyi adósságát. *„Ez volt, ami talán az első merőben ésszerűtlen lépés volt a bank későbbi mélyrepülésében"* – ironizál Tóth Mihály.[104] A Lupis Brókerház megcsúszásának hátterében sajátos üzleti modell állt, akárcsak – mint későbbi látni fogjuk – a Globex Brókerház esetében is: az értékpapírpiacról szerzett pénzt használták fel ingatlanbefektetésekhez a befektetők tudta nélkül, sőt, őket félrevezetve. Az ingatlanbefektetések azonban nem hozták meg a várt sikert. Miközben a Globex-történet szereplői, úgy tűnik, kiírták magukat a hazai üzleti életből, Lupis Józsefet a piac sokáig amolyan megtévedt embernek tekintette.[105]

A Lupis Brókerház botránya azzal került a felszínre, hogy a társaság 1994. február 9-én csődeljárást kért önmaga ellen. Szűk három hónap elteltével kezdeményezte tőzsdei tagságának felfüggesztését, miután nem tudta kifizetni 2,65 milliárd forintra rúgó kötelezettségeit olyan nagybefektetőknek, mint a Honvédelmi Minisztérium (HM), a Belügyminisztérium (BM) vagy az Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóság. A Fővárosi Főügyészség 1995 januárjában emelt vádat Lupis ellen sikkasztásért, magánokirat-hamisításért és különösen nagy értékre elkövetett csődbűntettért. A vádirat szerint Lupis a sajátjaként rendelkezett a HM 831 millió, a BM 111 millió, továbbá a MÁV 896 millió forintjával, illetve olyan pénzügyi tevékenységet folytatott, amely ellentétes az ésszerű gazdálkodás követelményeivel. Mindezt úgy tudta megtenni, hogy meghamisította a tőzsdei elszámolóház, a Keler letéti igazolásait, és fedezetként a hamisítványokat mutatta be ügyfeleinek.

A Fővárosi Bíróság 1997. október 18-án első fokon bűnösnek mondta ki sikkasztásban, a csődbűntett vádja alól viszont felmentette: *„A bíróság véleménye szerint a bróker túlzottan kockázatosnak tűnő manőverei megmaradtak a józanság határain belül."*[106] Az ítélet: két év, börtönben végrehajtandó, három évi próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztés, valamint kétszázötvenezer forint pénzmellékbüntetés. Súlyosbító körülményként értékelte a bíróság a négyszázmillió forintot meghaladó elkövetési értéket, nyomatékosan enyhítőnek az időmúlást, a vádlott személyiségét, hatékony közreműködését a büntetőeljárásban – Lupis beismerő vallomást tett a rendőrségen –, illetve azt, hogy az elkövető önként jelentkezett a hatóságnál. Az ügyész által indítványozott vagyonelkobzást a bíróság elutasította, mivel Lupis tetteit az adósság kifizetése, nem pedig személyes vagyonának gyarapítása motiválta. Másodfokon azonban súlyosbodott a helyzet: 1998-ban hat év börtönben végrehajtandó szabadságvesztésre, teljes vagyonelkobzásra és a közügyektől való nyolcévi eltiltásra módosult az ítélet. Lupist csalásban is bűnösnek találták, a csődbűntettet azonban az LB sem állapította meg.[107]

A Lupis-ügynek jogi szempontból két érdekessége is van. Egyrészt az, hogy törvényt kellett módosítani miatta, aminek eredményeként a Btk. már a dematerializált értékpapírokra elkövetett sikkasztást is bünteti. Másrészt ez volt az első olyan nagy visszhangot kiváltó per, amelyben markánsan eltért az első- és a másodfokú bíróság ítélete.[108]

Mire Lupist 1998-ban másodfokon és jogerősen elítélték, javában zajlott a Tocsik-ügy bírósági eljárása. A rendszerváltást követő korszak leghírhedtebb botrányának a Németh-kormány ágyazott meg 1989-ben az úgynevezett átalakulási törvénnyel. Ez az átalakuló állami vállalatok alatt lévő ötvenhétmilliárd forint értékű földingatlant a települési önkormányzatok tulajdonába adta, a konkrét megvalósítás azonban már az Antall-kabinetre maradt. Az összeg nagysága okán aztán a kivitelezés – illetve az ügy miatt a kormányzat és az önkormányzatok között támadt pénzügyi vita – a Horn-kormány idejéig kitartott.

Ekkor a háttérben valószínűleg megszületett a politikai döntés a kifizetésekről, de oly módon, hogy a hatalmon lévő pártok profitáljanak belőle. A külvilág már csak arról értesült, hogy egy Tocsik Márta nevű jogász megállapodott a szocialista vezetésű Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt.-vel, hogy sikerdíjat kap, amennyiben leszorítja az egyébként jogszerű önkormányzati követeléseket. A jogász a következő tíz hónapban 804 millió forintot keresett, amelynek egy részéért hamarosan kopogtattak a kormánypártok. Tocsiknál megjelent Boldvai László szocialista képviselő és Budai György, SZDSZ-hez közeli üzletember a befolyt „jutalék" felét követelve. Tocsik fizetett.

Az 1996-os botrányt Deutsch Tamás fideszes képviselő rendhagyó parlamenti sajtószemléje robbantotta ki: a Figyelő hasábjairól ismertette a honatyákkal, hogyan csapolta meg Tocsik az önkormányzati forrásokat 804 mil-

lió forinttal. Kisvártatva az is kiderült, hogy a pénz tekintélyes része miként került szocialista és szabaddemokrata érdekkörbe. A botrányba belebukott az ÁPV Rt. igazgatótanácsa, de szélnek eresztették magát a privatizációs minisztert, Suchman Tamást is, aki az ügy kipattanásakor úgy nyilatkozott, hogy az összeg *„szokatlan, de törvényes"*.

A Fővárosi Főügyészség 1997 júniusában Tocsik Márta első rendű vádlottat csalással, magánokirat-hamisítással, az ÁPV Rt. több felső vezetőjét hanyag kezeléssel, Boldvait és Budait befolyással való üzérkedéssel vádolta meg. Az első fokon eljáró bíróság utóbbiakra szabadságvesztést mondott ki, de a Legfelsőbb Bíróság másodfokú határozata új elsőfokú eljárás lefolytatását rendelte el. A büntetőeljárás végső eredményeként az LB Tocsikot csupán okirat-hamisításért ítélte el, és négyszázezer forint bírságot rótt ki rá. A jogász ellen polgári eljárás is indult: az ügyészségi indítvány szerint a sikerdíj alapjául szolgáló szerződés a jó erkölcsbe ütközik, mert sértette, illetve sérti a társadalom értékítéletét, ezért semmisnek tekintendő. A Legfőbb Ügyészség által indított polgári eljárásban 2008 októberében arról született jogerős határozat, hogy a 804 milliós sikerdíjból Tocsiknak 801 milliót vissza kell fizetnie.

„Mint a Tocsik-ügyben is gyakran hallhattuk, piacgazdaságban minden anynyit ér, amennyit fizetnek érte, és szokjuk már meg, hogy emberek sokat is kereshetnek"[109] – idézi a tárgyaláson elhangzott érveket Tóth Mihály, aki alaposan végigveszi a jogi szempontból ugyancsak tanulságos fordulatokat és csavarokat. Ebben az ügyben gyakran változott például a szándékosság és gondatlanság, a kezdeményezés és a részvétel, sőt, a bűnösség és az ártatlanság kérdése is, miközben a tények alig módosultak. Tóth Mihály bírálja a Tocsikot felmentő Diós Erzsébet ítéletét és annak indoklását, amelyben a bíró azzal érvelt, hogy a sikerdíj mértéke és a munka egymáshoz viszonyított aránya nem a büntetőjogra tartozik. Diós indoklásában bírálta a vádiratot, és kifogásolta, hogy nem folyamatában és céljában láttatja az eseményeket.

Tóth Mihály finoman „visszaszól". Szerinte Diós tanácsa túl sokat foglalkozott a vád bírálatával, és túl keveset a tényállással. A Legfelsőbb Bíróság is arra az álláspontra helyezkedett, hogy ez az ítélet felülbírálatra alkalmatlan, és szükség van a körülmények és az összefüggések alaposabb feltárására. A Diós helyett ismét első fokon eljáró Kenéz Andrea – ahogyan egy bírósági vezető fogalmazott – *„a fejéről a talpára állította"* az ügyet, és Boldvai és Budai kivételével mindenkit bűnösnek talált. Őket a zsarolás vádja alól felmentette, az ítélet indoklása szerint orgazdaságot követtek el, de ennek megítélése *„a vádbeli tényeken való túlterjeszkedés volna"* – fogalmazott a bírónő.[110]

Tóth Mihály szerint a bíróság láthatóan valóban arra törekedett, hogy minden egyes cselekmény valamennyi mozgatórugóját és körülményét feltárja, magyarázatot adjon a részletekre is, és így az ügy világos, áttekinthető és logikus legyen. Igyekezett tehát tudatosan betömni a vádban és az első eljárás ítéletében fellelhető réseket. Tóth szerint ennek a törekvésnek az eredménye – mint később kiderült – nem volt mindenben igazolható.

„Tényekkel pontosan alá nem támasztható összefüggéseket, hiányzó láncszemeket ugyanis mégoly logikusnak látszó feltételezésekkel sem lehet helyettesíteni"[111] – állapítja meg Tóth Mihály, majd felveti, hogy ha a végső verdikt szerint hanyag kezeléssel vagyoni hátrányt okoztak az ÁPV Rt. igazgatóságának tagjai azáltal, hogy nem kellő körültekintéssel jártak el, akkor a kifizettetés miért nem alapul megtévesztésen, hiszen Tocsikot végül is jogerősen „csak" magánokirat-hamisításért ítélték el? Vajon kötöttek volna sikerdíjas szerződést, ha tudják, hogy a szerződő fél már eleve a „siker" birtokában van? – teszi fel a költői kérdést Tóth, és kritizálja azt is, hogy az ítéletekben visszatérő elem az óriási megtakarítás hangsúlyozása. Életszerűen cáfolható ez az érvelés, mondja, hiszen erkölcsi vetülete is van annak, hogy a belterületi földek után járó jogos önkormányzati juttatást az állam meg akarja nyirbálni.

Tóth Mihály idézi a végső döntést meghozó LB-határozat okfejtését, amely felveti, hogy mire valók az ÁPV Rt. jogászai. Az LB szerint arra, hogy elvégezzék azt a munkát, amire Tocsik megbízatása szólt. Kivéve, ha *„nem ez volt az egész konstrukció lényege, s a jogásznő tényleg csak azért kellett, hogy sikerdíj címén felvehesse, legalizálhassa azt a hatalmas összeget, amelynek elosztása ezután történt volna meg. Ez a gyakori felvetés azonban a hosszadalmas eljárás alatt mindvégig csak többé-kevésbé valószínű spekuláció maradt"*[112] – zárja eszmefuttatását Tóth Mihály. A már idézett bírósági vezető viszont a megismételt eljárásban hozott ítéletről úgy vélte, hogy abban sikerült megfogni az ügy lényegét: *„Tocsikot csak felhasználták, miközben az egész azért volt, hogy a pártkasszákat feltöltsék."* (A Tocsik-ügy összes jogi eljárásának a részleteit lásd a lábjegyzetben.[113])

. . .

„Újabb elemmel bővült a magyar igazságszolgáltatás kudarcainak listája" – írta 2007 őszén Hack Péter büntetőjogász a HVG-ben az Energol-ügy ítélethirdetése után.[114] Az „évszázad olajbotránya" soron kívüli eljárásban tizenegy esztendőt vett igénybe, és rendkívül enyhe ítéletekkel – felmentésekkel, felfüggesztett, illetve kevesebb mint kétévnyi letöltendő börtönbüntetésekkel – zárult.

Az elsőfokú ítélet indoklásában a bíró azt írta, hogy az eljárás nem a vádlottak miatt húzódott el ilyen sokáig, és ha azok a Strasbourgi Emberi Jogi Bírósághoz fordulnának, akkor a magyar államnak jó eséllyel kártérítést kellene fizetnie az olajozás vádlottjainak – akik közül néhányat emberölés előkészületért egy másik perben jogerősen elítéltek –, amiért nem tudta biztosítani, hogy az ítéletet ésszerű időn belül meghozzák. A nyomozás 1997-ben kezdődött, de volt olyan bűncselekmény – okirathamisítás –, amelyik elévült, mire a vádirat végindítványa megszületett. Az eljárás közben ügyészt és bírót is váltottak. Más ügyész írta alá 2003-ban vádiratot, mint aki a 2007-es végindítványt, mert a bíróváltás miatt újraindult tárgyalásban az addig az ügyet vivő ügyész elment szülni. 2005-ben ugyanis az addig az ügyet tárgyaló bírót előléptették, és így minden kezdődött elölről egy olyan megaügyben, amelyben csak a bizonyítékok, okiratok és tanúvallomások jegyzékét hosszú oldalakon keresztül sorolja a vádirat. Egy olyan ügyet „löktek vissza" a kezdetekhez, ahol a vádirat két oldalon taglalja csak azt, hogy kiket javasol tanúként meghallgatni. Végül a bíróság a kezelhetetlen megaügyben harmincöt embert engedett írásban tanúvallomást tenni, illetve elfogadta százöt embernek a nyomozás alatt tett írásbeli tanúvallomását, viszont meghallgathatónak talált még negyvenhét olyan személyt, akik nem szerepeltek a vádiratban.

De nem csak tanúból és szakértőből volt sok. Az ügynek eredetileg tizenkilenc vádlottja volt, végül tizennyolcan maradtak, többségüket az adócsalás különböző formáinak elkövetésével gyanúsították.[115] A 19. rendű vádlottat első körben bűnsegédként az adóbevételt különösen nagy mértékben csökkentő adócsalással gyanúsították, de végül felmentését maga az ügyészség kezdeményezte. A tizennyolc vádlott közül tizenhárman ültek előzetesben, mégpedig hosszú hónapokat: volt olyan, aki csaknem két évet töltött rács mögött. Tehát az enyhe ítéletek miatt mindenki előre leülte a büntetését. Hatan kaptak két évnél nem súlyosabb szabadságvesztést adócsalásért, további hat vádlott felfüggesztettet, egy személyt próbára bocsátott a bíróság, és öt embert felmentett, köztük Ferencsik Attilát, akit a kecskeméti maffiaperben hat év fegyházra ítéltek bűnszervezetben elkövetett emberölés kísérletéért.[116]

Gyimesi Ágnes, a végül az ítéletet 2007. november 19-én meghozó Pesti Központi Kerületi Bíróság bírája indoklásában hosszan bírálta a vádiratot, mondván, hogy az alapvető kritériumoknak nem felel meg, és olyan hiányosságokat emlegetett, amelyeket szerinte az elévülés miatt már nem is lehetett orvosolni a bírósági eljárásban. Az ügy további pikantériája, hogy a vádlottak nagy része tudomásul vette a döntést, így az ítélet az ő esetükben azonnal jogerőre emelkedett – az évszázad megaperében tudniillik az ügyészség sem kívánt fellebbezni szigorításért. Így ért véget tizenegy év után az az eljárás, amelyről az egyik fővádlott ügyvédje azt állította, hogy tökéletes félreértésen alapult, mert *„a hatóság nem a valódi olajos cégeket találta meg, hanem azokat, akik az olajosoktól vásároltak, így maguk vétlenek az ügyben".* Az enyhe ítéletek is ezt a vélekedést támasztják alá, miközben az olajozás, a kilencvenes évek egyik legnagyobb piszkos biznisze százmilliárdokkal károsította meg a költségvetést – a pontos összeg ma sem ismert.

Még ha ez Energol-ügy ítéletein ez nem látszik is, ez az ügycsoport a korábbitól teljesen eltérő dimenzióba helyezte a hazai gazdasági bűnözést, állapítja meg Tóth Mihály. *„A hetvenes években pl. még a brixolos bácsi tartotta izgalomban a kriminalistákat. Ez az elvetemült öregúr egy penetráns szagú légfrissítőt cserélt ki állítása szerint újra egy csomó presszó, étterem mellékhelyiségében, darabonként tizenöt forintért, mintha erre a »központtól« kapott volna megbízást. A régi dobozokat azonban nem dobta el, s az újabb helyeken már ezeket tette fel a WC-k falára új gyanánt, hogy onnan az előzőt megint csere céljából magával vigye. Így kb. két év alatt több ezer (!) forint kárt okozott, amíg vesztére – hiányos nyilvántartása folytán – ugyanarra a helyre ment vissza, és lebukott."* Tóth hozzáteszi, hogy az akkori fejletlenebb gazdasági környezet nagyobb mértékű károkozást nem is tett lehetővé.[117]

Az olajozás azonban sokkal nagyobb volumenben zajlott. A visszaélésekre már a rendszerváltás előtt is az adott alkalmat, hogy a motorüzemanyagként használt gázolaj és az ezzel teljesen azonos összetételű és minőségű háztartási fűtőolaj ára között szociálpolitikai megfontolásból jelentős különbség volt. Ez tálcán kínálta az árkülönbözetből adódó nyereség lefölözését.[118] Ez a különbözet az új adórendszer bevezetésével a rendszerváltás körül azután tovább nőtt, hiszen az üzemanyagot magasabb áfa, ezenkívül fogyasztási adó, környezetvédelmi termékdíj és útalap-hozzájárulás is terhelte. Markánsabbá, láthatóbbá kellett ezért tenni a kétféle célra szánt olaj közötti formális különbséget: előírták, hogy a fűtőolajat színezni kell. Lényegében ennek a színezőanyagnak a savazással való kivonása lett az „olajszőkítés", bár a kifejezés később túlnőtt etimológiai jelentésén, állapítja meg Tóth Mihály.

Ez a primitív megkülönböztetési módszer nem hozott eredményt, ezért 1993-tól a gázolajat jövedéki termékké nyilvánították, a fűtőolajat pedig jegyre adták. Következett tehát a jegyek felvásárlása és a jegyhamisítások elharapódzása, amire már nemigen lehetett más válasz, mint hogy teljesen megszüntették az árkülönbséget. 1995-től a szociális érzékenység ezzel odalett, de legalább abban lehetett reménykedni, hogy az olajmaffiának végre bealkonyul.

Ez azonban hiú reménynek bizonyult. A döntéssel egyidejűleg ugyanis jelentősen kiterjesztették egyes „könnyű" olajtermékek előállításának, illetve forgalmazásának az adómentességét. Így hát az „olajosok" névleg varrógépolajat, rozsdásodásgátlót és dermedésgátlót importáltak. *„A mennyiség hosszú évekre a világ egész varrógépparkjának elegendő lett volna"* – írja Tóth.[119] A dolog túlnőtt a vámszerveken és a rendőrségen, és politikai összefonódások lehetőségét feszegette. Hozzátartozik a lassan történelmi tényekhez, hogy az olajügyek halmozódó problémáihoz a jogalkotás is hozzájárult több vaskos tévedéssel: vagy dekriminalizáltak ott, ahol nem kellett volna, vagy túlzó és nyilvánvalóan aránytalan intézkedésekkel próbáltak eredményeket elérni.[120]

Ma már gyakorlatilag nem rentábilis az olajjal való visszaélés, a kedvezmények megszűntek, vagy a megfelelő ellenőrzési mechanizmus kiépítése folytán nagyjából rendeltetésszerűen működnek.

. . .

Az Ybl Bank, az Agrobank és Tocsik Márta perében, de bizonyos értelemben az imént felelevenített olajos ügyekben is sok olyan elem bukkant fel, amely a későbbi nagy ügyekben is vissza-visszatérő kérdés lett. Az alapdilemma az, hogy az igazságszolgáltatás mennyire képes megérezni és kimutatni a különbséget a törvénytelenség határán mozgó, a szabályozatlanságot és az átmeneti rendszer bizonytalanságait kihasználó, a szabályok között lavírozó, ámde azokat lényegében betartó üzletemberek, és a határokat tudatosan áthágó fehérgallérosok között.

„A gazdasági bűncselekmények bizonyítása a világon mindenhol nagyon nehéz, és nagyon sok olyan cselekmény van, ami lehet, hogy nem erkölcsös, de nem büntetendő" – érvelt egy, a gazdasági vezetőkkel megértőbb szemléletű bíró. E szerint a bíró szerint a közvélemény ne a büntetőjogtól várja a megoldást, hanem működtesse azokat az ellenőrző mechanizmusokat, amelyek még időben megakadályozzák a törvénytelenséget, az igazi bűnözőkre pedig gyűjtsön konkrét, közvetlen és megfellebbezhetetlen bizonyítékokat.

A másik megközelítés nem ennyire szociologikus. *„Arra ugyan ígéret nincs, hogy a valóságot kiderítjük, de igazságos döntést talán tudunk hozni"* – mondta egy keményebben fogalmazó bíró. Az életszerűségre, olyan feltételezésekre valóban nem hivatkozhatnak az eljárásban, amelyek szerint nem lehetett másképp, a vezetőnek tudnia kellett a történtekről, aktívan részt kellett vennie a bűncselekményben; de a közvetett bizonyítékokból igenis kirajzolódhat egy logikai láncolat, amelynek alapján *„hiába mondja azt, hogy ez rendben volt, én ítélhetek úgy, hogy jogszerűtlenül döntött"* – mondta a bíró.

A következő fejezetekben részletezett ügyek erről az alapkérdésről, és tágabb értelemben a tisztesség, a jogszerűség, a törvények tiszteletének és érvényesítésének általános állapotáról szólnak.

4. AZ IDŐ DOLGOZIK: A GLOBEX-BUKTA

Nagyot csattant a bilincs Vellai Györgyi és Vajda László kezén, amikor 2008. február 6-án a Fővárosi Ítélőtábla meghozta a jogerős ítéletet a 90-es évek végén bebukott Globex-csoport vezetőinek ügyében. A károsultak közül sokan érezhették úgy, hogy végre példásan lesújtott a törvény egy gazdasági megabüntetőügyben. Az ítélethirdetés után a bíró vezetőszíjra tétette, bilincsbe verette, és azonnal a börtönbe vitette a vádlottakat. Ez a keménység nemcsak az elítélteket, hanem az ügyben eljáró ügyvédeket is meglepte, többen közülük döbbenten kommentálták az eseményeket. *„Még a gyilkosoknak is meg szokták engedni, hogy ítéletük indoklását emberi méltóságukat megőrizve, bilincs nélkül hallgassák végig"*[121] – mondták.

Nehrer Péter bíró azonban a különös szigort az ítéletben is érvényesítette: gyakorlatilag helybenhagyta ugyan az elsőfokú bíróság által megállapított tényállást – csupán néhány ponton egészítette ki és pontosította azt –, de a büntetési tételeket jelentős mértékben súlyosbította, gyakorlatilag megháromszorozta: Vellaira hét-, Vajdára hatéves börtönbüntetést rótt ki.

Egy évvel később azonban e furcsa ügy újabb fordulatot vett. Kevesen számítottak arra, hogy a felülvizsgálati eljárás keretében a Legfelsőbb Bíróság 2009. január 28-án az ilyen esetekben ritkán alkalmazott döntéshez folyamodva hatályon kívül helyezi a jogerős döntést, és új másodfokú eljárást rendel el, egyben – lakhelyelhagyási tilalom mellett – szabadlábra helyezi Vellaiékat. Az indok? *„A törvénynek megfelelő határozat meghozatalát a Legfelsőbb Bíróság azért nem tudta elvégezni, mert ehhez az iratok alapján számára megnyugtató mennyiségű adat nem állt rendelkezésre. Ilyen helyzetben a büntetőeljárási törvény rendelkezései szerint csak a másodfokon eljáró bíróság van, amely az ügy ténybeli*

anyagával foglalkozhat. Ezért a másodfokú bíróságot utasította új eljárásra a Legfelsőbb Bíróság, hogy ezeket a hiányosságokat kiküszöböljék"[122] – mondta aznap este Kónya István, a Legfelsőbb Bíróság kollégiumvezetője az MTV Híradójában, ami magyarra fordítva azt jelenti, hogy megalapozatlannak tartották a másodfokú ítéletet.

Az LB szerint újra meg kell vizsgálni másodfokon az úgynevezett elkövetői minőséget, vagyis azt, hogy mely cselekményeket lehet tettesként, illetve bűnsegédként elkövetettnek minősíteni; továbbá a bíróság egyes esetekben törvénysértőnek látta a bűnösség megállapítását, ezért újra kell vizsgálni, hogy mekkora kárt okoztak a volt Globex-vezetők. Lehetséges ugyanis, hogy a megismételt eljárás után enyhébb lesz a bűncselekmények minősítése, akkor pedig mérsékelni kell a kiszabott büntetés mértékét.

A Globex-ügy nagy kérdése éppen az a megközelítésbeli különbség volt, ami az első- és másodfokú ítélet, valamint a felülvizsgálati eljárás eltéréseiből is kiolvasható. Az első fokon eljáró bíró inkább a megengedőbb megközelítést alkalmazta. *„Sem az ügyészség, sem a bíróság soha nem bánt bűnözőként a vádlottakkal. Ők valójában a rendszerváltozás utáni gazdasági viszonyok, a kezdetleges szabályozás áldozatai"*[123] – hozta fel mentségükre szóbeli indoklásában Varga Zoltán, aki ezért éppen akkora börtönbüntetést rótt ki a Vajda–Vellai-párosra, hogy az előzetesben eltöltött idő beszámítása után egyetlen napra sem kellett volna utólag a börtönbe vonulniuk. A Globex tulajdonosa, Vajda László egy év nyolc hónapot, a vezérigazgató, Vellai Györgyi két és fél évet kapott.

A bíró szerint a Globex-céghálózat (cégközpontholding, brókerház, befektetésialap-kezelő, tervezővállalat, projektcégek) kiépítését nem bűnös szándék vezérelte, hanem minden leányvállalatnak racionális funkciója volt, és azokat szakemberek menedzselték. Varga bíró azt is felemlítette, hogy *„Budapest gazdagodott a Globex épületeivel"*,[124] csakhogy a hosszú távú ingatlanfejlesztéseket rövidebb lejáratú forrásokból finanszírozták, ezért a csoport 1997-re kezelhetetlen likviditási válságba került, ami törvénytelen lépések sorozatára késztette a vádlottakat. Vellaiék sajátjukként bántak az ügyfelek garantált extrahozam fejében rájuk bízott pénzeivel, például a kisbefektetők megtakarításaival.

Vajdáék védekezése arra épült, hogy bár jót akartak, valóban hibáztak. *„Ha nem lett volna Globex-ügy, talán sikerült volna megvédenem akadémiai nagydoktori disszertációmat, ehelyett a folyosót súroltam a Markó utcában, s boldog voltam, ha magyart és angolt taníthattam rabtársaimnak, irodalmi műsort szerkeszthettem nemzeti ünnepeinkre. Ezzel tudtam megőrizni a legnehezebb körülmények között is emberi méltóságomat"*[125] – mondta például az utolsó szó jogán Vellai, aki

még azt sem szökésként interpretálta, hogy amikor a cégbirodalom éppen a mélyponton volt, ők külföldre távoztak. Szerinte Vajdával együtt azért mentek Németországba, hogy pénzt szerezzenek; ha szökni akartak volna, nem a Globex német tulajdonos cége, a Globex Deutschland AG irodájában fogják el őket.

Vellai szerint a bírósági eljárásban egyértelműen kiderült, hogy nem okoztak akkora kárt, amekkorát a rendőrség a nyomozás lezárásakor feltételezett. Sőt – hangsúlyozta –, senkit sem ért volna veszteség, ha a különféle felszámolásokban nem herdálják el áron alul a Globex ingatlanvagyonát, ami szerinte a csőd beálltakor, 1998 őszén összesen tizenhétmilliárd forintot ért. Ahhoz azonban, hogy ebből pénzt lehessen kivenni, legalább ötéves fejlesztésre, ahhoz pedig további kölcsönökre lett volna szükség.

Nehrer Pétert, a Fővárosi Ítélőtábla tanácsának elnökét azonban ezek az érvek nem hatották meg a másodfokon. Ugyanazon tényállás alapján szigorúbb megközelítést alkalmazott, és súlyosabb büntetéseket szabott ki, mert szerinte az elsőfokú büntetés túl enyhe volt. A páros tettei az elkövetéskor két és nyolc év közötti szabadságvesztéssel voltak büntethetők, Vellainál ráadásul a halmazat miatt – a sikkasztás mellett hűtlen kezelés, csalás és magánokirat-hamisítás is szerepelt a vádak között – az ítélet akár tizenkét év is lehetett volna, érvelt a bíró a szóbeli indoklásban. Az LB viszont lényegében éppen a túlzásai miatt tartotta megalapozatlannak Nehrer ítéletét.

Melyik bírói megközelítés áll közelebb a valósághoz? Vajon tényleg csak rossz üzleti döntések sorozatát hozták a cégcsoport vezetői, amiknek ráadásul nem kellőképpen mérték fel a következményeit, avagy több ügyletben is bűnös szándék vezette őket? Hozzányúltak-e az ügyfelek pénzéhez, hogy a keletkező lyukakat betömjék, vagy egyszerűen csak arról volt szó, hogy egy idő után maguk sem látták át a bonyolult holding működését? A 90-es évek elejének lyukacsos szabályozásából adódó lehetőségeket használták ki, avagy valóban sikkasztottak? Egyszerű ügyeskedőkkel van dolgunk, vagy igazi szélhámosokkal?

. . .

A Globex története a folyamatos pénzhiány, az alultőkésítettség és az előremenekülés története – ez nem egyedi a 90-es években a semmiből előbukkant, és néhány év alatt óriásira növekedett vállalkozásoknál. *(A Globex történetének, valamint Vajda és Vellai karrierjének leírásában Ószabó Attila és Vajda Éva* A luxusvella nem apácazárda – a Globex-sztori *című oknyomozó riportsorozatára támaszkodtunk, Élet és Irodalom, 1999/08-09).*

Az 1985-ig a filmgyár gyártásvezetőjeként tevékenykedő Vajda László pár éves németországi tartózkodás után 1989-ben tért vissza Magyarországra szerencsét próbálni. Két társával ebben az éven alapította meg összesen 11,9 millió forintos törzstőkével a későbbi birodalom magját, a Globex Tervező és Beruházó Kft.-t. A cégben alig volt készpénz: az iratok szerint Vajda 1,3 millió forint mellett egy kilencszázezer forintot érő VW Golfot adott a vállalkozásba, a másik két alapító, a hamburgi Günter Holch 2,62 millió forinttal, az Anheuer család pedig a Globex későbbi bázisának számító Völgy utcai ingatlannal szállt be. (Utóbbiak az üzletrészüket egy év múlva lecserélték egy Mercedes gépkocsira.)

A későbbi tőkeemelések is hasonló forgatókönyv alapján, lényegében nagyobb mennyiségű készpénz nélkül, apportokkal, az apportok fel- és átértékelésével történtek. Vajda és Holch 1989-ben egy tőkeemelés során például az üzleti kapcsolataikat értékelte több millió forintra, később egy tévésorozat forgatókönyvét és egy filmgyártó vállalat megvalósíthatósági tanulmányát apportálták a cégbe. 1991-ben 17,4 millióról először negyvenmillió forintra emelték az alaptőkét (készpénz mellett megint csak két gépkocsival), majd – miközben részvénytársasággá alakultak át – százhúszmillióra, többek közt a Völgy utcai ingatlan átértékelésével és egy másik vállalkozás beolvasztásával.

Vajda jól mozgott a budapesti üzleti körökben, képes volt olyan légkört teremteni maga körül, hogy üzletfelei azt higgyék, mindenhol jó összeköttetései vannak, és az akkor még csak kiépülő cég imázsát látványos fogadásokkal javította. A Völgy utcai rezidencia, majd 1993-tól a több mint ezer négyzetméteres, impozáns Királyhágó téri székház előtt állandóan luxus-Mercedesek parkoltak.

Vellai Györgyi 1993-ban csatlakozott a Globexhez, Vajda egyenesen a pénzvilág középpontjából, a bankszakmából szerződtette az okos, céltudatos és rámenős üzletasszony hírében álló vezérigazgatót. Vellai a Közgazdaság-tudományi Egyetem elvégzése után az Országos Tervgazdasági Intézetbe került gazdaságmatematikusnak, miután azonban kutatóként nem futott be fényes karriert, a rendszerváltás már az Ipari Minisztériumban, Kapolyi László miniszteri titkárságán érte. Ezután a Pénzügyminisztérium Medgyessy Péter vezette gazdaságpolitikai titkárságán dolgozott fél évig, majd 1990-ben, egy Hollandiában továbbképzéssel töltött év után a Fekete János elnöksége alatt álló izraeli–magyar Leumi Bankba tért haza, és vállalatihitel-elemzésekkel foglalkozott. Vajda itt figyelhetett fel rá, és fölkérte, hogy legyen a Globex Tervező és Beruházó Rt. felügyelőbizottsági tagja. Ez az akkori banki gyakorlatban bevett szokás volt, hiszen így jobban figyelemmel kísérhették a kihelyezett hitelek sorsát. A tulajdonos benne

látta azt a pénzügyi zsenit, akire az alultőkésített, pénzhiánnyal küszködő cégcsoportnak szüksége lehet.

A pénzügyi tehetség mellett Vellainak olyan személyiségjegyei is voltak, amelyek nélkül az átalakuló gazdaság dzsungelharcaiban a Globex elbukott volna. Az üzletasszonyt közelről ismerő források ügyesnek, erőszakosnak és gátlástalannak írták le, akit ha valamire szüksége volt, nem lehetett lerázni, elérte, amit akart, akár azon az áron is, hogy nem mondott igazat. Férfi ügyfelei szerint ugyanakkor vonzó nő is volt, elbűvölő modorral. Vajda Lászlóval gyorsan megértették egymást: mindenük volt a pénz, gyorsan akartak nagy vagyonra szert tenni.

Vajda akkor már nagy álmokat dédelgetett: az építőiparban, méghozzá a luxuslakások piacán akarták megvetni a lábukat, márpedig a növekedéshez, a beruházások finanszírozásához tőke kellett. A kezdeti szakaszban (1989 és 94 között) a Globex elsősorban bankhitelekből finanszírozta egyre merészebb terveit. Az első nagyobb beruházást, a Völgy utcai vendégház építését például a Leumi Hitelbank lebonyolításában a már megszűnt – a Magyar Nemzeti Bank tulajdonában lévő – frankfurti Deutsche–Ungarische Banktól kapott 107 millió forintos hitel fedezte,[126] amit a Leumi Hitelbank háromszázmillió forinttal garantált. Ebben az időszakban már több más bankkal (Magyar Hitel Bank, Általános Értékforgalmi Bank, Corvinbank, Kultúrbank, Credit Lyonnais) is hitelkapcsolatban álltak. Az együttműködés ezekkel azonban többnyire csak egy alkalomra szólt, mivel a Globexnek már akkor rendre gondjai volt a hitelek visszafizetésével – igaz, többnyire még fizetett, ha nem is mindig időben.

A késedelem oka az volt, hogy a felvett hitelek többsége – az akkor még nagyon kezdetleges ingatlanprojekt-finanszírozási rendszer miatt – éven belüli lejáratú volt, miközben az általuk kivitelezett ingatlanok értékesítése ennél jóval hosszabb időt vett igénybe. A Globex ugyanis egy nagyon szűk réteget megcélozva szinte kizárólag osztályon felüli lakások építésével és értékesítésével foglalkozott, és ennek a nehezen behatárolható, elsősorban orosz, ukrán és hazai vállalkozókból álló rétegnek a fizetőképes keresletére alapozta a saját növekedését.

A Globex egy magas inflációjú gazdaságban egyedülálló gyakorlatot folytatott: rövid lejáratú bankhitelekből maga finanszírozta a lakások építését, és az értékesítést csak akkor kezdte meg, amikor a lakások már készen álltak. Az ingatlanok kifejezetten drágák voltak, a szokásos ár két-háromszorosáért adták őket, és a Globex ragaszkodott az egyösszegű készpénzfizetéshez, és az árból sem engedett soha. Mire elkelt valamennyi ingatlan, a fél évből gyakran két év lett. (1995-ben, amikor átlagosan százötven-száznyolcvanezer

forint volt egy színvonalas budai luxuslakás négyzetmétere, a Globex négy-ötszázezer forintot kért. A csúcsot is sokáig a cég tartotta: a Gellért-hegyen egymillió forintos négyzetméteráron kelt el egy lakás.)

A cég pénze tehát a felhúzott házakban állt, és közben ketyegtek a banki kamatok. Ráadásul bérbe adni sem volt könnyű a rendkívül igényesen, egységesen és drágán kivitelezett lakásokat, miután a közös költség a Globex-házakhoz járó extraszolgáltatások (uszoda, szauna, huszonnégy órás őrzés, kertész, beléptetőrendszer üzemeltetése) miatt meghaladta az amúgy is borsos bérleti díj húsz százalékát. Az értékesítés lassúságában ugyanakkor egy idő után az is szerepet játszott, hogy nem sok ügynökség törte magát a Globex-ingatlanok értékesítéséért: a piacon ugyanis gyorsan elterjedt, hogy a cég nem mindig fizette ki a közvetítői jutalékot.

. . .

A Globexnél tehát folyamatosan voltak kifizetetlen számlák, az adósságot maguk előtt görgették; és miközben próbálták a meglévő lyukakat betömködni, a bankok egyre bizalmatlanabbak lettek Vajdáékkal. Ekkoriban kezdték alkalmazni a cégnél az úgynevezett csepegtetős technikát: aki a legjobban szorongatta őket, annak fizettek valamennyit, majd kérték a tartozás átütemezését. *„Általában nem kapott egy sunyi vasat tőlük senki"* – így összegezte a Vajda–Vellai-párosnak a fizetéshez való hozzáállását az őket a jogi eljárás során megismerő egyik ügyvéd, aki szerint *„a smucigságuk odáig ment, hogy nyolcvanéves bácsikák utolsó megtakarított pénzét is elszedték, és nem volt lelkiismeret-furdalásuk".*

A Globex fizetési moráljának kárát látta Puszika, a Fővárosi Állatkert oroszlánkölyke is. 1995 szeptemberében az akkor alig négy hónapos kisoroszlán eltartását a Globex Holding vállalta magára, amely akkoriban az állatok királyával reklámozta terebélyesedő vállalatcsoportját. Az Állatkert azt ajánlotta, hogy több millió forintos támogatásért és az eltartás költségeinek fedezéséért cserébe a Globex reklámfigurának használhatja az állatot. A szerződés létrejött, de a holding először pénzügyi nehézségekre hivatkozva nem fizetett, majd a szerződés módosítását kérte. Az állatkert vezetői ekkor közölték, hogy a cég Királyhágó téri székházába szállítják az állatot – ketrec nélkül. Ez hatott, bár az állatkertnek járó ötmillió forintot a Globex Holding sohasem fizette ki maradéktalanul.[127]

A fizetési gondokról szóló hírek gyorsan terjedtek a piacon, egy idő után a külföldi tulajdonú pénzintézetek már nem szívesen hiteleztek a csoportnak. Oldani kellett tehát az eszközök és források „feszítettségét", a bankoktól való függőséget. A helyzetre Vellaiék válasza egyrészt az volt, hogy egyre bonyolultabbá tették a cégcsoportot. A holdingszerkezet – a koordinációért és az adminisztrációért felelős „vízfej", a Globex Holding alatt a leányvállalatok önállóan működtek – 1993-as kialakítása sokak szerint már azt a célt szolgálta, hogy elfedjék a vállalkozás növekvő likviditási nehézségeit. Amint az részben a mérlegekből is kitűnik, a Globex Holding első teljes üzleti évében, 1994-ben az összes forráshoz képest feltűnően nagy (28,5 százalék) volt a rövid lejáratú kötelezettségek aránya. Ez az arány két év múlva már megközelítette az ötven százalékot, bár az is igaz, hogy közben a kötelezettségek a hosszú lejárat irányába mozdultak el.

Vellai Györgyi másik nagy találmánya az volt, hogy kivitte a Globexet a piacra. 1993 októberében megalapították a Globex Brókerház Rt.-t., hogy a kisbefektetők pénzét becsatornázhassák a cégcsoport működésébe, és így valamelyest kiváltsák a banki hiteleket. Vellai – aki maga nem volt „értékpapíros" – számos leleményes fiatal szakembert csábított a brókercéghez, akik meglátták a kiskapukat: azt, hogy a hatályos jogszabályok mezsgyéjén mozogva hogyan lehet új finanszírozási formákat kialakítani. 1994-ben zárt végű ingatlanbefektetési alapot indítottak Rezidencia néven, amelynek kezelője a holding százszázalékos tulajdonában lévő Pannónia Alapkezelő Rt. lett. A Rezidencia befektetési jegyek kibocsátásából majdnem másfél milliárd forint folyt be, így nemcsak a banki tartozások rendezésére futotta, hanem a terjeszkedésre is.

Ezek a trükkök még csak súrolták a törvényesség határát, legfeljebb a jog kreatív alkalmazását lehetett számon kérni a Globexen. Erre a legnagyobb vihart kavaró példa a szövetkezeti üzletrészek értékesítése volt 1995-ben. A kárpótlási jegyek hasznosítására alapított Globex Általános Befektetési Szövetkezet – hasonlóan más, ugyanebben az időszakban indult konstrukciókkal – azt a személyi jövedelemadóról szóló törvényben lévő joghézagot használta ki, amely szerint a szövetkezeti üzletrészek vásárlása után harmincszázalékos adókedvezményt lehetett igénybe venni.

A törvény az agráriumban tevékenykedőket akarta helyzetbe hozni, a pontatlan fogalmazás azonban az ügyeskedőknek kedvezett. A törvény szövegébe ugyanis a „szövetkezet" szó elé elfelejtették beírni a „mezőgazdasági" jelzőt. A Globex Szövetkezet a kárpótlási jegyeket 172 százalékos árfolyamon számította be, cserébe szövetkezeti üzletrészt adott el a névérték ötszáz százalékáért, ami után a befektetők visszaigényelték a harmincszázalékos adókedvezményt. Aki nem alanyi jogon volt kárpótolt, hitelre vásárolhatott náluk kárpótlási jegyet.

Egy adószakértő szerint az ügylet *„teljesen fiktív volt, miután az üzletrész mögött lényegében semmilyen vagyon sem állt".* Ezt a Globex Holding is felismerte, ezért tízmillió forintnyi tőketartalékot adott át a szövetkezetnek. A buli túl

jól sikerült: a szövetkezetnek ugyanis közel tízezer tagja lett, akik milliárdos nagyságrendben vettek igénybe adókedvezményt – ami aztán a hatóságok figyelmét is a Globexre irányította.

Az APEH felhívásban jelezte, hogy nem fogadja el a szövetkezeti üzletrészek utáni adó-visszaigénylési kérelmeket. A felhívásból több mint tízezer perrel járó országos botrány kerekedett, amelynek szításában élen járt a Globex-csoport. Vellaiék mindent bevetettek, hogy az adóhivatalt döntésének megmásítására bírják, az APEH azonban a Pénzügyminisztérium illetékeseivel teljes egyetértésben alakította ki álláspontját. Az ügy folyományaként egyrészt 1996-ban módosították az szja-törvényt, és bezárták a kiskaput, másrészt az APEH széles körű vizsgálatot indított a Globex-csoport holdudvarába tartozó cégek feltérképezésére.

Vellaiék mindenesetre a szövetkezeti konstrukcióval felettébb olcsón jutottak nagy mennyiségű kárpótlási jegyhez, amelyeket később tőzsdei ügyletekben és privatizációs tranzakciókban használtak föl, továbbá olyan kisbefektetői adatbázisra tettek szert, amely a következő nagy dobás előkészítésében segítette őket. 1996-ban piacra dobták első kötvényüket, a Globex '98-at. A papír rendkívül egyszerű elven alapult: a kétéves futamidő alatt a piacinál jóval magasabb hozamot ígért (az első évre harminckét, a másodikra harminchat százalékot), amit megfejeltek egy visszavásárlási garanciával. A hangzatos reklámkampány megtette a hatását, a kötvényekből hamarosan egymilliárd forint folyt be.

...

Hiába volt azonban a látszólagos pénzbőség, a Globex tervei ennél is nagyságrendekkel nagyratörőbbek voltak: a befolyt pénzt nem is tudták tőkeemelésre fordítani, mert arra szükségük volt az építkezések finanszírozásához. Az 1995. május 26-án végrehajtott tőkeemelés a régi koreográfia szerint zajlott: a jegyzett tőkét ugyan az alapításkori háromszáz millió forintról 3,1 milliárdra emelték, de mindez csak papíron jelentett pluszforrást. A tranzakcióban ugyanis a Globex Tervező és Beruházó Rt. kétszázhúszmillió forint névértékű részvénycsomagját az egyik tulajdonos, Günter Holch – 2,86 milliárd forintos, azaz majdnem tizenháromszoros értéken – ellenérték nélkül (!) átruházta a Globex Holding Rt.-re.

Az akciót a cégiratok szerint a társaság könyvvizsgálója, a Deloitte & Touche is elfogadta, *„mivel az nem haladta meg a D&T üzletértékelésében meghatározott mértéket”.*[128] Szakértők szerint az ügylet klasszikus példája volt annak, hogyan lehet egy vállalkozás alaptőkéjét készpénz nélkül legálisan a többszörösére felfújni. Nem kell más, mint egy, a vállalkozás jövőbeni

kilátásait taglaló üzletértékelés, amelynek alapján szabadon eldönthető, hogy milyen értéken fogadják be az apportot – feltéve, hogy azt a könyvvizsgáló is hitelesíti.

(A tranzakció később vita tárgyát képezte a Globex és a Deloitte & Touche között, hiszen az üzleti tervben meghatározott értéknövekedés nem következett be. A Deloitte & Touche többször próbálta rábírni a cég vezetőit, hogy az ebből fakadó számviteli veszteségre képezzenek céltartalékot, ők azonban ezt elutasították, majd 1997-ben – két évvel az ügylet után – visszavonták a könyvvizsgáló megbízatását. A könyvvizsgáló az 1996-os évről szóló mérleget már nem is hitelesítette.)

A kétségek ellenére a látszat változatlanul az volt, hogy a szekér szalad, éppen ezért egyre többen próbáltak meg felkapaszkodni rá. 1996-ban a cégcsoport már hét tagból állt, és a holding mutatói meglehetősen felemás képet mutattak: a 7,3 milliárd forintos mérlegfőösszeghez képest a kötelezettségek együttes összege 3,4 milliárd forintra rúgott, miközben az adózás előtti eredmény alig haladta meg a háromszázmilliót. A kétkedőket is meggyőzte azonban, hogy abban az évben több mint negyven (!) ingatlan tervezésébe és kivitelezésébe fogtak bele.

A finanszírozók közé a látványos sikerek hatására visszatértek a bankok is: az OTP Bank közel háromszázmillió forint hitellel segítette a Szalag utcai ingatlan kivitelezését, a Konzumbank kétszázötvenmillió forint hosszú lejáratú beruházási és fejlesztési hitelt nyújtott. Erre az időszakra tehető a birodalom német hídfőállásának, a Globex Holding Deutschlandnak a megalapítása is, egymillió márkás alaptőkével. Még arra is futotta, hogy hozzákezdjenek az eredeti arculattól végképp eltérő sajtóportfólió kiépítéséhez is. Bár a Magyar Nemzet megszerzéséért folytatott versenyben végül alulmaradtak a Postabankkal szemben, a Reform kiadása így is súlyt adott nekik a sajtópiacon.[129]

A Globex vezetői 1997 közepén egy merész, hároméves programot vázoltak fel a befektetőknek, és a maguk meggyőzésére. Ennek egyik elemeként a holding alaptőkéjét nyilvános kibocsátással további hárommilliárd forinttal 6,1 milliárdra növelték, a brókercég alaptőkéjét pedig egymilliárd forintra emelték, és az új hitelintézeti törvénynek megfelelő befektetési társasággá alakították át.

Lépéseket tettek a banki kapcsolatok szorosabbra fűzésére is: kiválasztottjuk az akkor már igencsak ingatag helyzetben lévő Postabank volt, amelynek alaptőke-emelésében kétmilliárd forinttal vettek volna részt. Ezzel párhuzamosan kilenc ingatlanprojektet terveztek 2000-ig, amelyek-

ből harmincmilliárd forintos árbevételt és közel nyolcmilliárd forintos nyereséget reméltek. Ebben olyan ingatlanfejlesztések szerepeltek, mint a Hunguesttel közösen hasznosítandó rózsadombi SZOT-üdülő és a tulajdonukba került kőszegi Hotel Panoráma átépítése, továbbá az Ybl Banktól származó mátyásföldi ingatlanokon egy teljesen új városrész, a Parkváros felépítése, utóbbi kivitelezéséhez még a végjáték napjaiban is kétségbeesetten kerestek partnert.

A Globex Holding a szakértők szerint 1997-ig tudta kordában tartani az általa diktált hihetetlen növekedési tempót. Ekkor azonban válaszút elé került: az állandósuló pénzhiány miatt vagy meghúzza a vészféket (azaz visszafogja az aktivitását), vagy előremenekül, és még több pénzt von be a vállalkozásba. Ma már tudjuk, hogy az utóbbit választották. Céljuk – csakúgy, mint korábban – vakmerő volt: az ezredfordulóra a vállalat forgalmát több mint négyszeresére (harmincmilliárd forintra) tervezték emelni, és közel nyolcmilliárd forintos nyereségre számítottak. A terveket (amelyek elemzők szerint ellentmondtak a gazdasági racionalitásnak) sokak előtt hitelesítették a látványos külsőségek és a jól felépített PR-kampány. A Globex 1997-ben költözött Budapest legelegánsabb és legdrágább ingatlanába, a Vörösmarty téri Gerbeud-házba, vagyis az utolsó utáni pillanatban is képes volt azt a látszatot kelteni, hogy minden rendben van.

. . .

A Globex ekkor kezdett több olyan beruházásba, amelyek később a vádirat részét képezték (Kútvölgyi Kft., Hotel Rózsadomb), és amelyek után többen azt mondták, hogy ez volt az a pillanat, amikor *„a dolog szándékos rosszhiszeműségbe fordult”*.[130] Ezek voltak azok az ügyletek, amelyek finanszírozásához már részben a kisbefektetők, részben a Globexnél ügyfélként jelentkező önkormányzatok vagyonához, részvényeihez is hozzá kellett nyúlniuk.

Ekkor kezdték előkészíteni a mobilizálható vagyon Németországba menekítését is. Első lépcsőként a 96-ban alapított Globex Holding Deutschland AG alaptőkéjét emelték 1997. december 31-én egymillió márkáról negyvenmillió márkára. Ez a korábbról már ismert technikával történt: először a német társtulajdonos, Günter Holch Rezidencia I-II. befektetési jegyeit apportálták a vállalatba kilencmillió német márka értéken, majd Vajda és Holch a Globex Holding Rt. teljes, 3,1 milliárd forint névértékű részvénycsomagját átruházta a német cégre harmincmillió német márka értékben.

A beruházások pénzigénye messze meghaladta a vállalkozás tőkeerejét, a hitelek bevonása viszont állandó, folyamatos létbizonytalanságot, kiszolgáltatottságot eredményezett. Ráadásul nem gondoskodtak más finanszírozási

módokról, mindent egy lapra tettek fel. A likviditási gondok megoldására 1997 végén Vellaiék újabb lakossági kötvénykibocsátást szerettek volna tető alá hozni, amit a pénzügyi felügyelet csak hosszas huzavona után engedélyezett, a vita pedig ráirányította a közvélemény figyelmét a Globex gondjaira.

Az Állami Értékpapír- és Tőzsdefelügyelet (ÁPTF) sokáig nem tartotta problémásnak a Globex Brókerház és Értékpapír Rt.-t (GÉB). 1997-ig háromszor vizsgálta a céget, és sohasem tártak föl hiányosságokat, csupán kétszer szabtak ki kisebb pénzbüntetést azért, mert elmulasztottak adatot szolgáltatni magukról.

A hatóság hozzáállása az újabb kötvénykibocsátási tervek miatt változott meg: 1997 szeptemberében ugyanis a XII. kerületi önkormányzat bejelentette, hogy a brókerház nem teljesíti azt a szerződést, amelyben a GÉB vállalta az önkormányzat hatszázmillió forintos vagyonának a kezelését. A kerület a hitelintézeti törvény befektetővédelmi passzusai alapján kérte a felügyelet intézkedését. A végrehajtott helyszíni vizsgálat megállapította, hogy *„a létrejött szerződések a brókerház üzletszabályzatának megfelelőek, jogszabálysértést nem tartalmaznak. Mivel az adásvételi szerződésekből eredő fizetési kötelezettségét a Globex Brókerház Rt. nem teljesítette”*,[131] felszólították a céget az adósság törlesztésére.

Az ÁPTF szakemberei ezenkívül 1997 elején feltérképezték a cég banki kapcsolatait, és kiderült, hogy már szinte valamennyi pénzintézet „megégette” magát a Globex finanszírozásával. Ezek közül az algyői takarékszövetkezet 1997 augusztusában csődbe is ment, így amikor december táján Vellaiék beadták a felügyelethez a Globex 2000 kötvénykibocsátási tájékoztatóját, az ÁPTF bankos és értékpapíros munkatársai egyetértettek abban, hogy olyan társaság ne próbálkozzon nyilvános források bevonásával, amelyről egyértelműen kiderült, hogy pénzintézeteket károsított meg. A felügyelet azonban ezzel együtt is meglehetősen liberális álláspontot képviselt, és nem ellenőrizte a befektetők eligazodását segíteni hivatott kötvénykibocsátási tájékoztató tartalmának valódiságát.

Az ÁPTF mindazonáltal előírta a Globexnek, hogy rendezze a tartozásait, mert addig nincs kötvénykibocsátás. A cég ezt meg is tette. Más kérdés, hogy ez többnyire a halasztott fizetésről szóló megállapodások aláírásában merült ki. Az ÁPTF végül 1998. február közepén engedélyezte a kibocsátást, majd rögtön kötelezte a Globexet, hogy tüntesse fel reklámjaiban azt a mondatot, hogy *„a kötvény a tőkepiacon szokásos átlagos mértéknél nagyobb kockázatot tartalmaz”*.[132] Ekkor derült ki ugyanis, hogy a tájékoztatóban a Globex tulajdonaként feltüntetett, IX. kerületi Haller utcai telek háromszázötvenezer dolláros követeléssel és jelzáloggal van megterhelve, tehát a tájékoztatóban szereplő adat nem felelt meg a valóságnak.

A felügyelet márciusban aztán kétszer egymás után megintette a brókercéget, mert a kötvény reklámjain elfelejtette feltüntetni a fenti kitételt; másodjára kétmillió forintos pénzbírságra büntették őket. Az eredeti tervekben kétmilliárd forint bevonásáról volt szó, de végül mindössze hétszázmillió forintnyi kötvényt jegyeztek, és a felügyelet információi szerint a kötések zöme önkötés volt.

A kötvénykibocsátás körüli felügyeleti huzavona pecsételte meg végképp a Globex-csoport sorsát. Azzal ugyanis, hogy az ÁPTF nem engedélyezte a kötvénycserét – azaz azt, hogy a lejáró kötvényeket az újonnan kibocsátottakból fizessék vissza –, más úton kellett sürgősen pénzhez jutni. A bankoktól már végképp nem kaptak hitelt, csupán egy kisebb pénzintézet tette meg azt, hogy néhány napra az összes likvid eszközén Rezidencia jegyeket és Globex-kötvényeket vásárolt. Az égető pénzhiányban Vellaiék már nagy tételben voltak kénytelenek az ügyfelek pénzéhez nyúlni.

A „bilit" végül Sopron önkormányzata borította ki 1998 szeptemberében. A város egy évvel korábban 3,2 milliárd forint értékű vagyont adott át kezelésre a cégnek, és a kötvénykibocsátási botrány után érdeklődni kezdett, hogy megvan-e még a pénze. A későbbi büntetőpernek is nagy kérdésévé vált, hogy valójában megvoltak-e ezek az értékpapírok, vagy sem; mindenesetre a vita és az erről szóló sajtóbeszámolók nyomán a hitelezők megrohanták a Globexet, és a tíz évig gondosan építgetett kártyavár néhány nap alatt összeomlott.

. . .

A Globex ellen felszámolási eljárások tucatjai indultak meg, hiszen a holding és leányvállalatai fűnek-fának tartoztak kisebb-nagyobb összegekkel: az első beszámolók szerint a hitelezők követelései összesen nyolctízmilliárd forintra rúgtak, miközben a csoport vagyona messze alatta maradt ennek az összegnek. Csak a Globex Értékpapír Rt. tartozása négy és fél milliárd forint volt. Az ÁPTF összesítése szerint ebből majdnem négymilliárd az az összeg, amit a brókerház különféle önkormányzatoktól vett át vagyonkezelésre. A fennmaradó félmilliárd annak a körülbelül nyolcszáz kisbefektetőnek a követelése, akik 1998 tavaszán Globex 2000 kötvényt jegyeztek. Az egymillió forint alatti követeléseket ugyan névértéken kifizette a Befektetővédelmi Alap, de már akkor látszott, hogy az ennél nagyobb összegek maradéktalan megtérítésére nincs sok esély. A cég összes vagyona ugyanis *„hat papírdobozban lévő irat és két darab lepukkant személyautó"*[133] – érzékeltette akkor a helyzetet a kirendelt felügyeleti biztos, Déri Éva.

A cég vagyoni helyzetét amúgy is szinte lehetetlen volt kibogozni, a bukáskor ugyanis eltávolították a Globex Holding szerverének adattároló egységét. Tovább bonyolította a helyzetet, hogy a már fellelt vagyontárgyak – zömükben ingatlanok – tulajdoni helyzete sem volt egyértelmű, a tulajdoni lapokon a hitelezők széljegyei sorakoztak.

A külföldre szökött két vezető, Vajda László és Vellai Györgyi ellen sorban érkeztek a különböző feljelentések. Az ÁPTF a számviteli fegyelem megsértéséért tett feljelentést, hiszen többszöri felszólításra sem kapta meg a brókercég pénzügyi helyzetének pontos felmérésére alkalmas könyvelési dokumentációt, a hoppon maradt befektetők közül többen – így Sopron városa – csalás miatt fordultak a rendőrséghez, és hasonló gyanúval a Globex 2000 kötvényt jegyző kisbefektetők közül is sokan tettek feljelentést. Szerintük a holding megtévesztette a befektetőket, mert a kötvény kibocsátási tájékoztatójában nem mutatta be a cégcsoport valós pénzügyi helyzetét. A tájékoztatót a kibocsátó Globex Holding elnök-vezérigazgatója és egyik tulajdonosa, Vajda László, valamint a forgalmazó Globex Brókerház részéről Vellai Györgyi írták alá, akiket a feljelentések írói szerint büntetőjogi felelősség is terhel, ha bebizonyosodik, hogy szándékosan közöltek a kötvényvásárlókat megtévesztő adatokat. Feljelentések érkeztek még különösen nagy vagyoni hátrányt okozó hűtlen kezelés, valamint sikkasztás gyanújával is.

A Vajda–Vellai-páros ellen a nemzetközi elfogatóparancsot végül – a Globex 2000 kötvények kibocsátási tájékoztatója miatt – csalás alapos gyanújával adta ki a rendőrség 1998 novemberében.[134] Két hónap múlva, január 19-én az Interpol körözése alapján tartóztatta le őket a bajor rendőrség Münchenben.[135] Hazaszállították őket, és két hét múlva, január végén kerültek előzetes letartóztatásba Budapesten. A nyomozást az ORFK Szervezett Bűnözés Elleni Igazgatósága folytatta, és 2001 februárjában azzal zárta le, hogy a Globex-csoport több vezetője, továbbá két, a cégcsoporthoz nem tartozó személy ellen vádemelést javasolt az ügyészségnek sikkasztásért, hűtlen kezelésért és okirat-hamisításért.[136] Az ügy 2001 júliusában került vádemeléssel a bíróság elé, Vajda László elnök-vezérigazgatót és helyettesét, Vellai Györgyit egyaránt hatvanötrendbeli sikkasztással, valamint hűtlen kezeléssel és tőkebefektetési csalással vádolta meg az ügyészség.[137] A bírósági tárgyalás 2002 júniusában kezdődött a Fővárosi Bíróságon, Varga Zoltán tanácsa előtt.[138]

. . .

A vádpontok között két olyan is volt, amely ellentmondott annak a jóhiszemű feltételezésnek, miszerint a Vajda–Vellai-páros a körülmények áldozata lett volna. Egy nem túl bonyolult magánokirat-hamisítási ügy és egy szimpla hitelezési csalás szolgálhatott a bíróság előtt bizonyítékként arra,

hogy a Globex vezetői hogyan is gondolkodtak az üzletről. Lehet, hogy azt hitték, ezekkel a tranzakciókkal „csak" a cég mérlegét kozmetikázzák egy rövid időre, amíg helyre nem áll az egyensúly, vagy a hitelügylettel olyan extra pénzhez jutnak, amit a jobb idők visszatértével képesek lesznek visszafizetni – afelől azonban kétségük sem lehetett, hogy törvénytelenséget követnek el.

Az első ügyletsorozatra 1998 márciusában került sor, akkor, amikor az újabb kötvénykibocsátási terv miatt rendbe kellett hozni az előző évi mérleget, és legalább papíron meg kellett szabadulni az egyre fenyegetőbb mértékű adósságállomány egy részétől. A gondokat az is tetézte, hogy az ügyfelek számláján sem volt minden rendben: a fordulónapon készült pontos kimutatással kiderülhetett volna, hogy egyes ügyfeleknek nincsenek meg a leltár szerinti értékpapírjaik, és a számlán azok ellenértékét, a pénzt sem sikerül kimutatni.

A bíróság megállapítása szerint ezért 1998 tavaszán a Globex Brókerház Rt. vezéreként Vellai megegyezett egy kis kft. vezetőjével, hogy a cég 3,3 milliárd forint értékben átengedi a kft.-nek olyan tartozásokat, amelyek a Brókerház Rt. mérlegében jelentek meg, cserébe részvényeket kap a kft.-től. Az ügyletsorozattal két baj is volt. Az egyik, hogy a szerződéseket 1997. december 31-re dátumozták vissza, a másik, hogy a cégek és a részvények csupán papíron léteztek. Vellai pedig – mondta ki a vád – *„tudomással bírt arról, hogy az International Energy Saver Corporation- és a Sterling Commercial Bank Ltd.-részvények illetve az azokat kibocsátó gazdasági társaságok a valóságban nem léteztek, illetve azok soha nem voltak a Lesandro Kft. birtokában"*.[139]

Vellai azzal védekezett, hogy erre a tranzakcióra „könyveléstechnikai" okokból volt szükség a Globex német anyavállalatának alaptőke-emelése miatt, a végrehajtására pedig egyszerűen utasították őt a cég tulajdonosai, nem volt más választása. A kollégái, illetve a papírokat eladásra felkínáló cégvezető – akikben *„maximálisan megbízott"*[140] – arról tájékoztatták, hogy *„ezek létező értékpapírok, amelyek a páncélszekrényben voltak elhelyezve"*.[141]

Vellai jóhiszeműségét azonban a tanúvallomások és a szakértői vélemény egyaránt cáfolták. A visszadátumozást elsősorban az a tanú igazolta, aki csak 1998. február 1-től dolgozott a cégnél; ő emlékezett arra, hogy akkor még a szerződéstervezetekkel kellett foglalkoznia. Ugyanez az alkalmazott mesélte el, hogy amikor meg akarta tekinteni a részvényeket – hiszen az előző évi decemberi leltárban nem látta őket tételesen felsorolva –, akkor a vádlottak (egyben a főnökei) azzal nyugtatták meg, hogy a papírok igenis megvannak.

A részvényeket eladó kft. vezetője arról beszélt, hogy a papírokat ő sem látta soha fizikai valójukban, a cégével olyan szerződéseket írattak alá, amelyek egyszerre szóltak vételről és eladásról. Vellai *„baráti szívességet kért tőle azért, hogy a Globex Brókerház Rt. 1997. évi mérlegét pozitívan tudja zárni"*[142] – mesélte a kft. vezetője, miközben ő maga is érezte, hogy valami nem stimmel: nyolc-tíz különböző verziójú szerződést is készítettek, hiszen Vellai elutazása miatt nem tudták eldönteni, melyik lesz végül a megfelelő.

A szakértői véleményben pedig azt lehetett olvasni, hogy a megvásárolt részvények olyannyira nem léteztek, hogy még maga az az ország is kitalált, amelyben elvileg kibocsátották őket. *„Teljes mértékben elképzelhetetlen, hogy a vádlottak a »Vének Tanácsa« által kormányzott »Melchizedek Köztársaság«-ban bejegyzett társaságok által kibocsátott [...] részvények 3,3 milliárd forint értékben történő adásvételekor ne tájékozódtak volna arról, hogy a kérdéses társaságok valóban léteznek-e vagy sem, részvényeik értéke valóban megegyezik-e a szerződésben meghatározott értékkel, különös figyelemmel arra a körülményre is, hogy [...] a GÉB Rt. a kérdéses részvényeket ügyfelei számláján mutatta ki"*[143] – mondta ki az elsőfokú ítélet.

A nem létező részvényekkel ugyanis olyan ügyfelek számláján pótolták a hiányt, mint például a soproni önkormányzat. *„Azzal, hogy a vádlottak jobb tudomásuk ellenére aláírták a valótlan tartalmú szerződéseket, magatartásuk következményeibe legalább belenyugodtak"*[144] – mondta ki az elsőfokú ítélet, amit a másodfok változtatás nélkül helybenhagyott. (A megismételt eljárásban arról kell majd dönteni, hogy a vád megállja-e a helyét).

A másik hasonlóan könnyen átlátható tranzakció is bepillantást enged Vellaiék üzleti etikájába. Az ügylettel tankönyvbe illő csalást követtek el: ugyanarra az ingatlanra, ugyanarra a projektre két banktól egyszerre vettek fel hitelt; azzal kalkulálhattak, hogy a beruházás bevételeiből valószínűleg mindkét kölcsönt vissza tudják majd fizetni.

A nagy építkezési lázban a Globex a XII. kerületi önkormányzattal folytatott üzletei során megszerzett egy gyönyörű Kútvölgyi úti telket, amelyre a cég négy darab, egyenként ötlakásos társasházat álmodott. Létrehoztak egy projektcéget Kútvölgyi Kft. néven, az ingatlant ebbe a cégbe vitték be, és nekiálltak kölcsönért kilincselni a bankoknál. A beruházás költségeit egymilliárd forintra becsülték, az eladásokból körülbelül 1,4 milliárd forint bevételt reméltek, de készpénzes önerő gyakorlatilag nem állt rendelkezésükre.[145] 1997. június 30-án megállapodtak a Hanwha Bankkal egy ötszáznegyvenmillió forintos hitelről, amelynek fedezetét részben a telekre, valamint a felépülő házakra bejegyzett jelzálog, részben a Globex Holding készfizető kezessége képezte.

Alig száradt meg azonban a tinta ezen a szerződésen, amikor Vellai *„kezdeményezésére és az ő előkészítő tevékenysége mellett 1994. július 20-án ugyanezen beruházásra hatszázmillió forintos hitelkérelmet nyújtottak be a Postabankhoz. A kölcsön biztosítékául ugyanazt a telekingatlant és a rajta felépülő lakóingatlanokat ajánlották fel."*[146] Hiába kért a Postabank további igazolásokat, Vellai tettestársai – a Globex Holding gazdasági igazgatója és a projekt-kft. ügyvezetője – azt közölték, hogy a beruházáshoz máshonnan nem igényeltek kölcsönt, az ingatlanok per-, teher- és igénymentesek, ráadásul a pénzintézet által kért egy hónapnál nem régebbi tulajdonilap-másolat is „rendben volt", hiszen a június 17-i keltezésű papíron a Hanwha jelzálogjoga még széljegyzetként sem szerepelt. Az így szerzett hatszázmillió forintot Vellaiék különböző cégcsoporton belüli tartozások rendezésére fordították. A Postabanknak ez a kölcsön sohasem térült meg.[147]

A vád szerint Vellai különösen nagy értékre elkövetett csalás felbujtója volt, amit Vellai mindvégig tagadott, mondván, *„a Kútvölgyi Kft. irányítása, ellenőrzése és finanszírozása nem volt a feladata, nem vett részt semmilyen formában a beruházás finanszírozásában, a hitel felvételének előkészítésében, a hitel tárgyában semmilyen tárgyalást nem folytatott, [...] nem is tartózkodott Magyarországon".*[148] A postabankos hitelfelvételről állítása szerint csak 1998 tavaszán értesült, amikor egy másik kölcsönügyletről folytatott tárgyaláson jelezték neki, hogy problémák vannak egy korábbi hitellel.

Ennek az érvelésnek viszont ellentmondtak a tettestársak és a tanúk is. A Globex Holding gazdasági igazgatója, Póta János azzal mentette magát, hogy önálló döntési jogköre alig volt, legfeljebb százezer forintos tételekről döntött. A hitelfelvételeket amúgy is mindig Vellai tárgyalta le a bankokkal, az egész cégcsoport minden kisebb-nagyobb ügyéről Vajda László és Vellai Györgyi döntött. Hasonlóképpen érvelt a projekt-kft. vezetője, Maghegyi György is, aki azt mondta, hogy *„Vellai tájékoztatta arról, hogy sikerült elintéznie először az egyik bankban, aztán később egy másik bankban"*[149] a hitelt, és lehet menni az aláírásra. Ő csak a szerződések aláírása után körülbelül fél évvel kezdett gyanakodni, hogy valami nincsen rendben; akkor, amikor *„Vellai jött hozzá zokogva, hogy csináljanak valamit, mert mind a két bank ellenőre egyszerre ment ki az építkezést megtekinteni".*[150]

A tanúk beszámolói alapján Vellai felelőssége egyértelművé vált. A Postabank és a Hanwha Bank több illetékese is arról számolt be, hogy mindvégig Vellaival tárgyaltak, ő képviselte a Kútvölgyi Kft.-ét, a két másik globexes vezető legfeljebb végrehajtó volt, az érdemi döntéseket nem ők hozták. Hasonlóképpen nyilatkoztak a Globex tanúskodó munkatársai is, akik közül az egyik a kétszer felvett hitel sorsáról is beszámolt: *„A szokásos eljárás alapján következtet arra, hogy ezt az összeget is a tartozások rendezésére fordították a cégcsoporton belül, azaz bekerült a közösbe, és szétosztották."* Vellai felelősségét az elsőfokú bíróság egyértelműnek látta, ezen a Fővárosi Ítélőtábla sem változtatott, a Legfelsőbb Bíróság ítélete nyomán azonban ezt is újra kell vizsgálni másodfokon.

. . .

Az előbbi két, viszonylag egyértelmű ügyletsorozathoz képest bonyolultabb bizonyítást igényelt annak az igazolása, hogy Vajda László és Vellai Györgyi elsikkasztotta a kisbefektetőknek a Globexnél elhelyezett megtakarításait, a pénzzel sajátjukként rendelkeztek, és az volt a céljuk, hogy forrást teremtsenek a vállalatcsoport különböző beruházásaihoz.

Az ügyfelek jellemzően úgynevezett portfóliókezelési szerződéseket kötöttek a brókercéggel. Az ilyen megállapodások lényege – amint arra az eljárás során a szakértők rámutattak – a következő:[151] Az ügyfél vételi megbízást ad a brókernek, az ehhez szükséges pénzt befizeti a pénztárba. A befizetett összeggel így már a bróker tartozik az ügyfélnek, amit a könyvelésben kötelezettségként ki kell mutatnia egészen addig, amíg a kívánt értékpapírokat meg nem vásárolja az ügyfél számára, és az ellenértéket ki nem fizeti a tőzsdének. Ekkor a megvásárolt értékpapírok a brókerhez kerülnek, a tartozás eltűnik, a papírokat a bróker tárolja, és megfelelő nyilvántartással igazolja, hogy azok az ügyfél tulajdonában vannak.

Ezzel szemben a Globex bórkercégénél a szakértők a napi kötéslisták és az ügyfélkimutatások alapján kibogozták, hogy a könyvelés éles ellentétben állt az ügyfelek megbízásaival és szerződéseivel. Az ügyfelek tőzsdei megbízásait ugyanis úgy intézték, hogy a portfóliókezelésre átadott értékpapírokat azonnal értékesítették, az így felszabaduló pénzt már nem mutatták ki követelésként, az ügyfél pénzét pedig más célra használták. *„A tőzsdei forgalomban olyan értékpapírok kerültek eladásra, amelyeket az ügyfelek részére vásároltak, és azok értékesítésére az ügyfelek hozzájárulása nélkül nem kerülhetett volna sor, az értékesített, az ügyfél tulajdonában lévő értékpapírok után befolyó pénzeszközöket pedig a megbízó részére nem különítették el"*[152] – állapította meg Marton István szakértői jelentése.

Ez a dokumentum idézi a Budapesti Értéktőzsde felügyeleti főosztályvezetőjének, Palkó Zoltánnak még ennél is egyértelműbben megfogalmazott véleményét: *„A megbízott a portfóliókezelésre átvett részvényekkel sajátjaként rendelkezett, azokat saját számlán, tőzsdén értékesítette."*[153] Ezeknek a megállapításoknak az alapján a befektetett pénz elsikkasztását igazoltnak tekintette az elsőfokú bíróság. A kárértéket ötvenkilenc kisbefektető esetében 346 millió forintban állapították meg.

Ezen az értékelésen a Fővárosi Ítélőtábla sem változtatott, azon viszont igen, hogy mi lett pontosan a pénz sorsa. Az elsőfokú bíróság még bizonyítottnak látta azt is, hogy a kisbefektetőktől elsikkasztott pénzt, részvényeket és értékpapírokat a Globexen belüli tartozások kiegyenlítésére fordították, egyfajta belső fizetési eszközként használták fel a vállalatcsoport egységei között, vagy egyszerű kölcsönként fogták fel különböző folyamatban lévő beruházások finanszírozásához. A másodfokú ítélet csak annyit tartott meg ebből, hogy *„a kisbefektetőktől befolyt pénzt a saját, pontosan meg nem határozható céljaikra fordították, a vállalatcsoporton belüli kölcsönök tényként nem állapíthatók meg".*[154] Ebben a kérdésben valóban eltérőek voltak a szakértői vélemények.

A nyomozati szakaszban kirendelt szakértő, Miklós József ugyanis úgy látta, hogy a GÉB Rt. azért nem tudott elszámolni a rábízott vagyonnal, mert *„egyéb Globex-vállalkozásoknak, térítés nélkül, ún. vegyes bizonylatokon átadta azokat az összegeket, amelyeknél a fizetés módjaként »kompenzálás« lett megjelölve".*[155] Miklós szerint *„egyetlen társaságként kezelték az egyes gazdasági egységeket, és ezáltal súlyosan megszegték"*[156] a számviteli törvény előírásait. A teljes kuszaságot jól jelzi, hogy a szakértő szerint a cégcsoporton belül egymással szemben kimutatott – adott és kapott – kölcsönök százmilliókkal eltértek egymástól, ami már *„alapvetően nem nevezhető könyvelési tévedésnek".*[157]

Ezzel szemben a bíróság által kirendelt szakértőpáros, Marton István és Zseni Benő *„a »kompenzálást« nem negatív tényként, hanem a gazdasági életben elfogadott és gyakran alkalmazott"*[158] módszerként írta le. Vajda mindenesetre maga is elismerte a bíróság előtt, hogy *„az egyes ügyletek bizonyos likviditást jelentettek a Holding számára",*[159] de nem volt tudomása arról, hogy *„a letétben lévő értékpapírokat a brókercég értékesítette volna, és a befolyt ellenértékkel bármilyen gazdasági tevékenységet folytatott volna".*[160] Ráadásul az ÁPTF számos ellenőrzést hajtott végre, de soha semmilyen jelzés nem érkezett, hogy valami nincs rendben.

A szakértői vélemények különbözőségei is jelzik, hogy a cégcsoporton belüli ide-oda utalások, bonyolult tranzakciók megértése nehéz feladatnak bizonyult, megítélésük pedig jogi eszközökkel csaknem lehetetlen. *„Ez egy olyan ingovány volt, amelyben csak elsüllyedni lehetett. Olyan volt az egész, mintha egy mobiltelefon vásárlását úgy intéznénk, hogy előtte kötünk nyolc opciós szerződést, felveszünk rá kölcsönt, aminek a felét visszafizetjük, még mielőtt miénk lenne a telefon"* – érzékeltette a helyzet abszurditását az eljárásban részt vevő ügyvédek egyike.

Vellai Györgyi felelőssége a sikkasztásban nem lehetett kétséges, miután ő volt a brókercég elnök-vezérigazgatója, aki *„minden esetben írásban vagy szóban utasította a tőzsdei ügylet kötőjét, hogy a kisbefektetők megbízásai alapján milyen ügyleteket hajtson végre a tőzsdén attól függően, hogy milyen eredménnyel akarta zárni a napot".*[161] Ő tagadott ugyan, mondván, a magánügyfelekkel kötött portfóliókezelési szerződések menedzselése nem tartozott a feladatai közé, a nyilvántartással kapcsolatban nem adott utasításokat, és arról sem volt tudomása, hogy ki, mikor, milyen értékpapírt vásárolt, és mikor, milyet adott el. A bíróság szerint viszont a GÉB Rt.-ét Vellai irányította, olyannyira, hogy az operatív döntések meghozatalába nem vonta be az igazgatóság tagjait, és a felügyelőbizottság is csak formálisan működött.

Érdekesebb volt a sikkasztásban társtettesként megvádolt Vajda László esete, aki a brókercégben nem töltött be semmilyen operatív funkciót. Vajda „balszerencséje" az volt, hogy a GÉB Rt. 1994-től egyszemélyes rt.-ként működött, és a Globex Holding Rt. kizárólagos tulajdonában állt, amely viszont maga is egy egyszemélyes társaságként a német Globexhez tartozott, és ennek a cégnek a képviseletében Vajda járt el. *„Mint a GÉB Rt. alapításában részt vett egyedüli részvénytulajdonos, aki a törvény alapján gyakorolhatta tulajdonosi jogait, a cégre rábízott pénzt és részvényeket"* Vellaival egyeztetve tulajdonította el, mondta ki a másodfokú verdikt. A társtettességet azonban az LB szerint felül kell vizsgálni, mert ennek megítélése a legfelsőbb bírói fórum szerint korántsem ennyire egyértelmű.

Ebben a vádpontban tehát mindkettejüket ötvenkilenc-rendbeli sikkasztásért ítélte el a bíróság, amely részletes kimutatást mellékelt több tucat kisbefektető befizetéseiről, a pénz sorsáról, és arról, hogy a megtakarításokból ki mit vásárolt, vagy legalábbis mit hitt a megbízott brókercég teljesítéséről. Olvashatunk ebben a kimutatásban olyan emberről, aki 1998-ban néhány hónap alatt huszonhárommillió forintot fizetett be a tőkeszámlára, amiből saját állítása szerint alig 5,6 millió forint térült meg; vagy olyanról, aki három év alatt vitt a Globexhez hárommillió forintot, hogy aztán a pénzéből csak egymilliót lásson viszont a Befektetővédelmi Alap jóvoltából.

„Mondta az egyik ügyvédjük az ítélethirdetés előtt, hogy vigyenek be pár millió forintot, és osszák szét az ott mindig sírdogáló egy-két néninek, mert az hat majd a bíróra, és enyhébb lesz a büntetés" – ironizált a Globex-perben részt vevő védőket jól ismerő kollégа. De hozzátette: *„Soha senkinek sem akartak fizetni, mindenkitől csak el akarták venni a pénzt, ez lett a vesztük."*

. . .

Három önkormányzattal kapcsolatban vádolták meg a Vajda–Vellai-párost különösen nagy értékre elkövetett sikkasztással. A fővárosi XI. és XII. kerület, valamint Sopron önkormányzata helyezett el a Globex brókercégénél nagyobb összegű értékpapírt, és a cégcsoport bukása után mindannyian futottak a pénzük után. Bár a forgatókönyvek hasonlóak voltak, a bizonyítás

mégis csak a XI. kerület ügyében sikerült; a másik két tranzakciósorozatban a bíróság nem találta bűnösnek Vellaiékat.

A XI. kerületnél lényegében a kisbefektetőknél már megtapasztalt technikát alkalmazták: a befektetők értékpapírjait a globexes boszorkánykonyhában egészen más tranzakciókban használták fel. Az önkormányzat a belterületi földek ellenértékeként jutott nagyobb részvénypaketthez, és olyan brókercéget keresett, amelyik képes ennek a vagyonnak a kezelésére. Egy pályázat eredményeként döntöttek végül a Globex mellett, és 1995 végén részben forgalomképes – Mol-, Matáv-, OTP Bank- – részvényeket adtak át porfóliókezelésre a brókercégnek, részben olyan papírokat, amelyeket a „forgalomképtelen" kategóriába soroltak. Előbbi csoport negyvenhétmillió, utóbbi 682 millió forintot tett ki névértéken.

A megállapodás szerint a Globexnek joga volt arra, hogy a forgalomképes pakettet saját belátása szerint megváltoztathassa, akár el is adja a részvényeket, vagy újakat vegyen, illetve képviselhette a tulajdonosi jogokat – feltéve, hogy teljesíti az évi huszonhárom százalékos hozamgaranciát, és a hozamot negyedévente átutalja, a garancián felüli árfolyamnyereséget pedig kétharmad-egyharmad arányban felosztják. A forgalomképtelen papírokra ún. aktív vagyonkezelésben állapodtak meg, ami azt jelentette, hogy az önkormányzat és a Globex folyamatosan egyeztet róluk.

A perben az egyik tanú, az önkormányzat tulajdonosi bizottságának elnöke arról számolt be, hogy eleinte minden rendben volt: a Globex katonásan fizette a beígért hozamot, az aktív vagyonkezelésű részvényeknél pedig rendszeresen egyeztetett, a tulajdonosi bizottság mindig határozattal járult hozzá az értékpapírok forgatásához. 1997 végétől, 1998 elejétől azonban egyre komolyabb problémák mutatkoztak az együttműködésben, a brókercég egyre késett a hozamfizetéssel, majd végül el is maradt vele.

Ekkor kérték egy bizonyos részvénypakett visszaszolgáltatását, majd miután ezt a Globex nem teljesítette, igyekeztek személyesen is ellenőrizni a részvények meglétét – hiába. Ettől kezdve már futottak a pénzük után, és elfogadták a Globex ajánlatát: 1998 májusában szerződést módosítottak, amelyben a Globex kötelezte magát a nem forgalomképes részvények visszaszolgáltatására, illetve készpénzfizetést is ígért azokra a részvényekre, amelyekkel nem tudott elszámolni. Az ígéreteket azonban nem tudta teljesíteni, és az önkormányzat végül 277 millió forintos kárt szenvedett.

A bíróság a kisbefektetőknél már megismert okfejtésből indult ki: a portfólióval a vagyonkezelőnek mindig el kell tudnia számolni; ha megvan az értékpapír, akkor azzal, ha nincs, akkor az ellenértéket kell visszaszol-

gáltatnia. *„Ha sem az értékpapír, sem a pénzbeli ellenértékük nincsen meg, akkor annak két oka lehet. Az értékpapírokat más értékpapírokra cserélték, amiket nem az önkormányzat nevén tartanak nyilván, vagy fizikailag elvesztették, illetőleg az értékpapírok ellenértékét nem különítették el, és más célra fordították"*[162] – fogalmazott a másodfokú ítélet.

A szakértők kimutatásai alapján a XI. kerületi önkormányzat számlájáról már 1997. december 31-én hiányoztak azok a részvények, amiket az ügyfél követelt a Globexen, a hiányt pedig – legalább papíron – Vellaiék úgy próbálták eltüntetni, hogy az előbbiekben már megismert nem létező, a Melchizedek Köztársaságában kibocsátott papírokat állítottak be helyettük. Amikor aztán az önkormányzat 1998 májusában szerződést módosított a Globexszel, pontosan tudható volt, hogy sem a részvények, sem a készpénz nem áll rendelkezésre.

„Ha pedig az értékpapírok nem álltak a GÉB Rt. rendelkezésére, abból csak az a következtetés vonható le, hogy azokat [...] már korábban, a portfólióhasznosítási szerződés fennállásának hatálya alatt, a szerződésből fakadó kötelezettségének megszegésével, saját gazdálkodása körében használta fel, azaz [...] jogosulatlanul eltulajdonította azokat."[163]

Vellai esetében itt sem volt kérdéses, hogy a bíróság nem fogadja el azt a védekezést, hogy a portfólió kezelését valójában a befektetési igazgatók végezték. A brókercégnél semmilyen formális tisztséggel nem bíró Vajda Lászlónál viszont a bűnsegédséget kellett bizonyítani, és végül azt mondták ki, hogy *„pszichikai bűnsegélyt valósított meg"*.[164] Az ugyanis kiderült a bizonyítás során, hogy Vajda tudott arról, hogy a Globex-csoport beruházásait finanszírozó összegek egy része a brókerháztól, tehát az ügyfelek ott elhelyezett pénzéből származik, így *„az is megalapozottan feltételezhető, hogy (Vellai és Vajda) az ügyfelek értékpapírjainak eltulajdonítását, és éppen a cégcsoport stratégiai céljainak megvalósítása érdekében történő felhasználását együtt határozták el"*.[165] Ám könnyen elképzelhető, hogy a 2009 januárjában elrendelt felülvizsgálat ennek a bűnsegédségnek a tényét is megkérdőjelezi.

A két másik önkormányzat ügyében felmentő ítélet született jogerősen is: a XII. kerülettel ugyan kísértetiesen hasonló forgatókönyv alapján bánt el a Globex még 1996-ban, mint a másik fővárosi önkormányzattal, de a bíróság nem látta megállapíthatónak Vajda és Vellai bűnösségét.

Érdekesebb Sopron esete, hiszen a város vezetése kiabált a leghangosabban a Globex csődje után, ők követelték a legerélyesebben az elvesztett 3,2 milliárdos vagyon visszaszolgáltatását.[166] Azt állították, hogy a cég nem tudott elszámolni a rábízott értékpapírokkal, és hogy Vellaiék gyakorlatilag a város

vagyonának forgatásával finanszírozták az építkezéseket. Bebizonyítani ennek ellenére sem sikerült, hogy a Globex brókercégére bízott pénzt Vellaiék elsikkasztották volna. *„Az egész pernek ez volt a legellentmondásosabb része. Onnan indultunk ki, hogy eltűnt a vagyon, és a végére a szakértők kimutatták, hogy mindig is megvolt. Még azt sem lehetett megállapítani, hogy a Globex a sajátjaként bánt volna Sopron vagyonával. Maradtak azonban megválaszolatlan kérdések, érthetetlen és gyanús körülmények"*[167] – hangzott el Varga Zoltán bíró szóbeli indoklásában.

Az, hogy pontosan mi volt meg a vagyonból, és mi nem, az egész per alatt éles vitákat és ellentéteket gerjesztett a vád és a védők, de még a szakértők között is. Egyik oldalon a nyomozati szakaszban kijelölt szakértő és néhány tanúvallomás állt, amelyek szerint a Globex a szerződéstől eltérően 1997–1998-ban igenis szinte teljes egészében értékesítette a soproni értékpapírpakettet, *„a befolyt pénzt pedig más célokra, többek között a kisbefektetők megbízásainak teljesítésére, kifizetésére, illetve [...] egyéb kötelezettségeinek teljesítésére fordította, vagy annak egy részét a Globex Holding Rt.-nek kölcsön formájában juttatta".*[168]

Ezt támasztotta alá tanúként például a brókercég pénzügyi menedzsere, aki gyakorlatilag azt állította, hogy minden ügyfél pénzét rendszeresen elsikkasztották. Szerinte Vellai utasítására neki arról kellett gondoskodnia, hogy a cégnek a Kelernél vezetett számláján legfeljebb napi száz-ötszázezer forint legyen (!), ha ennél több volt rajta, akkor azonnal tovább kellett utalnia a cégcsoporton belül. Sopronról pedig azt mondta, hogy a portfóliót gyakorlatilag egy hónap alatt eladták. *„Az ellenértéket a likviditási gondokkal küszködő Globex-cégekhez utalták szét [...], 1,5 milliárd forint pedig a Globex 98 kötvény kifizetésére ment el."*[169]

Ezzel szemben a bírósági szakaszban kirendelt szakértők, valamint a két szakvélemény közötti ellentmondásokat elbíráló harmadik szakértő is úgy látták, hogy a bukás után, *„1998. szeptember 8-án elvégzett teljes körű leltározás dokumentumai a valós helyzetet rögzítették, így ezek szerint a szerződés felmondásakor az aktuális portfólió teljes egészében a tulajdonos [...] rendelkezésére állt".* De ha valami nincsen meg, akkor hogyan lehet, hogy a végén mégis megvan? – röviden erre kereste a választ az eljárás. A bizonyítás során az derült ki, hogy ezúttal Vellaiék nagy csikicsukija sikeres volt, a botrány kirobbanásakor ügyesen elérték azt, hogy a leghangosabban tiltakozó ügyfél esetében legalább papíron ártatlanoknak bizonyuljanak.

A bajokat akkor már érzékelő Sopron ugyanis 1997 végén módosította az eredeti szerződést, és ebben lehetővé tette, hogy az értékpapírokat ne csak a Keler Rt.-nél, hanem a Codex Rt.-nél is őriztethesse a Globex. 1998 augusztusában viszont a kétségbeesett önkormányzati vezetők megfeledkeztek e másik letéti hely ellenőrzéséről, a végső és ezúttal már teljes körű tételes leltárra pedig csak egy hónappal később került sor. Vellaiéknak volt tehát idejük rendezni a tiltakozó kuncsaft portfólióját. A bírósági eljárásba így arról az időszakról egyetlen dokumentum sem került be, amikor feltehetően hiányoztak az értékpapírok, arról viszont volt papír, hogy a végső leltárnál, a visszapótlás után, minden megvolt.

Az elsőfokú ítélet kihirdetése után az ügyészség azonmód bejelentette, hogy súlyosbításért fellebbez, ami egyébként megnyitotta az utat az összes vádpont újraértékelése előtt. Sopron ügyét azonban másodfokon sem tudta másként értékelni a bíróság, mint első fokon. A jogerős ítélet is elfogadta a végső leltár megállapításait, és a szerint sem volt bizonyíthatóan megállapítható, hogy a Sopron város által a Globexnek átadott részvényeket, állampapírokat a portfólió kezelése során úgy forgatták volna, hogy a befolyt pénzből a problémákkal küzdő Globex-cégeket vagy a lejáró Globex '98 kötvény kifizetéseit finanszírozták.

A másodfokú eljárásban ugyan kiderült, hogy a portfóliót az idők során nem a szerződésnek megfelelően kezelte a Globex, és időről időre a megállapodottnál nagyobb arányban tett bele saját részvényeket, ezért *„a szerződésszegés megállapítható, de az sikkasztásként önmagában nem értékelhető. Az önkormányzat még jóval a büntetőeljárás megindulása előtt a portfóliót visszavette, azt évekig a saját rendelkezése szerint forgatta, tehát ha írásban nem is, de ténylegesen a változtatást elfogadta."*[170]

„A legsúlyosabb vád a soproni portfólió elsikkasztása volt, de ebben Nehrer sem tudott semmit tenni, kénytelen volt elfogadni a szakértői véleményeket. A súlyosabb ítéletet, a hét évet viszont valójában mégis Sopronért kapták" – foglalta össze a jogászok egyöntetű vélekedését az ügyet jól ismerő egyik ügyvéd. Szerinte a másodfokú bíró csak a számára jogszerűen megadatott és kijelölt mozgástéren belül maradva döntött feltételezhetően úgy, hogy a gyanús, de nem bizonyítható ügyek miatt a szigorúbb fellépést választja Vellaiékkal szemben. A Legfelsőbb Bíróság azonban megkérdőjelezte, hogy a másodfokon eljáró bíró valóban a neki kiszabott mozgástéren belül maradt.

...

Sopron esetéhez kapcsolódott a Vajda–Vellai-párosnak felrótt különösen nagy vagyoni hátrányt okozó hűtlen kezelési ügyek legnagyobbika is. A Hotel Rózsadomb ügyében azzal vádolták őket, hogy a botrány kirobbanásakor a soproni önkormányzat haragjának lecsillapítására úgy engedték át a szállodát építő rt.-ben meglévő résztulajdonukat az önkormányzatnak, hogy arról nem született társasági döntés, nem egyeztek meg előzetesen a társtulajdonos Hunguest Rt.-vel.

Ez a döntés – akárhogyan történt is a valóságban – nem lehetett könnyű Vellaiéknak, hiszen az évek alatt ez a beruházás a rögeszméjükké vált. A Rózsadomb Duna felőli oldalán, az egykori SZOT-üdülő átalakításával megálmodott, csodálatos panorámára néző szálloda így a Globex bukásának egyik jelképe lett; annak a szimbóluma, hogy a cégcsoport élén Vellaiék elveszítették a realitásérzéküket, és sorozatosan vágtak bele a teljesítőképességüket többszörösen meghaladó beruházásokba. A Hotel Rózsadomb ügyében azonban megint csak nem sikerült bebizonyítani Vellaiék bűnösségét.[171]

Két másik, kisebb ügyben viszont sikerült bebizonyítani a hűtlen kezelést; azt, hogy kötelességszegésükkel kárt okoztak a rájuk bízott vagyonban. Egyrészt a Globex dolgozóinak részvételével létrehozott Globex Szövetkezeti Nyugdíjpénztárba befizetett 7,7 millió forint eltüntetésében találták felbujtóként bűnösnek Vellait, másrészt társtettesként azért, mert a Pannónia befektetésialap-kezelő tudatosan nem a szabályokat betartva és nem a befektetők érdekeit figyelembe véve kezelte a rájuk bízott vagyont – egyébként globexes ingatlanalapok vagyonát.

A nyugdíjpénztárnál nem igényelt különösebb bizonyítást, hogy a pénztártagok befizetéseit a törvényeket és a belső szabályzatokat áthágva lényegében kizárólag a csoport beruházásainak finanszírozására létrehozott Rezidencia alapok befektetési jegyeibe invesztálták. Az összeg egyébként nem volt jelentős, tízmillió forint alatt maradt. A bíróság azt is vizsgálta, hogy a kötelességszegés a megengedett kockázatvállalás keretein belül maradt-e, hiszen *„a vagyonkezelő kötelessége a legáltalánosabb értelemben az, hogy a [...] vagyon kezelése során a rendes gazdálkodás szabályai szerint járjon el"*.[172]

A védői érvelés ugyanis az volt, hogy a diszkontkincstárjegyek a vádbeli időszakban tizenkét-tizenhárom százalékos, a Rezidencia befektetési jegyek pedig huszonöt százalékos hozamot biztosítottak. A bíróság viszont végül azzal érvelt, hogy a pénztárak tevékenységét kógens jogi normák szabályozzák, a megengedett esetleges nagyobb kockázatvállalás tehát csak e jogszabályok által engedélyezett befektetési formák között képzelhető el. A védők még azt is felhozták, hogy vagyoni hátrányról sem beszélhet a bíróság addig, amíg az egyébként befagyott Rezidencia befektetési jegyek futamideje le nem jár. A bíróság szerint viszont már azzal kimondható a vagyoni hátrány, hogy az értékpapírokhoz a felszámolási eljárás miatt nem lehetett hozzáférni.

A kérdés ezek után már csak az volt, ki a felelős a szabálytalanságokért. Vellai ugyan a nyugdíjpénztár ügyében is azzal védekezett, hogy nem volt tisztségviselő a cégnél, így annak tevékenységébe nem lehetett beleszólása,

sőt, a nyugdíjpénztáras szakmai tudásnak is híján volt, és a pénztár különben is a Globex-csoporttól függetlenül működött, a bíróság azonban éppen azt látta bebizonyítottnak, hogy *„maga a szellem volt olyan"*[173] a csoportban, hogy előidézte a pénztár vezetőinek kötelességszegését.

A nyugdíjpénztárak működtetéséhez egyébként bevallottan nem értő vádlott vezetők, valamint a tanúk – hasonlóan a többi ügyhöz – arról számoltak be, hogy a tényleges döntéseket Vellai hozta, ők csak aláírták, amit kellett, teljes volt a kézi vezérlés, még a formális igazgatósági és felügyelőbizottsági üléseket sem hívták össze. *„A hűtlen kezelés társtettese csak az lehet, aki idegen vagyon kezelésével van megbízva"*[174] – mondta ki a bíróság, amely szerint viszont felbujtóként Vellai – éppen e tanúvallomások alapján – felelősségre vonható.

A Pannónia befektetésialap-kezelő esetében ezt a vitát nem kellett lefolytatni, hiszen az alapkezelő mellett létrejött tanácsadó testület elnöke Vellai volt. A testület véleményt formálhatott általában is a befektetési elvek meghatározásáról, de dönthetett egyes alapok elindításáról, megszüntetéséről, vagy éppen bizonyos befektetési döntések meghozataláról – azaz elvileg az összes lényeges kérdésben ez a testület határozott. Elvileg – mert a neves gazdasági szakemberekből (például Széles Gáborból, Kunos Péterből vagy Hardy Ilonából) álló tanács a gyakorlatban nem működött, üléseket sem tartott, a testület nevében Vellai intézkedett.

A Pannónia Alapkezelő foglalkozott az 1994-ben tízéves futamidőre, kétszázmillió forinttal létrehozott Rezidencia ingatlanbefektetési alap vagyonával, majd később a második, ötszázmilliós induló vagyonnal bíró hasonló alappal is. Ezek az alapok a tőkéjüket telkek vásárlásába, kész vagy építés alatt lévő ingatlanokba fektették, de szigorú szabályok vonatkoztak a kategóriák arányára, vagy arra, hogy egy-egy ingatlan értéke nem haladhatja meg a saját tőke tizenöt százalékát. Azt is részletesen szabályozták, hogy a be nem fektetett tőkét csak bankbetétben vagy állampapírban tarthatták. Ezzel szemben az alap hivatalos vezetői szerint Vellai utasítására rendszeresen megszegték ezeket a szabályokat: a vagyont nem a befektetők érdekében, hanem a Globex pillanatnyi megfontolásai alapján fektették be. Az ÁPTF 1998-as vizsgálata a két alapnál összesen 1,2 milliárd forintos vagyonvesztést állapított meg.

Vellai egyrészt arra hivatkozott, hogy nehéz dolguk volt, hiszen akkor még nem alakultak ki a fejlesztési célú ingatlanbefektetési alapok speciális szabályai, a peremfeltételeket az új tőkepiaci törvény 2001-ben viszont éppen a globexes működésből tanultak szellemében alakította ki. Másrészt érvelésében Vellai igyekezett a felelősséget is megosztani, mondván, a ta-

nácsadó testületnek nem volt tudomása az ügyek konkrét állásáról. Az alapkezelő vezetői – csakúgy, mint a nyugdíjpénztárnál – ezzel szemben részletesen leírták vallomásaikban, hogy jóformán minden Vellaitól függött, az utasítások tőle, és csak tőle érkeztek.

A tanácsadó testületbe beválasztott ismert gazdasági szakemberek is – Kunos Pétertől Széles Gáborig – azt vallották, hogy a testület sohasem működött, Széles például már az alakuló ülésen sem vett részt, és a tagságot sem vállalta, a neve viszont belekerült a Globex prospektusaiba. Vellai Györgyi *„tisztában volt a befektetési alapok működésével, a jogszabályi háttérrel, és kifejezetten ismerte azokat a gazdasági, pénzügyi körülményeket, amelyek az alapok működésére vonatkoztak. [...] Tudatosan helyezett az alapok élére olyan személyeket, akik részéről feltétlen elkötelezettséget várt, ugyanakkor viszont tisztában volt azzal, hogy egyikük sem ismeri a megfelelő szabályokat kellő mélységben. [...] Ezen túlmenően egy olyan testületet hozott létre, amelybe szakmailag komoly nevet és ismertséget szerzett személyeket vont be kifejezetten azért, hogy az alapok működését hitelessé tegye"*[175] – szólt az elsőfokú ítélet indoklása Vellairól, és ezt a másodfok is elfogadta.

...

„Egyik fellebbezéssel érintett vádlott esetében sem vehető figyelembe enyhítő körülményként az, hogy megelőzően még nem állt a bíróság előtt, mert [...] olyan beosztásukat felhasználva követték el a bűncselekményeket, ahol törvényi előírás volt a büntetlen előélet"[176] – indokolta a másodfokon eljáró Nehrer Péter bíró azt, hogy miért súlyosbította jelentősen Vajda László és Vellai Györgyi ítéletét. Szerinte az sem tekinthető enyhítő körülménynek, hogy *„a cselekményeiket még abban az időben követték el, amikor a gazdasági élet szereplői még csak tanulták a portfóliókezelés és a vagyonkezelés szabályait, és nem álltak rendelkezésre e tekintetben a megfelelő jogszabályok".*[177] Nehrer szerint ez azért nem enyhítő körülmény, mert Vellaiék egyrészt viszonylag mezei köztörvényes bűncselekményeket követtek el a hűtlen kezeléstől a sikkasztásig, másrészt kifejezetten az átmeneti korszakra jellemző kusza jogszabályokat és joghézagokat keresték, és azokat maximálisan kihasználták.

A másodfokon eljáró bíró – miközben az elsőfokú ítéletet példásan alaposnak minősítette, az indoklást mindenre kiterjedőnek, logikailag kifogástalannak és meggyőzőnek tartotta[178] – valójában másban is szétszedte azokat az enyhítő körülményeket, amelyeket első fokon Varga bíró indokoltnak tartott. Varga szerinte például – mint azt már idéztük – *„Budapest gazdagodott a Globex épületeivel"*,[179] vagyis a cégcsoport komoly értéket hozott létre, az épületek ugyanis még ma is állnak. *„E körülményt csak akkor lehetne enyhítőnek tekinteni, ha a vállalatcsoport a beruházások során nem használt volna fel bűncselekményből származó vagyont*[180] – állapította meg Nehrer. – *A nagyszámú sértett [...] vagyoni veszteségeit a legkisebb mértékben sem kompenzálja az a tény, hogy a Globex-csoport nagy értékű, luxuskivitelű ingatlanokat is felépített és eladott."*[181]

Érdekes nézeteltérés mutatkozott a két bíró között az időmúlás megítélésében. Varga szerint enyhítő körülményként kell értékelni a közel tízéves időmúlást, azt, hogy eddig húzódott a vizsgálat és a jogi eljárás. Nehrer szerint viszont ennek jelentőségét eltúlozta az elsőfokú ítélet, a vádlottak ugyanis több jogszabályt is érintő, bonyolult bűncselekményeket követtek el, amelyek nehezen leplezhetők le. Felderítésük hosszú időt vett igénybe, a gazdasági és könyvszakértői vélemények indokoltan nem készülhettek el rövid idő alatt, továbbá a nyomozás, valamint a bírósági eljárás során felvonult több száz tanú kihallgatásához is idő kellett.

„A bírósági gyakorlat az ilyen nagy büntetési tétellel fenyegetett bűncselekmények esetében nem veszi figyelembe különös súllyal az akár többéves időmúlást sem"[182] – érvelt Nehrer bíró. Vellai és Vajda kezén ez után az indoklás után csattant a bilincs. A súlyosbított ítélet elvileg azt jelentette volna, hogy mindkettőjüknek még körülbelül öt évet kell a rács mögött töltenie, azaz papíron 2013 év elején szabadulhattak volna. A Legfelsőbb Bíróság 2009. januári felülvizsgálata nyomán azonban újra szabadlábon védekezhetnek a megismételt másodfokú eljárásban.

„A Globex az elsikkasztott milliárdok miatt a közvéleményt nagyon érdekelte, de a politikát nem, ezért nyugodtabban lehetett nyomozni, mint más ügyekben, eredményesebbek is voltunk" – mondta egy háttérbeszélgetésen egy, az eljárásban részt vevő magas rangú rendőr. *„Ha a politika nagy segge nem ül rá az igazságszolgáltatás finom szerkezetére, akkor a rendőrség képes összegyűjteni a tényeket, és a rendszer is működőképes"* – tette hozzá egy sztárügyvéd a Globex-ügy tanulságaként is felfogható következtetést.

És valóban: Vajda és Vellai kapzsik voltak, mint minden fehérgalléros bűnöző, és kapzsiságukban elfelejtették, hol is élnek. Magyarországon, ahol áldozni kell a közélet oltárán, ha nyugalmat szeretnének. Ezt elmulasztották, lényegében a médiabirodalom kiépítése volt az egyetlen kezdeményezésük, amely ebbe az irányba mutatott. Esetükben talán éppen azért sikerült eredményesebben bebizonyítani a sikkasztást és a hűtlen kezelést, mert kívülállók voltak, és azok is maradtak, így nem lebegett felettük az a pénzből, évtizedes kapcsolatokból és összekacsintásokból szőtt finom háló, ami másokat, így e kötet más szereplőit megsegítette.

5. A TEHETSÉGES MR. KULCSÁR: AMIKOR AZ IGAZSÁG LEGYŐZI AZ IGAZSÁGOT IS

„Veritas omnia vincit”[183] – csak ennyit mondott az utolsó szó jogán, latinos műveltségét csillogtatva Rejtő E. Tibor 2008 augusztusában, a brókerbotrány elsőfokú ítéletének kihirdetése előtt a Fővárosi Bíróságon. *„Az igazság mindent legyőz”* – hangoztatta a K&H Bank egykori vezérigazgatója, akit a nem jogerős ítélet végül – legalábbis a saját szempontjából – igazolt. A Varga Zoltán vezette büntetőtanács több mint kilencven tárgyalási nap, kétszáz tanú meghallgatása és számos szakértő munkájának felhasználása után a huszonnégy vádlott közül hétre letöltendő szabadságvesztést rótt – csaknem huszonhét évet osztott ki közöttük –, és tucatnyian kaptak felfüggesztett szabadságvesztést, néhányan pénzbüntetést; továbbá vagyonelkobzással is sújtott nyolc embert mintegy 1,7 milliárd forint értékben, de a bank egykori első emberét bizonyítékok hiányában felmentette.

A százötvenezer oldalas iratanyagban egyetlen megalapozott bizonyíték sem volt arra, hogy a bankcsoport élén álló Rejtő bármilyen módon is felelőssé tehető azért, mert a felügyelete alatt álló intézményben éveken át sikkasztottak – a büntetőeljárás szakértőinek becslése szerint összesen huszonhárommilliárd forintot. A bűncselekmény fő felelősévé az eljárás azt a vádlottat tette meg, aki nagykanizsai zöldségesből, majd siófoki pénzváltóból lett néhány év alatt az ország egyik legnagyobb bankjában igazgató. Azt a fiatalembert, aki fénymásolóval állította elő a képesítését igazoló papírokat, és aki a munkáltatója előtt három, őt kisebb vétségekben korábban elmarasztaló büntetőjogi ítéletet is sikeresen eltitkolt.

Kulcsár Attila volt az egyetlen vádlott, akinek a kezén bilincs kattant: neki azonnal meg kellett kezdenie nyolcéves börtönbüntetésének letölté-

sét, míg bűntársai vagy a lakhelyükhöz kötve, vagy szabadlábon várhatják a Fővárosi Ítélőtábla döntését. A bank vezérigazgatója pedig elsétálhatott a bíróságról. A rendszerváltás utáni időszak egyik legnagyobb közéleti viharát kavaró botrány a kezdettől Kulcsár-ügy vagy brókerbotrány néven futott, és az elsőfokú bírósági ítélet is ezt a megközelítést erősítette.

A 2003 nyarán kirobbant botrányt vizsgáló jogi eljárásnak három alapkérdésre kellett választ találni. Az első az volt, hogy valóban egyetlen, magányos elkövetővel van-e a dolgunk. Patricia Highsmith híres krimijének címét felhasználva: a tehetséges Mr. Kulcsár zsenialitásának köszönhető-e, hogy éveken át képes volt kettős életet élni, megtéveszteni mindenkit a bankon belül és kívül – vezérigazgatókat, belső ellenőröket és felügyeleti biztosokat –, hogy sikerült egy valóságos „árnyékbankot", a hivatalos elszámolási rendszeren kívül működő, szinte sajátjának tekinthető brókercéget üzemeltetnie.

Vagy nem Kulcsár zsenialitásáról van szó, hanem voltak segítői a bankon belül, vagy azon kívül is, akik – mint ahogyan az ügyész a vádbeszédében fogalmazott – *„politikai és médiakapcsolataik felhasználásával mindent megtettek azért, hogy a bűncselekményeket ne lehessen feltárni, illetve az eljáró hatóságok munkáját akadályozzák".*[184] Lehet-e ártatlan az a vezérigazgató, akinek a bankcsoportjához tartozó brókercégnél ez a rendszer ilyen hosszú ideig zavartalanul működhetett?

A második alapkérdés az elsőből következett. Vajon Kulcsár VIP ügyfelei megtévesztett, ártatlan „kisbefektetők" voltak, vagy bizonyos csoportjaikról bizonyítható, hogy együttműködtek vele. Tudhatták-e, hogy bűnös úton jutott hozzájuk éveken át a piacinál magasabb, látványosan nagyobb hozam, amit ráadásul sokszor homályos, offshore cégeket közbeiktató átutalássorozat végén kaptak kézhez – vagy még ennél is gyanúsabb körülmények között került hozzájuk, hiszen egy taxisofőr nyomta a kezükbe nejlonzacskóban. Elfogadható-e az ország politikai, gazdasági és kulturális elitjéhez tartozó, a törvényeket, a pénzügyi rendszer működésének alapvető szabályait jól ismerő üzletemberek érvelése, miszerint ők jóhiszeműen cselekedtek, és miért gyanakodtak volna, amikor az ország egyik legnagyobb bankjának leányvállalatával álltak kapcsolatban?

A harmadik fontos kérdés is az ügy politikai és közéleti leágazásaiból adódik. *„A feltárt pénzmosás nem tipikus abból a szempontból, hogy a vádlottak a bűncselekményből származó összegeket nem közvetlenül a saját céljaikra fordították, hanem azokat gazdasági tevékenységük során használták fel, gazdasági társaságokat vásároltak fel, vagy szállodákat építettek"*[185] – mondta az ügyész a vádbeszédben. Ha az ügyészi logikát követve feltételezzük, hogy a vádlottak nem csak saját zsebre dolgoztak, az igazságszolgáltatás eszközeivel föllderíthető-e a kapcsolat az elsikkasztott pénz és a hazai politika- és pártfinanszírozás között?

Hogyan működött a K&H Bank és brókercége 1998 és 2003 között? Hogyan építette ki Kulcsár a saját rendszerét, milyen kapcsolat volt Rejtő és Kulcsár között? Azt is megvizsgáljuk a bírósági iratok, a szakértői vélemények és az ítélet alapján, hogyan közelítette meg az ügyet az igazságszolgáltatás, és milyen eredményre jutott.

. . .

Kulcsár Attila 1997-ben egy apróhirdetésre jelentkezve, az utcáról kopogtatott be a K&H Bókerház Rt.-hez, és lett egyszerű üzletkötő.[186] A befektetések azonban – igaz, egészen más oldalról – nem voltak ismeretlenek a számára. Szülővárosában, Nagykanizsán már belekóstolt ebbe a mesterségbe, és éppen azért volt kénytelen Budapestre költözni, mert a vidéki városban rosszul alakultak a dolgai.

A város a 90-es évek közepén a horvát bevásárlóturizmus központja volt. Az általános iskolai végzettséggel rendelkező és építkezéseken segédmunkát végző Kulcsár ekkor állt rá az utcai pénzváltásra, a bankfiókoknál jóval előnyösebb árfolyamot kínált ügyfeleinek. A környék vállalkozóiból és a helyi közélet prominenseiből kialakult állandó ügyfélkörének hamarosan már befektetési ajánlatokat is tett. Az akkori magasabb inflációs környezetben is a piacinál sokkal vonzóbb, havi öt-hét százalékos hozam ígérete mellett sokan bízták rá a pénzüket. Kulcsár lassan legendás lett a városban, nevét és telefonszámát kézről kézre adták. Egy idő múlva már nem ő hajtotta az ügyfeleket, hanem azok keresték a kapcsolatot vele. Jutalom volt, ha foglalkozott valakivel.

A beígért hozam megfizetése addig nem is okozott gondot, amíg akadtak olyan üzletek Budapesten és a Balaton környékén, amelyek kitermelték a pénzt, vagy akadtak új kuncsaftok, akik újabb és újabb összegekkel táplálták a rendszert. A klasszikus piramisjáték alapján szerveződő rendszer azonban szükségképpen bebukott – sokan buktak is vele –, de rendőrségi ügy végül nem lett belőle. A károsultak egyike sem tett terhelő vallomást, az ügyletek ugyanis rendszerint papírok nélkül zajlottak, igazolni tehát senki sem tudta, hogy pontosan mennyi pénzt bízott Kulcsárra.

A nepper a dühös ügyfelek és néhány már elindult bírósági ügy miatt jobbnak látta, ha a fővárosba költözik. 1998-ban jogosulatlan pénzügyi tevékenységért és engedély nélküli zálogkölcsönzésért 1,6 millió forintos pénzbüntetésre ítélték Zalaegerszegen, amit szemtanúk szerint a bíró

megrökönyödésére készpénzben akart befizetni a tárgyalóteremben. 1999-ben egy rendőr megvesztegetéséért, azaz hivatali vesztegetésért és közokirat-hamisításért – próbára bocsátás mellett – nyolc hónapi felfüggesztett börtönbüntetést kapott. A két jogerős ítélet ellenére Kulcsár büntetlen előéletűnek számított, a pénzbüntetést ugyanis megfizette, a másik ügyben a próbaidő letelte után a priusza eltűnt a rendszerből, és ő ismét tiszta lett.

Budapestre érkezése idején, 1997 tavaszán szárnyalt a tőzsde, és Kulcsár meglátta élete óriási lehetőségét abban, hogy az ország egyik legnagyobb pénzintézeténél a pénz és a hatalom közvetlen közelébe kerülhet. Remek kapcsolatteremtő képességét gyorsan kihasználta, elhelyezkedése után alig néhány hónappal ámulattal néztek rá kollegái, hiszen Kulcsár ügyfélköre egyre gyarapodott. Eleinte csak a pénz- és tőkepiacokhoz nem igazán értő, az üzleti lehetőségeket azonban gyorsan kiszimatoló fővárosi és vidéki újgazdag vállalkozói kör találta meg. Ezek a jómódú és főleg tetemes fölös pénzzel rendelkező üzletemberek kedvelték Kulcsár közvetlen stílusát, vele nem a cég irodáiban, hanem a budai Déryné cukrászdában lehetett „boltolni".

A kliensek listája később jobbnál jobb nevekkel egészült ki: neves közéleti szereplők, vállalkozók, polgármesterek és politikusok keresték vele a kapcsolatot. A módszer ugyanaz volt, mint Nagykanizsán: kiemelkedő hozamot ígért, amit rendre fizetett is, és újabb és újabb ügyfeleket nyert meg magának.

Az akkor még állami tulajdonban lévő banknál nem volt különösebben nehéz a budapesti közéleti és médiaelitből ügyfeleket akvirálni, hiszen a nagypolitika „házhoz" jött. A természetes kapcsolatot az akkori vezérigazgató, Erős János[187] kiterjedt politikai kapcsolatai miatt elsősorban a „balos" kontaktok képezték. A VIP ügyfelek kezelésének a K&H Brókerháznál voltak hagyományai,[188] a nagyon fontos kuncsaftoknak az extra hozam akkor is dukált, ha azt a piacon nem lehetett kitermelni. Ennek érdekében pedig a szabályokat már akkor is rendszeresen megszegték, a párhuzamos nyilvántartásoknak is kiterjedt előzményeik voltak.

A korabeli vizsgálatok, dokumentumok azt bizonyítják, hogy ezt a rendszert nem Kulcsár Attila találta ki: a rendszer létezett, a „csodabróker" ezt készen kapta. Itt láthatta és tanulhatta meg tehát, hogy miként kell bánni egy brókercégnél a VIP kliensekkel, hogyan kell a szabályok és a törvények szürke zónájában lavírozni, hogyan kell „nett" módszerekkel saját zsebre dolgozni anélkül, hogy a könyvvizsgálók, a belső ellenőrök vagy a felügyelet szakemberei fogást találhatnának rajta.

Kulcsárnak először is az lehetett érdekes tanulság, hogy a tulajdonosok hajlandók minden veszteséget lenyelni a nagyobb botrány elkerülése érdekében. Az 1997-ig a magyar állam tulajdonában lévő, azután a belga KBC[189] többségi tulajdonába kerülő pénzintézetnek 1998-ban 4,4 milliárd forintos konszolidált vesztesége volt, aminek egy jelentős részét a brókerház „termelte ki", azon belül is – számítások szerint nyolcszázmillió forintot – a kiemelt ügyfelekkel kötött vagyonkezelési szerződések okozták.[190] Kulcsár levonhatta azt a következtetést, hogy a rendszer gyakorlatilag nem bukhat meg, különösen akkor nem, ha – mint a K&H esetében – jelentős közéleti és médiaszemélyiségek is vannak az ügyfelek között.

A veszteségek egy részét azok a gyanús üzletek okozták, amelyeket az Állami Pénz- és Tőkepiaci Felügyelet (ÁPTF) is feltárt. Ezek miatt az ügyletek miatt hatósági, sőt, rendőrségi vizsgálatok indultak, felelősséget viszont csak egyetlen embernél, a brókercég vezetőjénél állapítottak meg. Az ÁPTF a brókerházat végül rekordösszegű, ötmillió forintos bírsággal sújtotta,[191] és feljelentést is tett a rendőrségen a vezérigazgató, Mozol Tamás ellen.[192]

Kulcsár számára a másik fontos tanulság az volt, hogy mindennek a kulcsa a nyilvántartás. Ha a rázós ügyleteket sikerül a központi nyilvántartás látókörén kívül tartani, akkor nagy az esély arra, hogy soha senki sem tudhatja meg, mi történt. A felügyeleti vizsgálat arra is fény derített, hogy a K&H brókercégénél már Kulcsár érkezése előtt is manipulálták az adatbázisokat, a brókerház szerverének óráját például többször átállították, és visszamenőleg korábbi időpontokra rögzítettek adatokat, ügyleteket.

A felügyeleti határozatot újraolvasva érdekes látni, hogy a brókercéget már akkor arra kötelezték, hogy *„a belső ellenőr által végzett tevékenység a befektetési szolgáltatási és kiegészítő befektetési szolgáltatási tevékenység teljes körére, az egyes munkafolyamatok szintjéig terjedjen ki"*, és felhívták a figyelmet arra is, hogy *„szüntessék meg a portfóliókezelési tevékenységben megnyilvánuló hiányosságokat, biztosítsák az ügyfelek portfólióinak egységes, átlátható és a vonatkozó előírásoknak maradéktalanul megfelelő kezelését"*. Az indoklásban ráadásul olyan kitételek szerepeltek, amelyek kísérteties hasonlóságot mutatnak a később is továbbélő, továbbfejlesztett rendszerrel. *„Sok szerződést az ügyfelek nem írtak alá, és előfordult olyan is, ahol az ügyféllel való elszámolás, a hozam kifizetése már megtörtént, de a szerződést az ügyfél még nem írta alá."* Ezek az 1998-ban már élő módszerek lettek az alapjai Kulcsár Attila árnyékbankjának.

...

A bank belga tulajdonosai az Erős János vezérigazgatót leváltó Rejtő E. Tibort hívták rendet tenni a K&H-hoz. Legfontosabb feladatául azt tűzték ki, hogy tisztítsa meg a veszteséges pénzintézetet. Rejtő tűnt erre a legalkalmasabb embernek, nemzetközi gyakorlatot szerzett, kiváló bankár hírében állt.

Rejtő 1970-ben, alig néhány héttel a műegyetemi vegyészmérnöki diploma megszerzése után Kanadába disszidált, 1973-ban – miután a University of British Columbián, Vancouverben üzleti diplomát szerzett – az ország egyik legnagyobb pénzintézeténél, a Royal Bank of Canadánál kezdett el dolgozni. Karrierje gyorsan ívelt felfelé, a 80-as években bankja kötelékében Londonban és Párizsban dolgozott, 1988-ban tizenöt éves nemzetközi gyakorlat után Budapestre tért vissza, középvezetőnek a Citibank budapesti irodájába. A magyar főváros, az akkortájt kiépülő hazai bankszektor és az átmeneti gazdaság élete nagy lehetőségét kínálta Rejtőnek. Bármennyire is jó szakembernek számított, a nagyvilágban csak lassan haladhatott felfelé a banki hierarchiában, itthon viszont nyugati háttere és szakértelme jóvoltából a bankvilág csúcsai vártak rá.

A Budapesten már a rendszerváltás előtt megtelepedő Citibanknak tehát természetes választás volt a magyar származású bankár: magyarnyelv-tudása, országismerete mellett angolul is pontosabban és jobban beszélt, mint akiknek anyanyelve volt az angol. Olyan szakember hírében állt, aki a legkisebbre csökkentette maga körül a hitel- és az üzleti kockázatot, éppen úgy, mint az úgynevezett dokumentációs rizikót. Nem volt számára kockázatos hitel, nem létezett számára megállapodás a törvények és belső szabályok legaprólékosabb, minden pontra kiterjedő betartása nélkül. Jól beleillett tehát a bankvilágban a 90-es években egyébként is „best practice"-ként, tehát a legjobb gyakorlatot kialakító intézményként elhíresült Citibank agyonszabályozott, centralizált vállalati kultúrájába.

Rejtő megjelenésében is az igazi nyugati bankár képét igyekezett közvetíteni, a Kádár-korszak végének szürke Budapestjén kitűnt öltözködésével és megjelenésével. A végigdolgozott nap végén is patyolattisztán, ingjén a legapróbb gyűrődés nélkül, elegánsan távozott, mintha a divatlapokból lépett volna elő. Az Elite magazinnak 1998-ban adott interjújából is kiderült, hogy nagy híve volt a luxusnak: öltönyből leginkább Armanit hordott, ingben a Brionit kedvelte, cipőt Ferragamotól, órát Cartier-ből választott, legjobban a Gundelt, a Robinson és a Fausto éttermet kedvelte Budapesten, autóból Jaguárt vagy Daimlert használt, üdülni Floridába vagy Marbellára szeretett járni.

A Magyarországon zöldmezős bankot alapító holland ING őt kérte fel vezérigazgatónak 1991-ben, és a bankot a nulláról néhány év alatt az egyik legfontosabb budapesti vállalati pénzintézetté fejlesztette. Az ING felfuttatása az ő nagy személyes sikertörténete volt. De miközben a vállalati szektorban a bank sikeres volt, a lakossági kísérlet, a Dunabank megvásárlása igazi fiaskónak bizonyult. Rejtőnek se kedve, se szakértelme nem volt egy hányatott sorsú lakossági bank rendbetételéhez. 1996-97-re így számos feszültség alakult ki az ING amszterdami központja és Rejtő között, mivel stratégiai elképzeléseik finoman szólva is különböztek. A hollandok ráadásul akkor vásárolták meg a csődbe jutott brit Barings bankházat, nemzetközi szinten átalakították a hálózat működését, idehaza is csökkentették Rejtő hatásköreit. A bankár nem tétovázott tehát, amikor a belgák a K&H-hoz hívták, ráadásul a karrierjében igazi előrelépésnek számított egy óriási lakossági bank vezetése.

A rendteremtés jegyében a vezérigazgató gyorsan arra kényszerült, hogy alaposabban megismerkedjen a K&H Brókerházzal, így Kulcsár Attila munkahelyének ügyeivel is. A bróker és az új vezér ilyen körülmények között találkozott már 1999-ben, és hamarosan szakmailag és személyesen is jó kapcsolatot alakítottak ki. A bankban és a brókercégnél ennek a szoros kapcsolatnak egyre több jelét látták az emberek.

Rejtő a brókercégnél tett látogatásai alkalmával külön üdvözölte Kulcsárt és a belső megbeszéléseken is többször megvédte őt például azoktól, akik felemlegették előtte a bróker korábbi bírósági ügyeit. A bankon belül és kívül is mind gyakrabban mutatkoztak együtt, a banki rendezvényeken sokat beszélgettek egymással, a bróker apró ajándékokkal kedveskedett Rejtőnek. Naponta találkoztak, sokszor beszéltek egymással telefonon, és a kivételezettség jele volt az is, hogy Kulcsár nemigen tartotta be a szolgálati utat; rendszeresen időpont kérése nélkül masírozott be az amúgy rendszerető, pedáns vezér irodájába. Ekkor kezdték el a bankban – mint az a későbbi tanúvallomásokból kiderült – Kulcsárt *„Rejtő kutyájának"*, *„jobbkezének"*[193] titulálni. 2001 őszén, amikor a bankvezér teljesen váratlanul – a hivatalos kommunikáció szerint személyes és családi okok miatt –, furcsa pletykák közepette bizonytalan időre távozott, a munkatársakat Kulcsár nyugtatgatta, hogy Rejtő hamarosan visszatér.[194]

Kulcsár érinthetetlensége a szervezeti változások közepette is mindenki előtt nyilvánvalóvá vált. 2001 a K&H és az ABN Amro közötti egyesülés kezdetének az éve volt: a belga és a holland tulajdonosok az év elején hagyták jóvá azt a döntést, ami a leányvállalatokat, így a brókercéget is érintette. A fúzió július elsején lépett életbe, a terv pedig az volt, hogy az év végéig a gyakorlatban is megvalósul. Az egyesült bankban a belgák hatvan, a hollandok negyven százalékkal részesültek, a K&H Equities néven – a korábbi brókercég helyett egy másik leányvállalat átalakításával – létrejövő társaságban viszont fordított lett a helyzet, az ABN Amro 50,1 százalékkal kapott többséget.

Januártól tehát már a hollandok „okoskodtak” a K&H brókercégének Károly körúti irodáiban, és azt kérték a portfóliókezeléssel foglalkozó munkatársaktól, hogy beszéljenek minden egyes ügyfelükkel, mondják fel a régi szerződéseket, és kössenek helyettük mindenkivel egyszerre két újat. Az egyik legyen egy egyszerű keretmegállapodás, lényegében értékpapírszámla-vezetésre, a másik szóljon portfóliókezelésről. Határidőnek július végét szabták meg azzal a fenyegető megjegyzéssel, hogy ilyen új megállapodások hiányában a volt portfóliós ügyfelek egyszerű bizományosokká válnak.

Kulcsár veszélyt szimatolt, hiszen saját, külön bejáratú nyilvántartása akkor már javában működött. Egy egyszerű Microsoft-rendszer segítségével, a banki szoftvertől teljesen függetlenül saját maga, illetve titkárnője könyvelte az ügyfelek számlamozgásait, és az egyenlegeket is a saját szája íze szerint részletezett tranzakciókkal küldte ki azoknak, akik ezt igényelték.

Június végén aztán kitört a balhé: az ABN Amró-s vezetők a negyedéves egyenlegközlés napjával arra kötelezték a brókereket, tehát Kulcsárt is, hogy minden ügyfél kapjon értesítést. Mire válaszul Kulcsár a következő e-mailt küldte a feletteseinek: *„Az alábbi számlaszámú ügyfelek részére semmilyen értesítés kiküldése nem lehetséges, kizárólag személyesen veszik át, a kapcsolattartójukon keresztül.”*[195] A 2001. július 3-i keltezésű irat alján Rejtő írásával a „rendben” szó, a vezérigazgató aláírása és személyes bélyegzője látható. A bank vezérigazgatójának közvetlenül ugyan nem lett volna joga egy ilyen levéllel utasítani a brókercég vezetőit, a K&H vezérének azonban senki sem mert ellentmondani. A címzettek lefénymásolták a dokumentumot, és eltették arra az esetre, ha valamilyen későbbi ellenőrzésnél ezért felelősségre akarnák őket vonni. Rejtő ezzel gyakorlatilag írásba foglalta Kulcsár teljhatalmát, méghozzá úgy, hogy ez a hatalom semmilyen belső szabályzatban nem jelent meg, csupán ezen a „sajtpapíron” létezett.

Ezek után már senkit sem lepett meg, hogy Kulcsár – amellett, hogy megtartotta befektetési tanácsadói posztját a brókercégnél – vezető pozíciót kapott a banknál is. Ő lett az önkormányzati és az európai uniós kapcsolatokért felelős ügyvezető igazgató, munkaköri leírásába még az is bekerült, hogy a közkapcsolatokért felelős ügyvezető különleges feladatai közé tartozik az ország vezető politikai, gazdasági és közéleti személyiségeivel való kapcsolattartás, amiről közvetlenül a vezérigazgatónak számol be. Irodáját a Vigadó téri székház hetedik emeletén helyezték el, a vezérigazgatói dolgozószoba tőszomszédságában.

A belső ellenőrzés későbbi megállapításai szerint Rejtő nyílt és közvetett támogatása jelentősen felnagyította Kulcsár Attila bankon belüli stá-

tusát, aminek az lett az eredménye, hogy az alkalmazottak úgy érezték, hogy nem ellenkezhetnek vele, akármit is kér, végre kell hajtaniuk. Ez pedig hozzájárult ahhoz, hogy Kulcsár birodalma valósággal állam lett az államban.

. . .

Rejtő támogatása azért volt fontos Kulcsárnak, mert nem voltak rendben a papírjai. Először is ott voltak a korábbi évekből származó különböző rendőrségi és bírósági ügyek; amelyek bármikor kiderülhettek valamelyik banki alkalmazott előtt, ami még akkor is gondot okozhatott volna Kulcsárnak, ha az erkölcsi bizonyítványát mindezek ellenére rendben megkaphatta. Ráadásul nem volt brókervizsgája: banki személyi dossziéjában egy egyszerű hamisítvány hevert, egy korábbi üzletkötő társa papírjait használta fel, aki akkor már nem dolgozott a cégnél.

A legfontosabb azonban az volt, hogy Kulcsárnak volt félnivalója egy átfogó felügyeleti vizsgálattól, hiszen nemcsak a belső szabályzatot nem tartotta be, hanem egy részletes és alapos vizsgálat törvénybe ütköző ügyleteket is találhatott volna nála. Így a legnagyobb gondot az okozta volna neki, ha a PSZÁF felfedezi külön elszámolási rendszerét. Nem értenék, hogy miért kell a befektetési tanácsadónak – a brókercég portfólióüzletág-vezetőjeként –, valamint adminisztrátorának teljesen külön irodában dolgoznia a bank hetedik emeletén, illetve a központi fiók egyik helyiségében. Felvetődött volna a gyanú, hogy ennek a teljesen logikátlan elkülönülésnek éppen a felügyeleti ellenőrzés elkerülése a célja, mint ahogyan hasonló következtetésre jutottak volna az általuk használt szoftver láttán is. A brókercég professzionális, Clavis nyilvántartó programjához képest ugyanis ez az egység egy „mezei” rendszert, az MS Money egyik változatát használta, amely a cég egyetlen hivatalos szoftvernyilvántartásában sem volt feltüntetve.

Kulcsár elkülönített rendszerében ráadásul egyre nagyobb vagyon és egyre befolyásosabb ügyfélkör mozgott. 2001-2002-re az általa kezelt pénz már több tízmilliárdra rúgott, a 069-es kódszámú ügyfélkör pedig százhatvan-százhetven VIP kuncsaftot foglalt magában, köztük politikusokat, újságírókat, nagyvállalkozókat, akik szinte nem is akarták tudni, mi történik a pénzükkel, kizárólag az érdekelte őket, hogy rendszeresen kézhez kapják a Kulcsár megígérte magas hozamot.

Ügyfeleinek volt egy másik, jellemzően vállalkozókból álló csoportja, akiknek nemcsak az volt a céljuk, hogy a vagyonukat minél nagyobb haszonnal forgassák, hanem teljesen más igényekkel is felléptek. Ezekhez a

tranzakciókhoz bizalmi emberre volt szükségük, és Kulcsár készségesen a rendelkezésükre állt. Rendszere ugyanis egyfajta „fekete dobozként" működött, amely a beérkező összegeket olyan tranzakciósorozattal tudja a célállomásra eljuttatni, hogy az esetleg érdeklődő hatóságok számára is kibogozhatatlanná válik minden. A cél kettős volt: a rendszernek el kellett tüntetnie a vállalkozás hasznát, másrészt úgy kellett forgatnia a cég szabad pénzeszközeit, hogy a vállalatvezetés személyes számlája is gyarapodjon, de közben a cég se járjon rosszul.

Ennek a vállalkozói körnek tehát az volt a fontos, hogy a cégük alaptevékenységén elért haszon egy része – papíron legalábbis – eltűnjön a magyar hatóságok, főleg az APEH szeme elől, és lehetőleg készpénzben jusson hozzá vissza. A konstrukcióhoz ezért nemcsak a vállalkozásuk nyitott számlát, hanem egy érdekkörükbe tartozó offshore cég is. A magyar vállalkozás bizonyos ügyleteken veszteséget könyvelt el, a tranzakciók másik oldalán viszont a nyertes fél a „baráti" offshore társaság volt: ezzel a húzással a Kajmán szigeteken vagy Cipruson a hazainál sokkal kedvezőbb nyereségadókulccsal adóztak a haszon után.

Habár a magyar adóhatóságok árgus szemekkel figyelik, hogy a hazai vállalkozások milyen közvetlen tranzakciókat bonyolítanak offshore cégekkel, tételről tételre vizsgálják egy-egy adóellenőrzésnél, hogy a külföldi cég milyen valós tevékenységet végez, és hogy a költségoldalon nem fiktív munkákról szóló számlákkal tüntetik-e el a valós nyereséget, abba már nagyon nehezen láthatnak bele, hogy egy brókercégnél portfóliókezelési szerződéssel elhelyezett pénz hogyan hasznosul. Csak a pénzügyi tevékenység nyereségét vagy veszteségét látják, a konkrét ügyleteket nehezen tudják felgöngyölíteni. Kulcsár „fekete dobozának" ezeknek a konkrét ügyleteknek az elrejtése volt az egyik legfontosabb rendeltetése.

A vállalkozók másik része a cégük szabadon forgatható pénzét helyezte el Kulcsárnál azzal a megjegyzéssel, hogy az elért extrahozam bizonyos százaléka áramoljon vissza a saját személyes számlájukra, a cég csak a szokásos állampapír-piaci hozamot kapja meg. Ezt a lehetőséget számos olyan cégvezetőnek is felvillantották, akiket meg kellett győzni: hozza a bankhoz a vállalata számláját. Ebbe a körbe tartoztak állami és önkormányzati ügyfelek is, amelyeknél a döntést meghozó tisztviselők részesedtek a haszonból. Ilyen ügyfél volt például az Állami Autópálya-kezelő Központ vagy a kőbányai önkormányzat. Kulcsárnak részben a rendszer működőképességének fenntartásához, részben nagy ívű befektetési elképzelésekhez szüksége volt „nyugodt" pénzekre, és olyan befektetőkre, akiknek elég az állampapír-piaci hozam, és szemet hunynak a fölött, hogy az általuk elhelyezett összegeket a kezelő milyen befektetésekben forgatja meg.

A tranzakciók álcázása, a különböző közvetítő offshore cégek közbeiktatása, a rendszer olajozása kizárólag Kulcsár feladata volt, mint ahogyan az is, hogy az offshore számlákon áramló pénz – többnyire készpénz formájában – végül miként érkezzen vissza – bizalmas magyar számlatulajdonosok beavatásával – Magyarországra. Ezért jöttek jól a korábbi neppernek a pénzváltós kapcsolatok, az általában arab származású barátok ugyanis vállalták, hogy jutalék fejében a számlájukon fogadják a kényes összegeket, készpénzben felveszik és visszaadják Kulcsárnak, aki aztán a pénzt – egy taxisofőrrel, nejlonszatyrokban – eljuttatja a klienseinek.

Kulcsár ügyleteinek egy része a tőzsdéhez és a pénzpiacokhoz kapcsolódott. A hatalmasra duzzadt kezelt vagyon és a vele járó befolyás lehetővé tette, hogy bennfentes információkat csipegessen fel, amelyeket aztán fel tudott használni az ügyleteihez. A normális üzletmenetben leggyakrabban az úgynevezett *front running* módszerével élt. Ennek a brókertankönyvekben etikátlannak minősített, ámde a valóságban gyakran használt módszernek az a lényege, hogy megpróbált a többi befektető „elé futni". Ha például arról értesült, hogy valamelyik nagy brókercég vételre ajánl majd az ügyfeleinek egy bizonyos részvényt, vagy egy intézményi befektető vagy egy brókercég a saját számlájára bevásárlásra készül az adott papírból, akkor már napokkal korábban, még mielőtt az árfolyam elkezdett volna felfelé araszolni, megkezdte a részvények felvásárlását, hogy később nyereséggel adhasson túl rajtuk.

Az ügyletek másik része nem kapcsolódott a klasszikus brókeri tevékenységhez. Az ügyfelek pénzét – miközben papíron állampapírokkal és részvényekkel kereskedtek vele – valós gazdasági tevékenységre, cégek felvásárlására, eladására, sőt, szálloda vagy bevásárlóközpont építésére is felhasználták. Ennek a tevékenységnek a központja a hangzatos nevű Britton Kft. volt.

...

A 2001 júliusában alakult kft. a hasonló névre hallgató offshore cég, az Egyesült Államokban bejegyzett Britton Llc. tulajdonában volt 2003 februárjáig, ezután két magyar üzletember, a perben vádlottként szereplő Kerék Csaba és Mészáros János jegyezte. A Britton 2001 nyarától lázas terjeszkedésbe fogott, a cég bevétele alig két év leforgása alatt a kétezerszeresére növekedett, és elérte az ötmilliárd forintot. A pénz nagy része az offshore tulajdonoson át – tehát Kulcsár rendszerén keresztül – érkezett a magyar kft.-hez, és részben tőzsdei cégek felvásárlására fordították (így például a később az egész botrány kirobbanásához vezető és a PSZÁF által szabálytalannak ítélt Pannonplast-részvények-vásárlásra), részben egy romániai bevásárlóközpont, a Lotus Plaza építkezésére. A Lotus-projektben az ugyan-

csak Kulcsár-ügyfélként ismert erdélyi nagyvállalkozó, Alexandru Mudura mellett a Britton is tulajdonos volt, a felügyelő bizottságban Kulcsár képviselte a céget, a kivitelezést az ugyancsak a bróker ügyfélkörébe tartozó Betonút Rt. végezte.

A nagypolitikához kapcsolódás leginkább a Britton-szálon vetődött fel az ügyben: részben a két tulajdonos személyén, részben az ügyleteken keresztül. Kerék Csaba mindig a politika közelében működő gazdasági társaságokban dolgozott,[196] és Mészáros Jánossal együtt az MSZP által megnyert 2002-es parlamenti választások után fontos beosztásba kerültek. 2002 novemberétől 2003 áprilisáig vezérigazgatói voltak az Erős János vezette Magyar Fejlesztési Bank (MFB) tulajdonolta Hungexpo Rt.-nek. A Britton nagy üzletét, a Lotus Plaza építését Medgyessy Péter akkori miniszterelnökkel hozták összefüggésbe.[197] az MSZP akkori pénztárnokáról, Puch Lászlóról pedig az derült ki később, hogy egy olyan autót használt, amely korábban a Britton Kft. tulajdonában volt. Ez a beruházás, valamint a VIP ügyfelek között nagy arányban felbukkanó neves közéleti és médiaszemélyiségek jelenléte vetette fel a legerősebben a gyanút, hogy Kulcsár rendszere a magyar politikafinanszírozás szürke-fekete zónájának része.

A Kulcsár-féle átláthatatlan rendszer pontos pénzügyi helyzetével a működtetője sem volt tisztában, de valószínűleg folyamatosan hiányzott pénz a rendszerből, amit újabb és újabb ügyfelek beszervezésével kellett elfedni. Az ügyletek egy részének jellegéből, főleg a cégfelvásárlások és építkezések finanszírozásából ráadásul az is következett, hogy az ügyfelek pénzének egy hányadát hosszabb időre voltak kénytelenek nem likvid eszközökben lekötni, azaz adott pillanatban lehetetlen volt az összes ügyfél összes követelését kiegyenlíteni.

Az igazság pillanata és a rendszer összeomlása 2003 nyarán következett el. Júniusra a felügyelet szakemberei lezárták a Pannonplast-részvények szabálytalan tőzsdei felvásárlásának[198] vizsgálatát, és a határozat utolsó változatán dolgoztak, amikor június 16-án máig tisztázatlan körülmények között megverték a felügyelet akkori elnökét. A súlyos sérülésekkel kórházba szállított Szász Károly már a betegágyán utalt a másnap megjelenő határozatra, és arra is, hogy a megverése szerinte politikai bűncselekmény, és összefüggésben van az ellene már hónapok óta zajló és az eltávolítását célzó lejárató kampánnyal.[199]

A felügyeleti határozat megjelenését így óriási figyelem kísérte. A dokumentum amellett, hogy elmarasztalta a felvásárlásban részt vevő cégeket, így a Brittont is, azzal indította el a lavinát, hogy utalt a K&H Equitiesre, a brókercég *„megkülönböztetett elbánásban részesülő"* ügyfélkörére, *„egy elkülönülten működő nyilvántartási rendszerre"*, valamint arra is, hogy a felvásárlás finanszírozásához szükséges pénzt *„egy, a Britton LLC-vel rendszeres és jelentős mértékű pénzügyi kapcsolatot fenntartó, állami tulajdonban álló, költségvetési forrásokból gazdálkodó gazdasági társaságtól származó átutalás biztosította"*.[200]

Hamarosan kiderült, hogy a szabálytalan felvásárláshoz a pénz az Állami Autópálya-kezelő Rt. (ÁAK) számláján elhelyezett közpénzből származott, a kérdés csak az volt, hogy mennyit tudott erről az ügyfél.[201] Az autópályák üzemeltetéséért és karbantartásáért, valamint az építkezések előkészítéséért, a földek kisajátításáért, továbbá az autópálya-matricák eladásáért felelős társaság 16,2 milliárd forintnyi szabad pénzeszközét helyezte el Kulcsárnál 2002 novemberében.

A botrány kirobbanása után alig egy hónappal, július 17-én – már a rendszerváltás utáni időszak legnagyobb sikkasztási és pénzmosási botrányának gyanúsítottjaként – Bécsben fogták el a menekülő Kulcsárt, szeptember 5-én a Bécs felé induló, addigra már vezérigazgatói tisztjéből felmentett Rejtőt állították meg a határon, és ugyanaznap tartóztatták le az Állami Autópálya-kezelő Központ vezérigazgatóját, Bitvai Miklóst is. Néhány nappal később a Britton két tulajdonosát, Mészáros Jánost és Kerék Csabát helyezték előzetes letartóztatásba. Rajtuk kívül eljárás indult olyanok ellen is, akik Kulcsár rendszerének működtetéséhez a bankon belül vagy azon kívül segítséget nyújtottak – például Kulcsár asszisztense, egyes arab pénzváltók és a pénzt szállító taxisofőr ellen –, valamint egyes ügyfelek ellen is, akikről azt gyanították a hatóságok, hogy együttműködtek Kulcsárral.

...

„Minden látszat ellenére ez egy egyszerű ügy, sokkal egyszerűbb, mint a Postabanké volt: az elkövetési módok itt világosak, jól megállapíthatók és dokumentálhatók, amelyek alapján egyértelmű büntetőjogi következtetéseket lehet levonni"[202] – nyilatkozta néhány hónappal a nyomozás megkezdése után, még 2003-ban a Magyar Hírlapnak Papp Csaba, a gazdasági ügyek főnyomozója.

Ezzel a mondattal arra utalt, hogy a K&H ügyben a rendőrségnek és az ügyészségnek végül is egy „mezei" sikkasztás alapesetét kellett végigvenniük. A vizsgálatban nem arról volt szó, mint például a Postabank-ügyben, hogy a hűtlen kezelés nehezen alátámasztható tényállását kellene feltárni, hanem arról, amit a papírok amúgy is mutattak. A befektetők pénze eltűnt, a pénz kezelésével megbízott vezető felelőssége egyértelmű, legfeljebb az igényelt nagyobb erőfeszítést, hogy kiderítsék, kik lehettek Kulcsár segítői a bankban és a bankon kívül, és vajon mennyiben voltak benne a buliban az ügyfelek. A sikkasztás alátámasztása után viszonylag egyszerűen igazolhatóvá

válhatott, hogy azok, akik közreműködtek a pénz útjának egyengetésében, a pénzmosás részesei lettek, amit éppúgy elkövethettek gondatlanságból, mint szándékosan.

„Koncepciótlan maszlag, amely nem ad választ az ügy alapkérdéseire” – a nyomozás elejének egyértelmű mondatai után öt évvel, e könyv írásakor viszont már ezt az értékelést hallottuk egy, a nyomozásban részt vevő, névtelenséget kérő rendőrtől, aki a vádiratot és a bírósági eljárást egyaránt így minősítette. *„Nem indokolható meg, hogy miért csak ezt a pár ügyfelet vádolta meg az ügyészség, és miért úszta meg a többi, és az sem, hogy miért nem sikerült Rejtő ellen erősebb alapokon álló vádat megfogalmazni”* – mondta a rendőr, és azt állította, hogy a rendőrség a tőle telhetőt elvégezte az ügyben. Időben elkezdték vizsgálni az ügyfelek pénzmozgásait, és nem rajtuk múlt, hogy sem ebben, sem a vezérigazgató felelősségéről szóló vizsgálatban nem sikerült eredményeket elérniük. *„Az a rendőrség, amely képes volt az Ybl Bank ügyét végignyomozni és összegyűjteni a tényeket a vádirathoz, amelynek alapján elítélték a bank vezetőit, természetesen képes lett volna a K&H-ügyben is eredményekre”* – hangzott az önértékelés. Majd így folytatta a nyomozó: *„Ha az ügyészséggel jó az együttműködés, és a politika is hagyott volna bennünket dolgozni.”*

A rendőrségi és ügyészségi vezetőkkel beszélgetve ez volt az a két körülmény, amelyre a K&H-ügyben mindenki panaszkodott. A vizsgálat története is azt mutatja, hogy a büntetőeljárási rendben – éppen ennek az ügynek a nyomozása idején – beköszöntött változás, valamint a botrány politikai hullámai nehezítették meg a hatóságok munkáját.

Utóbbira a már idézett interjúban hivatkozott Papp Csaba. *„Hasonlóan bonyolult, kiterjedt ügyben korábban is nyomoztunk. Csak most hihetetlen az információéhség, a társadalom kíváncsi a történtekre. A nyomozás eredményei viszont jószerivel csak azokra tartoznak, akiket a törvény meghatároz.*[203] *[...] Már az elején meghatároztuk a nyomozás stratégiai, taktikai irányát, a célokat, de ezek sajnos nemcsak a folyamatosan változó nyomozás adataival módosulnak, hanem egy-egy kiszivárogtatással is.”*[204]

Az ügyészséggel való viszony megváltozásáról Papp akkor még diplomatikusan csak annyit mondott, hogy *„nincs kellően vagy egyértelműen szabályozva az ügyészség és a rendőrség viszonya”*,[205] de azt elismerte, hogy az újfajta szabályok és a különböző értelmezések olyan ellenségeskedést hoztak a felszínre a két szervezet között, amely – a viszályra ráépülő politikai megosztottsággal együtt – rendkívül károsan hatott a nyomozásra.

Amikor arról kérdezték, hogy a rendőrség valóban a „kormányé”, az ügyészség pedig az „ellenzéké”, Papp Csaba ezt válaszolta: *„Bizonyos személyek vagy körök sugallják és erőltetik ezt a felosztást, de ez rendkívül ártalmas. Az elmúlt hónapokban többször alakult ki látványos véleménykülönbség a munkánkat felügyelő ügyészséggel, ami azért is szomorú, mert azt megelőzően szinte százszázalékosan tudtunk együttműködni, egyes ügyekben a bírósági ítélethozatalig helytálló álláspontokat alakítottunk ki. De mi változatlanul azt a gyakorlatot folytatjuk, amit az elmúlt évek során. Vagyis mi az utóbbi hónapokban sem »hülyültünk meg«, vagy váltunk szakszerűtlenebbé.”*[206]

A Kulcsár-ügyben ez a feszült viszony többször is olyan súlyos vitává fajult, amelyek valószínűleg nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy ez az első látásra egyszerű ügy félrement. Utólag az ügyészség és a rendőrség is egymásra mutogatva, a másik „meghülyülésére” keni, hogy nem sikerült szakmailag jobb vádiratot összeállítani a nyomozás végére. A K&H-ügyet lezáró nyomozati anyagot és az így készült vádiratot ugyanis alapjaiban érintette, hogy az új büntetőeljárási törvény éppen 2003. július elsején lépett hatályba, és – mint ahogyan a második fejezetben erről már szó esett – az ügyészséget tette meg az ügy urává, ami alapvetően újraszabta a rendőrség és az ügyészség közötti viszonyt. Az új szabályozás életbelépése utáni első hónapok mindenképpen egyfajta tanulási szakaszt kellett volna, hogy képezzenek a két szervezetnek, de a Kulcsár-ügyre irányuló közéletipolitikai figyelem felnagyította az ebből az átalakulási folyamatból természetesen is adódó vitákat.

Az első kisebb csetepaté akkor tört ki, amikor az egyébként szigorú ügyészi felügyelet mellett zajló nyomozásban a rendőrség kezdeményezte, hogy Bécsben, még a kiadatása előtt, kihallgathassák Kulcsár Attilát. Az ügyészség ezt nem engedélyezte, azzal érvelve, hogy a kérelem lelassítaná a kiadatási eljárást, a kihallgatás sikeressége amúgy is kérdéses. Az érvet akkor a rendőrség még elfogadta, nem úgy, mint 2003 októberében, amikor – a rendőrség értelmezése szerint – Rejtőt az ügyészség „elrabolta”.

A rendőrségi fogda higiénés körülményeire panaszkodó vezérigazgató meghallgatást kért a büntetés-végrehajtási ügyésztől, ami végül nyolc óra hosszat tartott, és a feltételezések szerint az ügyre is kiterjedt. Ezután a gyanúsítottat a rendőrségtől független büntetés-végrehajtási intézetben helyezték el. A rendőrség ugyan megkapta a kihallgatás jegyzőkönyvét, és november elején kihallgathatta Rejtőt, de ő nem válaszolt a kérdésekre, és végül nem tett vallomást. Az ügy politikai vihart kavart, az MSZP szerint az ügyészség – bár törvényesen járt el – egyszerűen kilopta Rejtőt a rendőrség fogdájából, és ezzel akadályozta a nyomozást. A Fidesz viszont azzal vádolta meg a szocialistákat, hogy az ilyen kijelentésekkel nyomást kívánnak gyakorolni az ügyészségre.[207]

A megváltozott büntetőeljárási szabályok mellett ebben az esetben a rendőrség és az ügyészség is a törvények szerint járt el, viszont a törvényen túlmutató, a nyomozás érdekeit szolgáló alapvető íratlan együttműködési szabályokat nem tartották be, amivel nyomozástaktikai szempontból nem segítették az eljárást.

„Itt a rendőrségen évtizedes szakértelem gyűlt össze, hogy Rejtőt vallomásra lehessen bírni. Lehet, hogy az első órában nem beszél, de lehettek volna a nyomozásnak abban a szakaszában is olyan információk, ami alapján más belátásra tér" – vetette fel a lehetőséget egy évekkel később velünk beszélgető nyomozó, aki szerint az ügyészség így is az ügy ura maradhatott volna, hiszen – kiemelt ügyről lévén szó – napi kapcsolatban állt a rendőrséggel, rendszeres írásbeli jelentések készültek, az ügyész tehát mindenről tudott. A nyomozó szerint az ügyészség az új szabályozás életbelépésekor bizonyítási és lépéskényszerben volt, és azt akarta igazolni, hogy ebben a közélet szempontjából fontos ügyben gyors eredményekre képes, amit aztán a gyanúsítottak – Rejtővel az élen – jól kihasználtak.

Az is a gyanúsítottakat segítette, hogy az ügyészség és a rendőrség között zajló, a napi sajtóban is rendszeresen tematizált vitára a kormányváltást hozó 2002-es választások után egy évvel könnyű volt rásütni a politikai bélyeget. A legfőbb ügyész, Polt Péter a Fidesz-kormány idején kapta megbízatását, a rendőrség elé pedig a választások után tucatjával kerültek olyan ügyek, amelyek az Orbán-kormány alatt elkövetett és a 2002-es választásokon győztes MSZP gyanúja szerint tisztázatlan eseteket voltak hivatottak feltárni.

A Fidesz–MSZP-ellentétet könnyű volt a két szervezetre vetíteni, a megváltozott jogi környezet miatti viták aztán tovább táplálták és erősítették a konfliktust. A számos magas rangú MSZP-s kapcsolatot sejtető K&H-ügyben így Rejtő „ügyészségre menekülése" mögött – ahogyan egy főrendőr fogalmazott – *„még akkor is könnyű volt sandaságot sejteni, ha lehet, hogy nem volt a háttérben semmi, csak szakmai vita".*

Az is a rendőrség és az ügyészség közötti ellentétek és politikai viták forrásává vált, hogy Rejtőhöz hasonlóan végül Kulcsár Attila sem volt hajlandó együttműködni a rendőrséggel, kizárólag az ügyészek kérdéseire válaszolt, és nekik tett részletes, feltáró vallomást 2004 nyarán. A gyanúsítottnak 2003 júliusa óta ugyan ehhez joga van, kívülről azonban ez is a két hatóság közötti ellentétekre utaló jelnek tűnt, Kulcsár „kisajátításaként" értelmezték, és politikai motivációt sejtettek mögötte: azt látták bele, hogy a fő gyanúsított a „fideszes" ügyészség előtt pakol ki, és valamiféle alkut köt.

Ezt az érzetet tovább erősítette, hogy egy évvel később a stop.hu internetes portálon néhány rövid részlet jelent meg abból a videofelvételből, amely Kulcsár többórás vallomását rögzítette. Közéleti vita kezdődött arról, hogy a professzionális szabályokat betartva zajlott-e a vallomás jegyzőkönyvének elkészítése, vagy éppen ellenkezőleg, a brókerbotrány nyomozó ügyészei valamiféle koncepciótól hajtva lényegében tollba mondták a gyanúsítottnak a vallomását. Véresen komoly disputa zajlott arról, hogy mit is jelent pontosan Kulcsár kifakadása, miszerint *„mikor szakad már le?"*. A plafonra érti-e, és ezzel arra utal, hogy a vallomásában hamis információk közlését is vállalja, vagy a hangosan zörgő légkondicionálóra gondolt csupán.

A politikusok mellett[208] a vitában mindkét oldalon szakemberek is harcba szálltak. Egyik oldalon azt állították, hogy a gyanúsítotti kihallgatások ma már nem a diktatúrákra jellemző szabályok szerint zajlanak, illetve ha mégis, akkor bűncselekménynek számítanak. Tehát az ügyészek teremtette emberségesebb légkör és bánásmód – az ártatlanság vélelme okán – alkotmányos követelmény, az ennél barátságosabb hangütés pedig a bűnüldözői taktika része lehet. A másik oldalon felvonultatott szakértők a mellett érveltek, hogy nem szakszerűen folyt a kihallgatás, a tegeződés és a bensőséges hangulat megütközést keltett a közvéleményben. Az ügyészség a nyilvánosságra került videofelvétel-részletek alapján is szakmailag rendben lévőnek találta a kihallgatást.[209]

Megoszlottak a vélemények a védő jogosítványairól és szerepéről is. A felvételen az látszott ugyanis, hogy Kulcsár sokszor az ügyvédjéhez fordult, mielőtt egy kérdésre válaszolt volna. Az eljárásjogi szabályok engedélyezik az ügyvéd és védence szabad, ellenőrzés nélküli konzultációját, elvileg akár azt is megtehetik, hogy minden egyes kérdés után kivonulnak választ egyeztetni, mégis sokakban ellenérzést keltett, hogy Zámbó Gyula ügyvéd olykor maga felelt Kulcsár helyett. Ezzel ugyan a formális korlátokat – ahogyan maga is elismerte[210] – átlépte, a gyakorlatban viszont gyorsított az ügymeneten.[211] *„Teljes agyrém volt. Miközben a munkánkat kellett volna végezni, arra kellett naponta válaszolni, hogy tényleg zörög-e a légkondi az ügyészségen, vagy csak a szellőző"* – fakadt ki az egyik ügyészségi vezető.

Az ügyészség és a rendőrség ellentéte tehát végigkísérte az egész ügyet, és alapvetően meghatározta a vizsgálat eredményességét és kimenetét is. Egy viszonylag egyszerű sikkasztási ügy minden hájjal megkent elkövetőiről kellett volna minden lehetséges és fontos tényt teljes körűen összeszedniük, ehelyett sokszor magukkal, a vitákkal és a környezettel voltak elfoglalva.

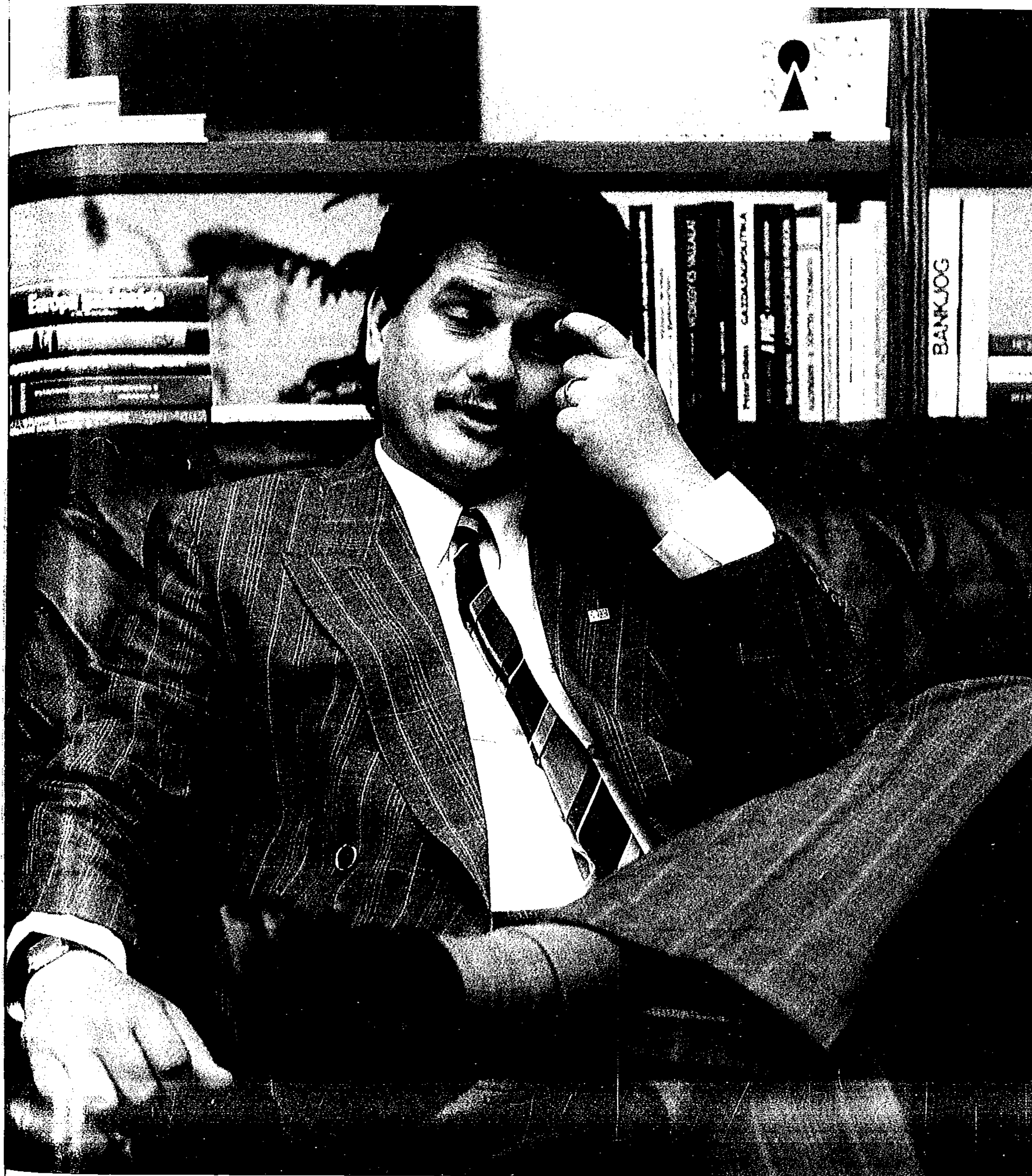
. . .

A nyomozóhatóságok közötti perpatvar mellett az eljárás mellékszálai is számtalan kisebb-nagyobb botrányhoz vezettek, amelyek elvonták a figyelmet a konkrét feladatokról. A vizsgálatokra mindenképen hatással volt az is, hogy az ügy politikai viták, parlamenti interpellációk, napirend előtti felszólalások rendszeres témája lett, politikusok egymás és a sajtó ellen is számtalan pert indítottak. A botrányoknak és pereknek azonban volt egy olyan csoportja, amelyben az eljáró hatóságok is főszerepet játszottak.

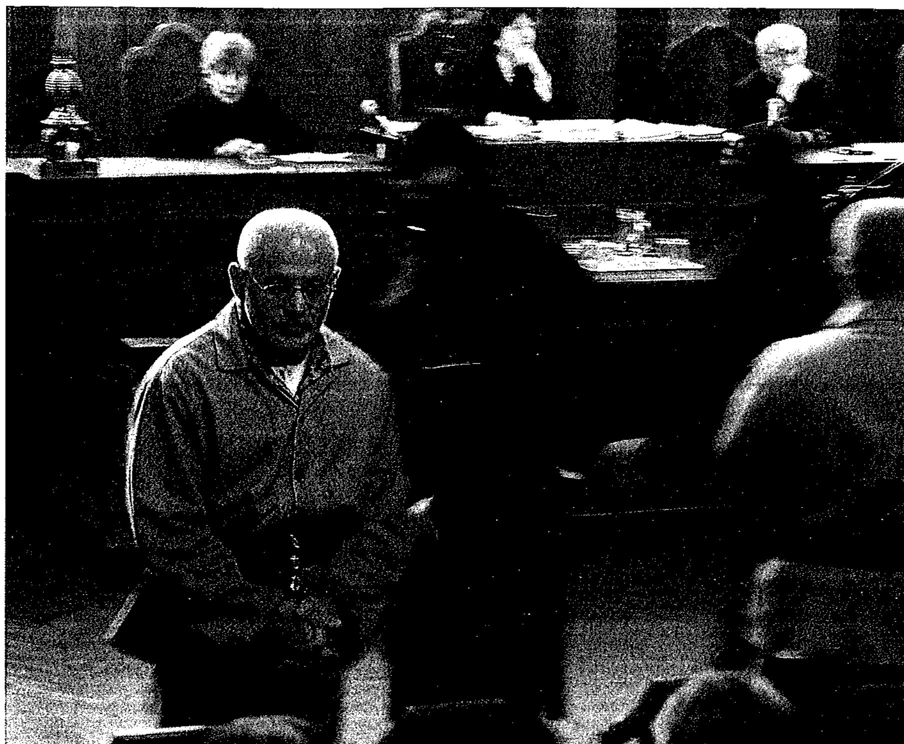
Nem használt például a rendőrségnek, hogy 2003 végén hivatalos eljárás indult az ügy első főnyomozója, Molnár Csaba alezredes ellen. Molnár a brókerbotrány kirobbanásakor az ORFK Bűnügyi Főigazgatóság Szervezett Bűnözés Elleni Igazgatóságán a pénzmosás elleni osztály vezetője volt. Előbb minősített vesztegetéssel, hivatali visszaéléssel és államtitoksértéssel vádolták meg, mert egy néhány ezer forint értékű szuvenírt kapott ajándékba egy pénzváltással foglalkozó magyar–szír állampolgártól. A gyanú szerint ezért cserébe, hivatali kötelességét megszegve, jogtalan előnyhöz juttatta az illetőt úgy, hogy államtitokká minősített információkat adott át neki pénzmosásgyanús esetekre vonatkozó bejelentésekről. Egyszerűbben: Molnárt azzal vádolták, hogy leadta a drótot az arab pénzváltónak, hogy milyen bejelentések érkeztek vele kapcsolatban, és mire kell vigyáznia.

Az eljárás évekig húzódott: 2005-ben első fokon bűncselekmény hiányában felmentették,[212] majd a Fővárosi Ítélőtábla hatályon kívül helyezte a felmentő ítéletet azzal, hogy az elsőfokú Fővárosi Bíróság eljárási hibákat követett el. Az új eljárást a Nógrád Megyei Bíróság folytatta le,[213] amely ismét alaptalannak tartotta a vádat, és ezt 2007-ben jogerősen is jóváhagyta az Ítélőtábla.[214] 2005-ben a Központi Ügyészségi Nyomozó Hivatal egy másik ügyben is vádat emelt Molnár ellen: hivatali visszaéléssel és közokirat-hamisítással gyanúsították meg, mert a Kulcsár-ügy nyomozásának első szakaszában a vád szerint az alezredes akadályozta a nyomozást, de végül ez az ügy is felmentéssel végződött 2009-ben.[215]

Hasonlóan kalandos eljárást hozott a Bácskai-per is. A botrány kipattanása után még 2003-ban hivatalos személyként elkövetett bűnpártolás és gondatlanságból elkövetett államtitoksértés ügyében indult eljárás Bácskai János dandártábornok, a Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ főigazgatója ellen. Azzal gyanúsították meg, hogy nem hivatalos úton értesítette Kulcsárt az ellene folyó vizsgálatról. 2004 februárjában a Fővárosi Bíróság Katonai Tanácsa első fokon elmarasztaló ítéletet hozott, a Fővárosi Ítélőtábla viszont megalapozatlanságra és eljárási szabálysértésekre hivatkozva új eljárást rendelt el. A Csongrád Megyei Bíróság Katonai Tanácsa

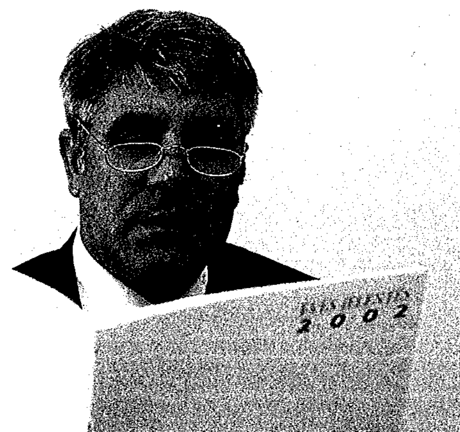

Princz Gábor, a Postabank elnök-vezérigazgatója: *„A rendszerváltás bankja voltunk"* – mondta egyszer Princz Gábor. 1999 őszén az úgynevezett VIP-hitelek átvizsgálásakor kiderült: a bank hosszú éveken át folyósított hosszú futamidővel, a piacinál jóval kedvezőbb kamatozás mellett kölcsönöket több mint 500 embernek, köztük a magyar politikai, gazdasági és kulturális élet meghatározó személyiségeinek is.

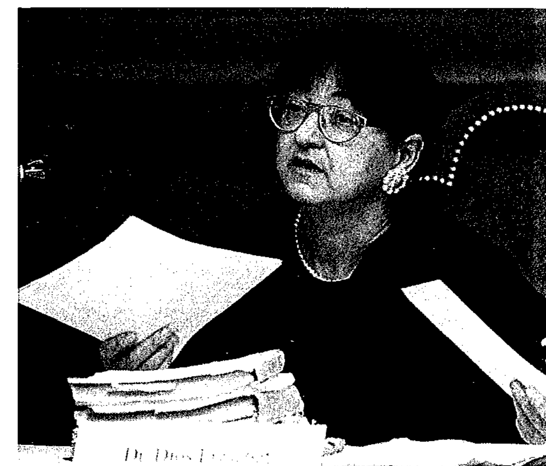

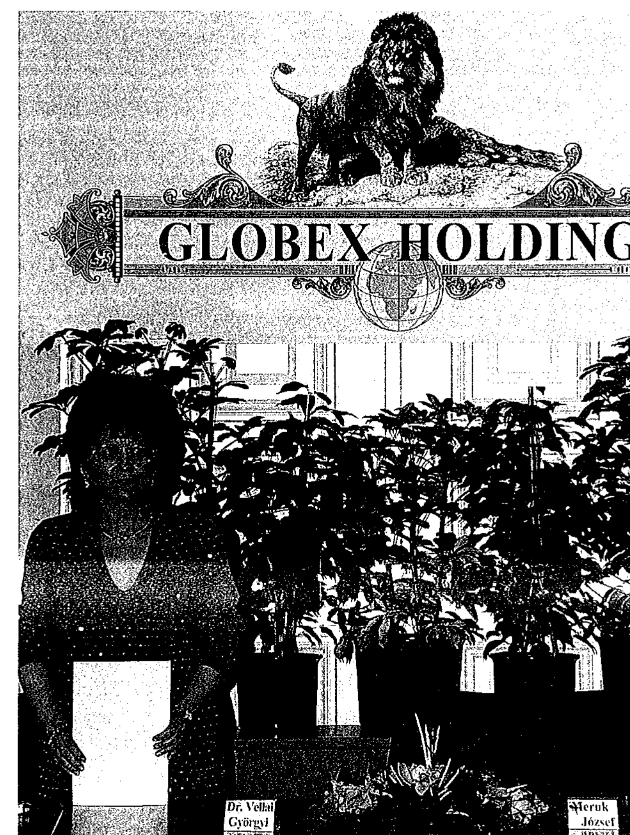
Az Energol-ügy ítélethirdetése: A magyar igazságszolgáltatás 11 évig küzdött az „évszázad olajbotrányának" felgöngyölítésével, ám azzal végül adós maradt. Az ügy enyhe ítéletekkel – felmentésekkel, felfüggesztett, illetve kevesebb mint kétévnyi letöltendő börtönbüntetésekkel – zárult.

Kerék Csaba, a Britton ügyvezető igazgatója, tulajdonosa: A K&H ügyben milliárdok tűntek el offshore cégeken keresztül, de nem sikerült kimutatni a politikával való kapcsolatot.

Diós Erzsébet bíró: Első fokon felmentette Princzet, mert ellentmondásosnak és nem kellően megalapozottnak találta a vádiratot.

Vellai Györgyi, a Globex vezérigazgatója: Az ügy alapkérdése végig az volt, hogy egyszerű ügyeskedők, avagy igazi szélhámosok?

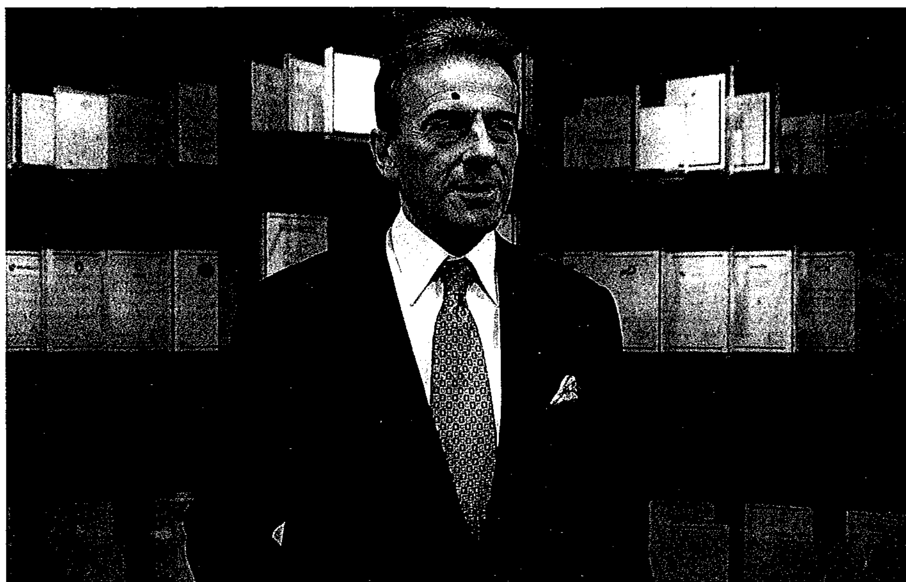

Vellai Györgyi és Vajda László, a Globex vezetői: *„Valójában a rendszerváltozás utáni gazdasági viszonyok, a kezdetleges szabályozás áldozatai"* – mentette őket Varga Zoltán bíró.

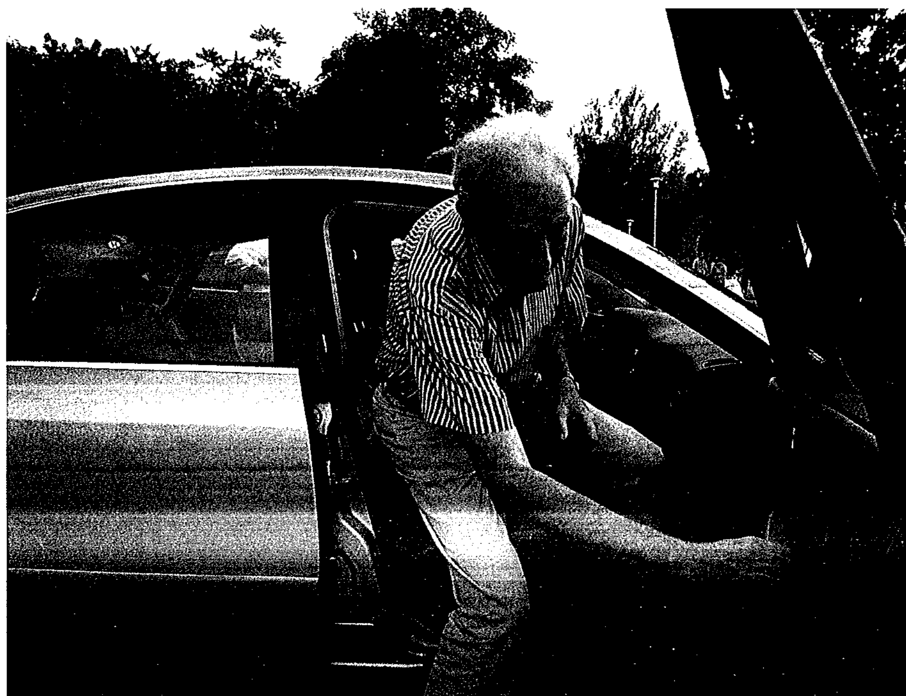

Bárándy György és Bánáti János ügyvédek: A fehérgalléros ügyekben az igazságszolgáltatásnak „nagyágyúkkal" kell felvenni a harcot.

Tocsik Márta, jogász: *„Tocsikot felhasználták, miközben az egész azért volt, hogy a pártkasszákat feltöltsék"*- az eljárás során nem sikerült kimutatni az ügy lényegét.

Rejtő E. Tibor a K&H Bank volt vezérigazgatója: Azzal védekezett, hogy nem írt alá semmit, és közvetlenül nem tartozott a felügyelete alá a sikkasztással vádolt bróker.

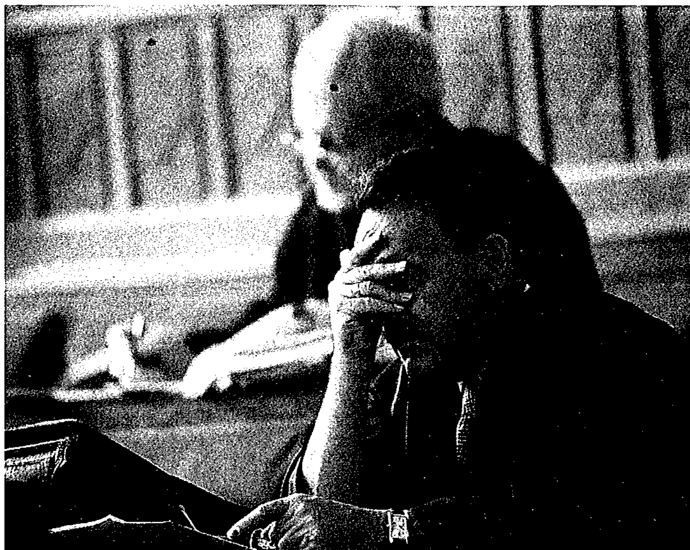
Bárándy Péter ügyvéd: A volt igazságügyminiszter hivatalból való távozása után Princz Gábort is védte.

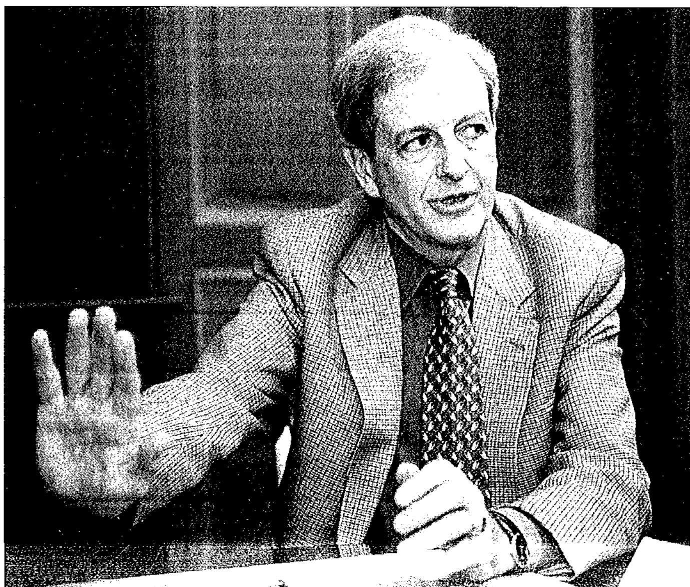
Rejtő E. Tibor, a K&H Bank volt vezérigazgatója: A híváslisták alapján Kulcsár többször beszélt vele telefonon, mint a barátnőjével – ez a tény azonban nem szolgált elegendő bizonyítékul arra, hogy tudott is az ügyleteiről.

Tocsik Márta jogász: A jogásznő ellen polgári eljárás is indult, amelynek a végén 804 milliós sikerdíjából 801 milliót vissza kell fizetnie.

Bánáti János ügyvéd: A Magyar Ügyvédi Kamara elnökeként pártolta volna a merészebb eljárásjogi reformokat.

Bárándy Péter ügyvéd: A K&H ügyben politikai támadások miatt kénytelen volt lemondani az egyik vádlott, Schönthal Henrik védelméről.

Kerék Csaba, a Britton ügyvezető igazgatója, tulajdonosa: A Britton nagy üzletét, a romániai Lotus Plaza építését Medgyessy Péter akkori miniszterelnökkel hozták összefüggésbe.

Varga Zoltán, bíró: *Te, Zoli, az nem létezik, hogy nem ítéled el Rejtőt"* – mondta egy bírótársa a K&H ügyben elsőfokon ítélkező, és a vezérigazgatót felmentő bírónak.

Rejtő E. Tibor: *„Az igazság mindent legyőz"* – az utolsó szó jogán csak ennyit mondott a brókerbotrány elsőfokú ítéletének kihirdetése előtt a Fővárosi Bíróságon.

Papp Csaba alezredes *(jobbra tőle Garamvölgyi László, aki hosszú évekig az ORFK szóvivője volt):* A gazdasági főnyomozó környezetében azt mondják, a rendőrség és a bíróság sokszor nem az ügyeket oldja meg, hanem a helyzeteket.

Kulcsár Attila, a K&H ügy fő vádlottja: A jogi eljárás egyik alapkérdése az volt, hogy magányos elkövetővel van-e a dolgunk. A bűncselekmény-sorozat fő felelőse és eszmei irányítója végül az egykori nagykanizsai zöldséges és siófoki pénzváltó lett.

2006 februárjában első fokon egy év – három évre felfüggesztett – börtönbüntetésre ítélte Bácskait. A Fővárosi Ítélőtábla végül 2007-ben jogerősen a bűnpártolást hivatali visszaélésre enyhítette, és csökkentette a büntetési tételt is, háromról két évre mérsékelte a próbaidőt.[216]

2004 tavaszán azért volt kénytelen magyarázkodni a rendőrség, mert a Bácskai-per tanúvallomásaiból kiderült, hogy a K&H Equities Rt.-ből eltűntek iratok. A brókerház kamerái rögzítették, amint az alkalmazottak és egyes vezetők a botrány kitörése után „gyanús" csomagokkal távoznak a pénzintézetből. A történteknek azonban az ORFK-n nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget, mondván, a sikkasztási és pénzmosási ügyekben az a „normális", ha nincsen bizonyíték. Ahol minden pénzmozgás kifogástalanul dokumentálva van, ott vélhetően nem történt bűncselekmény, érveltek a HVG-nek,[217] és közölték, hogy minden, a nyomozás szempontjából releváns iratot sikerült begyűjteniük.

2004 őszén újabb ügy látott napvilágot, és ekkor a rendőrség azért kényszerült védekezésre, mert a Magyar Nemzet arról számolt be, hogy Kulcsár Attila az ügyészség előtt több rendőri vezetőről is vallott. Azt állította, hogy kapcsolatot tartott Bácskai Jánossal, a maffiaellenes központ felfüggesztett főigazgatójával, Ferenczi Lászlóval, az ORFK bűnügyi igazgatójával, Molnár Csabával, a Szervezett Bűnözés Elleni Igazgatóság (SZBEI) pénzmosás elleni osztályának egykori vezetőjével és Papp Csabával, a SZBEI gazdasági bűnözés elleni osztályának volt vezetőjével.

Az akkori országos rendőrfőkapitány, Bene László felháborodottan utasította vissza az azóta sem igazolt gyanúsításokat,[218] de a vádaskodás tovább mérgezte a rendőrség és az ügyészség viszonyát. A rendőri vezetők máig sértetten emlegetik ezt az ügyet, és az ügyészséget tartják felelősnek azért, hogy a jegyzőkönyv részletei kiszivárogtak. Az ügyészségen viszont ma is azt állítják, hogy nem tőlük szivárogtak ki az egyébként politikusokat is gyanúba keverő papírok, mert szerintük – a gyanúsítottak és a védők nagy száma miatt – akár ötven helyről is kijuthattak az információk.[219]

2005 tavaszán az okozott botrányt, hogy kiderült: a Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH) megsemmisítette azt az 595 lehallgatási jegyzőkönyvet, amelyek Kulcsár Attila telefonjainak lehallgatását rögzítették. Az ellenzék politikai szándékot sejtett, mert szerinte ezekből a dokumentumokból kiderülhetett volna Kulcsár politikai kapcsolatrendszere. A hivatal viszont arra hivatkozott, hogy a törvényes határidőket betartva jártak el, a jegyzőkönyveket az ügyészség végignézte, és elvitte, ami kellett a hatóságnak. Az adatvédelmi ombudsman szerint az adatkezelőnek jogában állt a dokumentumok megsemmisítéséről dönteni, amennyiben nincs olyan cél, amely miatt azokat tá-

rolni kell.[220] Ez a pengeváltás – miközben mindenki a szabályok betartására hivatkozott – tartalmát tekintve már-már valóban egy Kafka-novellába illett.

A Legfőbb Ügyészség 2004-ben két szocialista politikus ellen indított személyiségi jogi pert. Szabó Zoltán egy sajtótájékoztatón a *„Fidesz felügyelte ügyészségről"* beszélt,[221] Tóth Károly pedig az ellenzékkel való összjátékkal gyanúsította az ügyészséget.[222]

. . .

Ilyen körülmények és díszletek között, feszült hangulatban folyt tehát 2003-tól a nyomozás, amelyet két év múlva, 2005 nyarán zártak le. A Fővárosi Főügyészség augusztusban nyújtotta be a vádiratot.[223] A végül huszonkét vádlott ellen összesen huszonhárommilliárd forint elsikkasztásának ügyé-ben indított bírósági eljárás első fokon a Fővárosi Bíróság előtt kezdődött 2006 májusában. A bírósági eljárás kezdetekor két meglepetés is érte a közvéleményt. Bár szakmai berkekben addigra már nyilvánvaló volt, hogy Kulcsár kiterjedt ügyfélköréből alig néhányat vádoltak meg együttműködéssel, maga a vád mégis feltűnést okozott. A másik meglepő elem az volt, hogy a vádiratban egyetlen politikus neve sem bukkant fel, miközben az ügyet végig belengte az az érzet hogy az elsikkasztott pénzből jutott a politika finanszírozására is.

„Olyan szerteágazó ügy volt, annyi szállal és annyi ügyféllel, hogy akár húsz évig is nyomozhattunk volna" – mondta erre az egyik ügyész, aki szerint választaniuk kellett a sokfajta elemből, és végül az úgynevezett „pluszhozamos" ügyfeleket vádolták meg. Azokat tehát, akik magán- vagy állami céget, önkormányzatot képviseltek – Betonút Rt., Állami Autópálya-kezelő Központ, ESMA, Zöld Újság Rt, Kőbányai Önkormányzat –, és akikkel Kulcsár olyan megállapodásokat kötött, hogy a szabad pénzeszközök kezeléséből kitermelt, az állampapírpiac szokásos hozamát meghaladó profitot egymás között felosztják; vagyis akik a cég jövőbeni hasznának terhére sikkasztottak. *„Ha ezek az ügyfelek bűnösök, akkor persze akár mindegyik is lehetne bűnös, de ezeket nem vizsgálták végig"* – mondta egy ügyvéd. *„A szakértői jelentés végigvette az összes ügyfél összes számlamozgását, abból válogathatott volna többet is az ügyészség"* – mondta egy vezető rendőr.

A nyomozás azonban nem foglalkozott azoknak az ügyfeleknek az esetleges bűnösségével, akik rövid idő alatt gyanúsan nagy hozamot kaptak a befektetett pénzük után, és a pénzhez sokszor homályos körülmények között jutottak (egy taxisofőr nejlonzacskóban adta át nekik). *„Nem várható el egy jogkövető állampolgártól, hogy utánanézzen, tényleg kitermelhető-e az a pluszhozam, amit kézhez kap, netán bűnös úton kerül hozzá a pénz, amikor az ország egyik legnagyobb bankjával áll kapcsolatban, és akkor sem kell feltétlenül gyanakodniuk, ha a készpénzben jutnak hozzá a hozamhoz egy nejlonzacskóban"* – mutatott rá az egyik ügyész, miért nem tudtak több ügyfelet – akár orgazdasággal, akár pénzmosással – megvádolni.

Vannak persze más vélemények is. *„Hogy is van ez? Zsákban kapom a rengeteg pénzt, és nekem még mindig nem kell gyanakodni"* – méltatlankodott az egyik vezető bíró, aki szerint igenis kimondható lenne, hogy a befektetők sem gondolhatták, hogy jogszerűen kapnak néhány hónap alatt az egymillió forintjuk után harmincmilliót. E bíró szerint Magyarországon is komolyan el kellene gondolkodni azon a más jogrendszerekben bevett gyakorlaton, hogy pénzmosásos esetekben megforduljon a bizonyítás terhe. Azaz ne a hatóságoknak kelljen azt igazolniuk, hogy a pénz bűnös úton jutott el valakihez, hanem a gyanúsítottnak kelljen bizonyítania és tételesen elszámolnia a teljes összeggel. *„Ma már látszik, hogy Gyuszi taxis esetét le kellett volna választani a fő ügytől. Ha ő ebben az ügyben tanú, igazmondásra lett volna kötelezve, és közelebb jutottunk volna más ügyfelekhez, vagy akár politikusokhoz is"* – mondta a bíró.

Az ügyfelek közül így elsősorban az ÁAK Rt. vezérigazgatóját, Bitvai Miklóst vádolták meg sikkasztással, magánokirat-hamisítással és befolyással való üzérkedéssel. Utóbbi alól felmentették, az első két bűncselekményért azonban három év letöltendő börtönbüntetésre ítélte a bíróság, mert úgy ítélte meg, hogy Bitvai tudott Kulcsár tetteiről, és tevőlegesen részt is vett azok megvalósításában. Hasonló logika alapján ítélték ugyancsak három év börtönre Garamszegi Gábort, a Betonút Rt. vezérigazgatóját, egy év hat hónap felfüggesztett börtönre Forró Tamást, a Zöld Újság Rt. volt elnök-vezérigazgatóját, és több más ügyfél képviselője is kapott rövidebb idejű felfüggesztett börtönbüntetést. Érdekesség, hogy felmentették viszont Dunai Györgyöt, a Betonút Rt. többségi tulajdonosát és vezérigazgatóját.

Az elítélt ügyfelek között nem voltak aktív politikusok, bármennyi utalás esett is az eljárás alatt arra, hogy a végén még ez is megtörténhet. Kulcsár ugyan beszélt a vallomásaiban arról, hogy az elsikkasztott pénzből „Taxis Gyuszi" közvetítésével a szocialista párt pénztárnoka, Puch László, és a Miniszterelnöki Hivatal MSZP-s államtitkára, Baja Ferenc is részesedett – mindkettőjüktől állami megrendeléseket remélt cserébe –, a nyomozás azonban a korrupciós pénzeknél nem vezetett eredményre.

Kulcsár egyik vallomásában arról beszélt, hogy a pénzt személyi sofőrje és állandó pénzszállítója, Szekér Gyula taxisofőr vitte el Puch egyik közvetítőjének, a pártpénztárnok aztán szóban visszaigazolta, hogy megkapta az összeget. Bajáról azt állította, hogy többször is körülbelül harminc-ötvenmillió forintot

adott át neki személyesen Újpest rakparti lakásában, egyszer-kétszer pedig „csupán" néhány milliót legfőbb bizalmasával, Taxis Gyuszival küldött el a politikus Szilágyi Erzsébet fasori irodájába napközben; személyesen mindig késő este találkoztak. A vallomás szerint Baja az egyik találkozóra magával vitte Endrényi Éva vállalkozót, Kovács László akkori külügyminiszter és MSZP-elnök ismerősét is. Endrényi Kulcsár egyik ügyfele volt.[224]

Puch és Baja a sajtóban cáfoltak, majd 2006 februárjában a Központi Nyomozó Főügyészség bizonyítékok hiányában megszüntette a nyomozást ellenük.[225] Mint utólag kiderült, a két politikust ki sem hallgatták: tanúként azért nem, mert a tanúnak igazat kell mondania, márpedig az eljárásban az érintettek esetleges bűnösségét vizsgálták, gyanúsítottként azért nem, mert ehhez fel kellett volna függeszteni az országgyűlési képviselőknek járó mentelmi jogukat, annak kezdeményezésére viszont az ügyészség szerint nem volt elég indok.

Kulcsár ismételt meghallgatásából, a számlák, cégiratok, telefonlisták ellenőrzéséből ugyanis nem találtak bizonyítékot arra, hogy Kulcsár valóban megvesztegette volna a két politikust. *„Ebből még nem következik, hogy a volt bróker hazudott. Ha ő és vádlott-társainak perében esetleg új bizonyítékok bukkannak fel, az ügyészség újrakezdheti a nyomozást"*[226] – hangsúlyozta akkor Keresztes Imre vezető főügyész.

A bírósági eljárásban azonban végül sem Puch Lászlóra, sem Baja Ferencre nem került elő új bizonyíték, ráadásul a vádiratban levő, szintén a pártpénztárak felé mutató vonalakat sem sikerült jobban kifejteni. Az Állami Autópálya-kezelő Központ esetében például ott volt a vádlottak között a végül orgazdaságért egy év felfüggesztett börtönbüntetésre ítélt Kelemen László ügyvéd, aki még 2002 őszén azt ajánlotta Kulcsárnak, közben jár, hogy az autópályaépítésre félretett pénzt a K&H Equitiesnél helyezze el az állami cég. Az ügylet létrejött, és Kelemen a vádirat szerint több részletben kapott – Taxis Gyuszi kézbesítésével – százötvenmillió forintot.

A nyomozás és a bírósági eljárás nem foglalkozott azzal, hogy mi lett ennek a pénznek a sorsa, noha Kelemen korábban különböző pártkapcsolatairól volt ismert. A Magyar Nemzeti Bank felügyelőbizottságába az FKGP delegálta (1998–2002), neve olvasható a K&H-ügy kirobbanásakor létrehozott parlamenti vizsgálóbizottsághoz benyújtott szocialista kérdések egyikében.[227]

Nem sikerült semmilyen további bizonyítékot találni Karl Imre volt MSZP-s képviselő ellen sem. Róla Kulcsár azt állította, hogy neki köszönheti az ismeretséget Andó Sándor volt szocialista kőbányai polgármesterrel és

munkatársaival, akiknek – mint mondta – 1999 és 2003 között félmilliárd forintot fizetett ki azért, hogy hozzányúlhasson a X. kerületi önkormányzat milliárdjaihoz. Karlról Kulcsár azt állította, hogy ezért a munkáért jutalékot kapott, de a pénz nem a szabálytalan ügyletekből származott.

...

Az egyes ügyfelek és közéleti szereplők felelősségének megítélését leszámítva *„az ügyészség szép vádiratot fogalmazott meg, jól felépített és indokolt volt"* – fogalmazott egy tekintélyes bírósági vezető. Szerinte az alapjában véve egyszerű cselekményeket jól is sikerült alátámasztaniuk.

A leginkább egyértelmű a sikkasztás megítélése volt, ott is elsősorban a különösen jelentős értékre folytatólagosan elkövetett sikkasztással vádolt Kulcsár Attila esetében. A bróker részletes vallomást tett arról, hogy éveken át megtévesztette az ügyfeleket, és a sajátjaként bánt a portfóliókezelés céljából rábízott pénzükkel. A befizetett összegeket nem a tőzsdén forgatta, hanem egyéb befektetésekben helyezte el, az ügyletekről és a megtermelt hozamról valótlan tartalmú elszámolásokat küldött a kuncsaftoknak, és ha valaki fel akarta venni a pénzét, akkor azt más ügyfelek számlájáról – értékpapír-átvezetéssel vagy készpénzbefizetéssel – pótolta.

A klienseivel szintén valótlan tartalmú adásvételi szerződéseket, transzferkérelmeket, kifizetési bizonylatokat íratott alá, arra hivatkozva, hogy ezekre a dokumentumokra a hozam megtermelése érdekében van szükség. Az ügyfelek ezeket az okiratokat általában, bízva benne, olvasatlanul vagy Kulcsár magyarázatát elfogadva aláírták. Kapóra jött neki az is, hogy a brókercég szabályozottsága és belső ellenőrzése lyukacsos, nem volt sem a portfóliókezelésre vonatkozó belső szabályozás, sem vagyonkezelési irányelv, a dolgozók ad hoc jelleggel, irányítás és ellenőrzés nélkül végezték munkájukat.

Az ügyészség szerint az öt és fél éven át zavartalanul folytatott bűncselekmény-sorozatot három, időben egymást részben átfedő szakaszra lehet osztani, főként a szerint, hogy Kulcsár kivel működött együtt, és milyen utakon menekítették ki az elsikkasztott pénzt. Az első szakaszban, 1998 és 2000 között a sikkasztással és pénzmosással vádolt Kerék Csaba segített neki, aki az ügyészség szerint *„aktívan közreműködött az ügyfelek értékpapírjainak megszerzésében, értékesítésében és a bűncselekményből származó vagyon biztosításában"*,[228] főleg a Britton LLc offshore cégen keresztül.

2000-re háromszázmillió forint halmozódott fel, ami elegendő volt a Britton cégcsoport megalakításához; ezután Kerék helyét 2000 és 2002

között a sikkasztással és pénzmosással vádolt Schönthal Henrik[229] vette át. Az ügyfelek pénzét ebben az időszakban a Schönthal érdekeltségébe tartozó két offshore cég, a Montrade és a Balmoral számláján át juttatták ki az offshore számlákra, ahonnan az szír pénzváltókon keresztül és Taxis Gyuszi közreműködésével visszajutott Kulcsárhoz.

Kulcsár ezután 2002-2003-ban – egy véletlen felfedezés folytán – a K&H központi bankfiókjának technikai számláját használta fel, főleg két ügyfél, az ÁAK Rt. és a Betonút pénzeinek elsikkasztására. Az ügyfelek pénzét előbb átvezettette erre a számlára – amiről a brókercég back office munkatársai azt hihették, hogy az ügyfél bankszámlája, hiszen a technikai számla létezéséről nem tudtak –, majd a nap végén, mivel ezen a számlán nem maradhatott pénz, az összegeket továbbutalta.

Arra, hogy Kerék Csaba és Schönthal Henrik sikkasztással is vádolható, Kulcsár vallomása mellett számos más bizonyítékot is fölsorakoztatott az ügyészség. Kerék tagadta, hogy köze lenne ezekhez az ügyletekhez, és azzal védekezett, hogy számlái felett Kulcsár rendelkezett, sőt, a bróker az aláírását is odahamisította. Az ügyészség viszont írásszakértői véleménnyel igazolta, hogy az egyes szerződéseket ő írta alá, egy könyvszakértői vélemény pedig azt mutatta ki, hogy a kőbányai önkormányzat egy huszonöt darabos Richter-részvény-csomagját *„az ő utasítására vezették át a Britton Llc. számlájára, és értékesítették"*[230] – azaz közvetlenül is hasznot húzott Kulcsár tevékenységéből.

Ugyanígy tagadott Schönthal Henrik is, mondván, őt Kulcsár csak azért kereste meg, mert szüksége volt két offshore cégre, a Montrade-re és a Balmoralra, amelyek fölött ő rendelkezett. Elmondása szerint ugyanis voltak olyan ügyfelei, akik névtelenek akartak maradni. Az angolszász jogban ismert névleges kötelezettségvállalási szerződést kötöttek, az ügyletekért ötszázalékos jutalékot kapott, és nem érdekelte, mi történik a Kulcsár rendelkezésére bocsátott ügyfélszámláján, utólag írta alá kötegével a szerződéseket, és szentesítette az átutalásokat.

Kulcsár szerint viszont Schönthal kereste meg azzal az ajánlattal, hogy ezzel a konstrukcióval el lehet titkolni különböző „gyanús" eredetű jövedelmeket. Az ügyészség szerint Schönthalnak tudnia kellett arról, hogy miben vesz részt. *„A névleges kötelezettségvállalásról szerződések alapján [...] megfelelő gondosságot kellett tanúsítania, [...] vagyis fel kellett volna tűnnie, hogy miért nem akar a K&H Equities saját névvel megjelenni a piacon, hiszen ilyen megoldással a működési engedélyét kockáztatta a brókercég"*[231] – mondta az ügyész, és azzal folytatta, hogy amikor az offshore céghez beérkező összegeket a szír pénzváltók számlájára utalta vissza, a megjegyzés rovatba a K&H nevét

illesztette, vagyis tudhatta: azt a hamis látszatot kelti, hogy a pénz a bank valamelyik külföldi leányvállalatától érkezik.

Mindhármuk esetében a bíróság egyértelműen kimondta a bűnösséget, mint ahogyan azok is kisebb-nagyobb büntetésekkel távoztak, akik az ügyletsorozatot Kulcsár oldalán segítették. Például azok, akik a sikkasztáshoz járuló magánokirat-hamisításban, illetve pénzmosásban vettek részt, vagy – mint a brókercég vezetői – bűnpártolással voltak vádolhatók.

...

A sikkasztással megvádoltak közül kilógott Rejtő E. Tibor esete. A vezérigazgató ellen felhozott vád ugyanis gyenge lábakon állt, ezzel a per anyagait megismerő és nekünk nyilatkozó ügyvédek, bírák, de még az ügyészek is tisztában voltak. Rejtőt végül az elsőfokú bíróság felmentette.

„Ott ültem két napig a papírok fölött, és azon gondolkodtam, hogy mivel fogom alátámasztani a vádat Rejtő ellen" – mesélte az eljárásban részt vevő egyik ügyész. Maga is pontosan tudta, hogy a K&H Bank vezérigazgatója ellen nehéz lesz igazolni a vádat. *„Legalább lett volna egy telefonlehallgatási jegyzőkönyv, akár titkos is, vagy egyetlen konkrét, közvetlen bizonyíték, ami terhelő lett volna rá nézve, hogy tudott az ügyletekről"* – avatott be a gondjaiba az ügyész.

A nyomozás végén azonban az ügyészség mégis úgy vélte: nem kerülhető meg, hogy Rejtő ne kerüljön bíróság elé az ügyben. *„Meg se vádoltam volna Rejtőt, olyan kevés bizonyíték volt ellene. A vád egy erős feltételezés szintjén mozgott, abból indult ki, hogy valószínűleg tudnia kellett róla, de ez még nem azt jelenti, hogy tudott is róla, és tudatosan megszegte a szabályokat"* – értékelte a vádat egy ügyészből lett védőügyvéd. Kevesebben voltak, akik úgy látták, hogy – ahogy egy bíró fogalmazott – a vádban leírt *„közvetett bizonyítékok egy olyan logikai láncot alkotnak, amelyek alapján megállhat Rejtő bűnössége"*. Volt olyan bírósági forrásunk, aki azt mesélte, hogy a kötelező bírósági konzultáció keretében – amikor a bírósági vezető tájékozódik az eljáró bírónál az ügy állásáról és a várható fejleményekről – egy vezető bíró szokatlanul erősen fogalmazva azt mondta Varga Zoltánnak: *„Te, Zoli, az nem létezik, hogy nem ítéled el Rejtőt."*

Rejtőt végül különösen jelentős értékre elkövetett sikkasztásban való bűnsegédlettel vádolták meg, az ellene felhozott bizonyítékok pedig valóban csupa közvetett elemből álltak. Személyesen semmit, egyetlen okiratot sem írt alá, ami közvetlenül kapcsolatba hozta volna az elsikkasztott pénzzel. Kulcsár pedig elsősorban a brókercégnél volt alkalmazásban, a banknál betöltött pozíciójában sem volt közvetlen alárendeltje Rejtőnek,

továbbá az ügyleteihez nem használta a bank különböző számláit, minden a brókercégen keresztül zajlott. Kulcsár ugyan banki állást is kapott, az önkormányzati és az európai uniós kapcsolatokért felelős ügyvezető igazgató lett, és ilyen minőségében a vezérigazgatónak számolt be, ez azonban a bíróság szerint nem volt elegendő bizonyíték arra, hogy Rejtő a bróker konkrét ügyleteiről is tudott. Varga Zoltán bíró szerint nem volt helyes, hogy Rejtő a jogszabályokkal ellentétben egyszerre két helyen is alkalmazta Kulcsárt, de ez *„maximum egy munkaügyi vita tárgya lehet, ebből nem következik, hogy Rejtő segítette volna”*.[232]

A vezérigazgató folyamatosan tagadott, és tagadását Kulcsár vallomása is alátámasztotta. Nem tudott semmiről, sőt, nem is volt közöttük szoros viszony, egyszerűen csak arról volt szó – vallotta Rejtő –, hogy a vezérigazgató ajtaja *„mindig nyitva állt a beosztottak előtt, így rendszeresen, hetente körülbelül egyszer beszélt Kulcsárral, aki ambícióiról, elképzeléseiről tájékoztatta”*.[233]

Az ügyészség ezzel szemben banki és brókercég-alkalmazottak tanúvallomásainak sorát citálta a bíró elé, akik azt erősítgették, hogy a két vezető között kifejezetten szoros baráti és munkakapcsolat volt, Kulcsár valószínűleg minden döntésébe bevonta a bank vezérigazgatóját. A tanúvallomások szerint (mint már korábban említettük) Kulcsárt *„Rejtő kutyájának, jobbkezének”*[234] nevezték a cégnél, *„akivel nem volt tanácsos ujjat húzni”*.[235] A korábbi K&H Equities-vezér, John Milton arról beszélt, hogy *„szervezetileg ugyan adhatott volna utasításokat Kulcsárnak, ellenőrizhette volna a tevékenységét, de úgy érezte, hogy ennek nem lenne jó vége, mivel többször is fültanúja volt a két vádlott közötti baráti beszélgetéseknek”*.[236]

Mások elmesélték, hogy Rejtő kiköltöztetett embereket az irodájukból, mert az az *„Attilának kellett”*, Kulcsár asszisztense és barátnője azt idézte föl, hogy Kulcsár rendszeresen *„szia, Tibikém”* megszólítással köszönt Rejtőnek a telefonban, és egy párizsi hosszú hétvégére is majdnem elutaztak együtt. A bank biztonsági igazgatója arra emlékezett, hogy amikor egy átfogó vizsgálat elején Kulcsárról kérdezősködtek, Rejtő felhívta, és közölte vele, hogy *„Attilával kapcsolatban nincs semmi vizsgálni való”*.[237]

A szoros kapcsolatot az ügyészség szerint az is alátámasztotta, hogy a céges híváslisták alapján 2001 januárja és 2003 júniusa között Kulcsár és Rejtő 4323 alkalommal beszélt egymással – ugyanezen időszak alatt Kulcsár a saját asszisztensét csak 1257-szer, a barátnőjét 1299-szer hívta, a rokonait összesen 1155 alkalommal.[238] A telefonos kapcsolat a botrány kirobbanása idején is intenzív maradt köztük, de a rendelkezésre álló bizonyítékokból úgy tűnik, hogy az ügy kipattanása előtt sem beszéltek telefonon soha semmilyen törvénytelen ügyletről. Varga Zoltán bíró minderre azt mondta a

szóbeli indoklásában, hogy *„megkülönböztetett ember, megkülönböztetett elbánást érdemelt”*.[239] Rejtőnek érdeke volt, hogy jó kapcsolatot tartson fenn azzal, aki ilyen óriási eredményeket produkál – ami nem biztos, hogy helyes magatartás, de Rejtő aktív közreműködésére nem bizonyíték.

Az ügyészség másik fontos bizonyítéka az a 2001-ben Rejtő által ellenjegyzett e-mail volt, amelyben Kulcsár felhatalmazást kapott, hogy ügyfeleinek kizárólag ő küldhessen értesítést és elszámolást. A vádhatóság értelmezése szerint ezzel Rejtő olyan hatalmat adott a brókernek, ami lehetővé tette a bűncselekmények elkövetését. A vezérigazgató eleinte tagadta, hogy az aláírás az övé, majd miután ezt írásszakértővel sikerült bizonyítani, azzal érvelt, hogy az e-mailben foglaltak nem ellentétesek a nemzetközi gyakorlattal: az ügyfeleknek nem kell kimutatást kérniük, azt elérhetik a brókercég irodáiban is.

Rejtőt segítette, hogy az ügyben a szakértők sem jutottak zöld ágra. A nyomozati szakaszban készült vélemény több ponton is rámutatott Rejtő felelősségére, hiszen ezzel *„az utasítással kiiktattak egy olyan kontrollpontot, amelynek segítségével az ügyfelek a számlaegyenlegről tájékozódhattak volna”*.[240] A tárgyaláson kirendelt szakértő véleménye viszont már közelített Rejtő védekezéséhez, amikor megállapította: *„Az e-mail utasításai nem haladják meg az ún. hold mail kereteit, a postai kézbesítés mellőzését Kulcsár ügyfeleinek nagy része amúgy is kérte, az e-mail ráadásul nem tiltotta meg a kimutatások elkészítését, nem az e-mailnek tudható be, hogy az ügyfelek a Kulcsár által elkészített elszámolásokat kapták meg.”*[241]

Kulcsár is mentette az e-mail okozta problémákat, amikor egy bonyolult történetet előadva azt vallotta, hogy Rejtő az aláírását lényegében egy üres A4-es lapra adta, amihez egy cetlit tűzött, a cetlin egy nyelvtanfolyam és egy tanulmányút támogatását kérte a vezérigazgatótól. Erre a lapra másolta az e-mail szövegét, a back office-ban pedig az így hamisított lapot adta le. *„Nem sikerült megfejteni, hogy hogyan keletkezett ez az e-mail”*[242] – méltatlankodott Varga Zoltán az elsőfokú ítélet szóbeli indoklásakor. Maga sem értette, hogy *„ha valaki bead a főnökének egy kérvényt, akkor miért egy ilyen cetlire írja, aztán miért tűzi rá egy nagyobb lapra”*,[243] de akkor már nem firtatta, hogy miért lóg ki ennyire a lóláb, és vajon miért találta ki Kulcsár ezt a Rejtőt mentegető „mesét”.

Az ügyész hiába érvelt azzal, hogy ez a történet a magát *„pedáns, rendszerető embernek leíró”*[244] Rejtőről nehezen képzelhető el, elfogadhatlannak minősítette a szakértői álláspontot is – mindhiába. A bíró szerint az e-maillel kapcsolatos vitát nem lehetett tisztázni, és ugyanígy nem volt meggyőző az az összkép sem, amely a tanúvallomásokból és a telefonhívás-listákból kibontakozott.

. . .

Az ügy közéleti súlya, a média és a politika érdeklődése az egész bírósági eljárásra rányomta a bélyegét, és hatással lehetett az ítélkezésre is. Fontos tényező volt egyrészt az, hogy a vádlottak minden lehetséges eszközt bevetettek az eljárás ellehetetlenítésére, és végig időhúzásra játszottak. Másrészt Varga Zoltán bíróra a peren túlmutató erős külső nyomás is nehezedett.

Schöntal Henrik és Kerék Csaba például az ügy nyomozati és bírósági szakaszában is számos eszközzel lassította az eljárást. Schönthal az eljárás utolsó szakaszában elmeorvosi szakértői véleményt kért korlátozott beszámíthatóságának kimondására. A vélemény elkészült, de nem támasztotta alá Schönthal érvelését.[245] Az először kirendelt szakértő azt állapította meg, hogy Schönthal súlyos bipoláris mániás depresszióban szenved, és betegsége erősen korlátozta abban, hogy cselekedetei súlyával tisztában legyen. Akinek pedig súlyosan korlátozott a beszámíthatósága, annak a büntetése korlátlanul enyhíthető. A másodjára kirendelt szakértő viszont ezzel ellentétesen foglalt állást. A tárgyaláson kijelentette, hogy bár Schönthal Henrik személyiségzavaros, és hangulati ingadozásai vannak, tünetei nem érik el a betegség szintjét, így korlátozott beszámíthatóságról nem lehet beszélni.[246] A harmadik szakvélemény is az utóbbit erősítette meg.

Kerék Csaba feljelentéseket tett. Először a Kulcsár-vallomásról nyilvánosságra került videóra hivatkozva, ismeretlen tettes ellen, hivatalos személy által elkövetett közokirat-hamisítás gyanújával, mert szerinte a jegyzőkönyv és videofelvétel között lényeges tartalmi eltérések vannak. A nyomozást 2005 augusztusában megszüntették.[247]

A Rejtő és Kulcsár vallomásai körüli viták egyébként is olyan súlyúak voltak, és olyan mértékben befolyásolták a nyomozás és később a bírósági eljárás hatékonyságát, hogy az elsőfokú ítélet szóbeli indoklásában Varga Zoltán bíró külön is fontosnak tartotta, hogy elmondja a véleményét e nagy médiavisszhangot kiváltó, de alapjában mégis jogi természetű vitákról. *„A Fővárosi Főügyészségnek nagy választási lehetősége nem volt, amikor a vádlott egy különösen nagy értékre elkövetett, milliárdos sikkasztással kapcsolatban kijelenti, hajlandó vallomást tenni, de nem a rendőrségen, mert megrendült a bizalma"*[248] – döntötte el a vitát a bíró, aki szerint nem volt kérdéses, hogy a nyomozóhatóság nem mondhatott le egy *„olyan rendkívül fontos és lényeges bizonyítási eszközről, mint Kulcsár Attila vallomása"*.[249] Ezzel az ügyészség a saját munkáját nehezítette volna, miközben törvényben foglalt kötelessége a tényállás tisztázása, a bizonyítékok összegyűjtése és rendszerezése.

A vitatott videofelvételt tehát a tárgyalás kezdeti szakaszában levetítették, mivel Kerék Csaba védője súlyos kifogásokat emelt a kihallgatások ellen. Eljárási szabályokra hivatkozva törvénytelennek minősítette őket, kifogásolta

Zámbó Gyula védőügyvéd túlzottan aktív részvételét, és azt indítványozta, hogy ezt a vallomást zárják ki a bizonyítékok köréből.

Varga bíró emlékeztetett arra, hogy a büntetőeljárási törvény egyértelműen és következetesen fogalmazza meg, hogy mely bizonyítékokat milyen feltételek alapján nem lehet figyelembe venni. Ilyen súlyos és kemény követelmény lehet, például, ha a bizonyítékot bűncselekmény útján vagy a törvénnyel ellentétes módon szerezték be. *„Ennek a kihallgatásnak a tanulmányozása során semmilyen törvénysértő magatartást nem tapasztalt a bíróság"*[250] – jelentette ki Varga. Az nem eljárásjogi kategória, így a bíró, hogy a kihallgatás oldott légkörben folyt. *„Pont ennek az ellenkezőjét szokták a védők kifogásolni. Azt, hogy nem tudtak kapcsolatba lépni a védencükkel, vagy hogy csúnyán néztek rá, vagy kiabáltak vele."*

Zámbó „aktivista" fellépéséről a bíró azt mondta, hogy nem érti az ezt kifogásoló védőügyvédeket, *„úgy csinálták, mintha nem vettek volna még részt kihallgatáson"*. Szerinte rendjén való, hogy az ügyészek beszélgettek vele, beszéltették a gyanúsítottat, körbejárták a témát, a végén pedig a nyomozótiszt lediktálta a vallomást, majd Kulcsár elismerte, hogy ez az ő vallomása. *„Érintkezett közben a meghatalmazott védőjével? Erre, kérem, törvényes lehetősége van, a védő azért van, hogy a gyanúsítottnak segítséget nyújtson"* – összegzett Varga Zoltán, és úgy vélte, semmilyen törvénysértés sem történt Kulcsár vallomástételekor.

Az elsőfokú ítélethirdetést a bíró végül egy héttel elhalasztotta. Mégpedig azért, mert be akarta várni a Budapesti Nyomozó Ügyészség döntését Kerék egy másik feljelentéséről. Az ítélethirdetés tervezett időpontja előtt nyilvánosságra került ugyanis egy, a Fővárosi Bíróság folyosóján titokban készült hangfelvétel, amely szerint Kulcsár Attila védője azt javasolta egy másik vádlott védőjének, hogy gondolják végig, *„hogyan segíthetné őket Attila"*.[251] Kerék Csaba hamis vád gyanújával feljelentést tett, mondván, ha ilyen egyezkedés folyt a háttérben, akkor Kulcsár összevissza beszélt, és bárkit besározott a saját érdekében. Az ügyészség a feljelentést elutasította, a tárgyaláson részt vevő ügyész pedig úgy minősítette, várható volt, hogy *„újabb cirkusz alakul ki az ügyben, a feljelentés egyetlen célja az időhúzás"*.[252]

A K&H-per végső szakaszában nagy vihart kavart Varga Zoltán bíró körül két másik eset is. Tavasszal derült ki, hogy a nyolc áldozatot követelő móri bankrablás ügyében – amelyben első fokon Varga volt a bíró – perújítást rendelt el a Fővárosi Ítélőtábla, ugyanis nem azok követték el a bűncselekményt, akiket elítéltek.[253] Varga, részben a móri ügy miatt, már előző év végén lemondott az Országos Igazságszolgáltatási Tanács elnökhelyettesi posztjáról, távozását az ellene, illetve személyén keresztül az igazságszolgáltatás ellen indított alaptalan támadásokkal indokolta.[254]

2008 nyarán az került nyilvánosságra, hogy a vesztegetés vádjával jogerősen elítélt egykori kisgazda képviselő, Székely Zoltán – egyébként elutasított – kegyelmi kérvényét téves kísérőlevéllel küldte tovább a Fővárosi Bíróság 2007 májusában. A Varga aláírását tartalmazó levél szerint Székelyt több emberen, részben aljas indokból elkövetett emberölés bűntette miatt marasztalták el. A volt képviselő ügyével egyik könyvében foglalkozó Dr. Kende Péter feljelentette Vargát okirat-hamisításért.

„Az, hogy a bíró fejében minden nap ezek az ügyek és a személyét ért támadások forognak, természetesen hatással van a munkájára” – mondta egy vezető bíró, aki összefüggést látott a Kulcsár-ügy és a Varga ellen egyre élesebbé váló támadások között. Ezek ugyanis a vádlottak érdekeit szolgálták. Azt ügyészségi forrásaink is fontosnak tartották megjegyezni, hogy a Vargára nehezedő nyomás és az időhúzást szolgáló indítványok, az utolsó pillanatban érkező feljelentések azt a célt is szolgálhatták, hogy a bíró ne tudja befejezni az ügyet, és új bíró kirendelésével a nulláról kelljen újrakezdeni a tárgyalást. Június végén derült ki, hogy Vargát szeptember 1-jei hatállyal[255] a Legfelsőbb Bíróság bírájává nevezték ki – a Kulcsár ügy elsőfokú ítélete végül 2008. augusztus 28-án született meg.

„Ez az ítélet félrement” – kiáltott fel előttünk egy tekintélyes büntetőbíró, akit arra kértünk, hogy olvassa el a K&H-ügy összefoglalását adó Milliárdok mágusai[256] című könyvet, és mondjon véleményt a vizsgálatról és az elsőfokú ítéletről. *„Ez az ügyet nem lehet úgy befejezni, hogy Rejtő bűnössége nincsen kimondva.”* Büntetőbírónk szerint ugyanis a K&H Bank vezérigazgatójának bűnösségére ugyan valóban nincsen közvetlen bizonyíték, de a vádhatóság által a bíróság elé vitt közvetett bizonyítékok láncolatából a bíró ítélhetett volna máshogyan is első fokon – mint ahogyan a fellebbezés után ez még nyitva áll a másodfok előtt.

Egy magas rangú bírósági vezető arra a nagyon óvatosan megfogalmazott újságírói kérdésre – amely egy meg nem erősített információn alapult –, hogy elképzelhetőnek tartja-e, hogy a titkosszolgálatok és a nemzetbiztonság „boszorkánykonyháiban” forgatókönyvek készültek az egész eljárás kimenetelére, azt válaszolta, hogy ezt, sajnos, egyáltalán nem tartja lehetetlennek és teljesen elképzelhetetlennek. A kérdésfeltevés alapja az az értesülésünk volt, hogy egy, az ügyben szereplő egykori banki alkalmazottat – állítása szerint – felkereste az otthonában két ember. Az illetők a Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH) embereinek mondták magukat, és arról beszéltek az illetőnek, hogy mit kellene vallania a nyomozóknak.

Ez a történet bizonyíthatatlan. Ami biztos: amennyiben Rejtő E. Tibor tudott Kulcsár ügyleteiről, akkor elég okos és körültekintő volt ahhoz, hogy ne hagyjon nyomot maga után. Ezzel feltehetőleg azokat is védte, akik az ügyletek legkomolyabb haszonélvezői voltak, és nevük még csak meg sem említődött az eljárásban. Ha ez így van, akkor ebben az eljárásban a közvetítőket, a „kishalakat” sikerült megfogni és példásan megbüntetni. A nagyhalak azonban, egyelőre úgy tűnik, megúszták. Kérdés, mit hoz a jogerős ítélet. Az itt leírtak és a tényállás ismeretében drámai fordulatra és áttörésre aligha lehet számítani.

6. A POSTABANK-ÜGY: A BANK BÁN VÉGJÁTÉKA

Mit számít egy bankrablás egy bankalapítással szemben?[257]

„*Felháborítónak tartom ezt az ítéletet, és mélyen hiszek abban, hogy végül felmentenek*"[258] – jelentette ki Princz Gábor a Fővárosi Ítélőtáblán 2008. január 10-én, mikor Nehrer Péter bíró másodfokon kimondta rá az elmarasztaló ítéletet. A bíróság bűnösnek találta a Postabank egykori elnök-vezérigazgatóját hanyag kezelésben, és 3,6 millió forintos pénzbüntetést szabott ki rá. Az egykor nagyhatalmú bankár azért volt elégedetlen, mert első fokon Diós Erzsébet még felmentette a 36,1 milliárd forint vagyoni hátrányt okozó hűtlen kezelés vádja alól, és Princz a védőivel együtt azt remélte, a felmentés jogerőre emelkedik.

A két bírói fórum ítélete közötti eltérés viszont azt jelentette, hogy az akkor lassan már tíz éve zajló eljárás végére a magyar igazságszolgáltatás még mindig képtelen volt pontot tenni, a végső verdiktet a Legfelsőbb Bíróságnak kellett meghoznia. A legfelsőbb jogi fórum végül csak pontosította a másodfokú ítéletet, a döntést helybenhagyta, és nem változtatott a fő vádlottak pénzbüntetésén. A már jogerős döntés ellenére Postabank-ügyben egyetlen elégedett embert sem találni.

Elégedetlen volt a bíróság, amely sorozatban kényszerült magyarázkodni az eljárás miatt. Hiszen kérdés volt, hogy első fokon miért mentették fel Princzet a hűtlen kezelés vádja alól, hogy másodfokon hogyan lett egy szándékos bűncselekményből gondatlanságot feltételező hanyag kezelés? Miért kellett az Ítélőtáblán a már bűnösnek kimondott vezérigazgatónak a milliárdos vagyonvesztéshez képest csupán 3,6 millió forintos büntetést fizetnie, és nem évekre börtönbe vonulnia? Miért húzódott az eljárás majdnem tíz évig? Miért tekintették enyhítő körülménynek az idő múlását, miközben az eljárás az az igazságszolgáltatás nehézkessége mellett azért mégis éppen az ügy rendkívüli bonyolultsága miatt haladt lassan?

„Az is nagyon fontos, hogy mi miatt emelt vádat az ügyészség, ugyanis a bíróság csak a törvényes vád alapján járhat el, és csak törvényes vád esetében dönthet a vádlottaknak a büntetőjogi felelősségéről" [259] – így mentegetőzött Czine Ágnes, a Fővárosi Ítélőtábla kollégiumvezetője a Magyar Televízió Este című műsorában az ítélethozatal napján. *„[Az ügyészség] a Postabank hitelezésével kapcsolatban nem emelt vádat, csak az üzletpolitika egyes elemei miatt, például a kamatpolitika és más szabályok megszegése miatt. A közvélemény pedig úgy ismerte meg ezt az ügyet, hogy a hitelezéssel kapcsolatos tevékenységek is felmerültek"* – szabódott a bírósági szakember. A vádirat alapján az elsőfokú bíróság a szándékos cselekménynek számító hűtlen kezelés vádját nem tartotta megalapozottnak, de ugyanazon tényállásból másodfokon a gondatlanságot már sikerült kimutatni, amire viszont a maximális pénzbüntetést szabták ki. De kötötte őket a vád, hozott anyagból kénytelenek dolgozni, és a bíróságnak nincs joga a vádirati tényálláson túlterjeszkedni.

A bíróság többször is igyekezett visszadobni a labdát az ügyészségnek. A Postabank-ügy bírósági szakaszának kezdetén az első fokon ítélkező bíró a vádirati tényállás írásbeli pontosítására kérte az ügyészséget; arra, hogy részletezze jobban, az egyes vádlottak mekkora vagyoni hátrányt okoztak, és pontosan mire terjed ki a büntetőjogi felelősségük.[260] A vádhatóság erre nem volt hajlandó, kitartott az eredeti vád mellett. Diós Erzsébet ezért az ítéletben néhány gúnyos félmondattal ostorozta az ügyészséget, amely szerinte *„a Postabank – álláspontja szerint elhibázott – üzletpolitikáját tette a vád tárgyává"*.[261] Vagyis a vád ahelyett, hogy a hűtlen kezelést konkrét tranzakciókon keresztül tárta volna fel, a kamatdöntéseken keresztül akarta bizonyítani a szándékos károkozást.

A bíróság az ügyészségre, a vádhatóság viszont az eljárás során többször is a rendőrségre mutogatott az évekig húzódó eljárás miatt. A két szervezet közötti ellentétek éppen a Princz-ügy nyomozati szakaszának finisében, 2002-2003-ban csúcsosodtak ki. A rendőrség azt sérelmezte, hogy az ügyészség hirtelen stratégiát váltott. Miközben évekig az eredeti feljelentés alapján nyomoztak, és a „gazdasági társaság vezető tisztségviselőjének visszaélése" vétséghez igyekeztek tényanyagot gyűjteni, az ügyészség 2002 végén új szempontokat adott a nyomozáshoz, újból konkrét ügyleteket vizsgáltatott meg velük, és még az iratismertetés kezdete előtt néhány nappal is arra utasította őket, hogy új tanúkat hallgassanak meg.

Az ügyészség szerint viszont azért volt erre szükség, mert a rendőrség „elfelejtette" kihallgatni a feljelentőket, és egészében is lassan, körülményesen dolgozott.[262] *„Ha az eljárás végén az ügyészség nem áll a talpára, akkor elbukik az ügy, látszott, hogy összedől az eredeti koncepció"* – mondta könyvünk készítésekor egy ügyészségi forrás. *„Az eredeti gyanú megállt volna a lábán, de az ügyészség nagyobbat akart markolni, és látjuk, ez hova vezetett"* – panaszkodott viszont a nyomozásban részt vevő egyik rendőr.

És persze mindannyian a politikára panaszkodtak. A lassú, elhúzódó nyomozás mögött éppen úgy, mint az ügyészségi koncepcióváltás mögött, a politikusok ármánykodását sejtették. A Postabank ugyanis a rendszerváltás bankja, az átalakulás éveit nemcsak hitelezéssel, hanem széles körű szponzorálással, mecenatúrával finanszírozó pénzintézet volt, Princz Gábor ezeknek az éveknek szimbolikus hatalmassága, ezért aztán a Postabank-ügy minden rezdülése közéleti viharokat váltott ki. A politikai befolyás gyanúját Princz is kihasználta, magát különböző nyilatkozataiban a politika áldozatának állította be. *„Politikai okok miatt kerültem ide, és most már remélem, hogy szakmai vonalon fut tovább ez az egész per, és így aztán végre kiderül, hogy ártatlan vagyok"* [263] – mondta például 2002-ben a köztelevíziónak.

És elégedetlenkedtek az adófizetők is, akik tudni szerették volna, hova tűnt a pénz, van-e felelőse annak, hogy az államnak összesen 153 milliárdot kellett a Postabank megmentésére költenie, és további negyven milliárd forinttal a rossz követelések értékesítésével foglalkozó Reorg-Apport tőkéjét pótolnia.

. . .

„A rendszerváltás bankja voltunk" [264] – ezt az állítást még maga Princz Gábor tette egyszer a Vasárnapi Híreknek nyilatkozva, és valóban, az 1999 őszén, a vezérigazgató távozása után lefolytatott belső vizsgálat, amely a pénzintézet úgynevezett VIP-hiteleit világította át, mindennél érzékletesebben támasztotta alá ezt a kijelentést. A Postabank hosszú éveken át folyósított hosszú, tíz, tizenöt év közötti futamidővel, a piacinál jóval kedvezőbb, tíz százalék alatti kamattal kölcsönöket több mint 500 embernek, köztük a magyar politikai, gazdasági és kulturális élet közismert, meghatározó személyiségeinek. Az ily módon kiutalt pénzek összege – az idézett belső vizsgálat szerint – kamatok nélkül is meghaladta a 428 millió forintot.

Ez az összeg a teljes postabanki hitelállományhoz képest ugyan elenyésző, de jól mutatja, hogy 1999-re az akkor alig több mint tízéves bank miként tette lekötelezettjévé – pártállástól függetlenül – a felső tízezer meghatározó alakjait. És jól mutatja azt is, hogy mit jelentett valójában a „rendszerváltás bankja" kifejezés, hiszen a Postabanknál a kezdetektől kéz a kézben járt a pénz, az üzlet, a hatalom és a politika.

Lényegében politikai döntés volt már az is, ahogyan a Postabankot megalapították. A kétszintű bankrendszer létrejötte után ugyanis a kormányzati szándék az volt, hogy egy újonnan, tiszta lappal induló lakossági bankkal ellensúlyt teremtsenek az ezen a piacon gyakorlatilag monopolhelyzetben lévő OTP-nek. A tiszta lap azt jelentette, hogy a Postabank – ellentétben az akkor a Magyar Nemzeti Bank utódjaként létrejövő kereskedelmi pénzintézetekkel – nem kapott meg rossz vállalati hiteleket, nem voltak örökölt

ügyfelei sem, tehát – mint Várhegyi Éva közgazdász összefoglaló művében megjegyzi – *„nem kellett a nagyvállalatok, ipari és agrárlobbik politikai nyomással is megerősített finanszírozási igényeit kielégítenie"*.[265]

A Postabank részben az OTP-t mint monopolhelyzetben lévő bankot övező ellenszenvre, részben ötletes reklámkampányaira, valamint a kiterjedt postai hálózatra támaszkodva gyors expanzióba kezdett. Az ügyfelek megkedvelték a betételhelyezésre és pénzfelvételre is használható kék betétfüzeteket. A 90-es évek közepétől aztán a Postabank agresszív módon szállt kamatversenybe legfőbb riválisával.

A forrásgyűjtéssel nem volt gond, annál inkább a pénzkihelyezéssel. *„A lakosság még nemigen jöhetett szóba hitelfelvevőként, legfeljebb a valamilyen támogatást élvező lakáshitelek voltak kelendőek. A vállalatok hitelezése viszont mind kockázatosabbá vált, hiszen a 90-es évek elején a legtöbbjük elveszítette hagyományos piacait, és a belföldi recesszió is alaposan megcsapolta az árbevételüket. Az újonnan születő tőkeszegény kisvállalkozásokat csak a kormányzati támogatások tehették hitelképessé, azok viszont elsősorban a privatizációs vásárlásokhoz és beruházásokhoz kötődtek (Start-hitel, E-hitel, privatizációs hitel), a folyó működés pénzellátása azonban csak jelentős banki kockázatvállalással volt megoldható."*[266]

A Postabank már az első éveiben elment a kockázatvállalással a törvény által megszabott határokig, ráadásul abban az időben még viszonylag puhák voltak a kihelyezések minősítésének szabályai is, *„döntően a banki menedzsment és az auditorok óvatosságán múlott, hogy mennyire ítélnek kockázatosnak egy-egy hitelkihelyezést vagy befektetést"*.[267]

Míg a Postabankkal konkuráló pénzintézetek éppen öröklött helyzetük, ügyfélkörük és rossz hiteleik miatt részt vettek az állami bank- és adóskonszolidációban a 90-es évek első felében, Princzék más utat választottak. *„Ők úgy ítélték meg, hogy fontosabb a saját függetlenségük megőrzése, mint a bankjuk stabilitása és – végső soron – a tulajdonosaik*[268] *és a betéteseik pénze. Megpróbálták elhitetni a részvényeseikkel, a hatóságokkal és talán magukkal is, hogy önerőből is képesek orvosolni a bajokat. Mindkét bank története hosszú ideg, 1994-től 1998ig főleg arról szólt, hogy hogyan lehet hihetően leplezni a tőkehiányt, valami módon megtalálni a kivezető utat."*[269]

A Postabank gondjai először 1997. február 27-én, pénteken váltak mindenki előtt nyilvánvalóvá, amikor – máig tisztázatlan körülmények között – a betétesek megrohamozták a pénzintézet fiókjait, és néhány nap alatt hetvenmilliárd forintot vontak ki a bankból.

...

A Nagy Roham azonban nem ok volt, hanem okozat. A bankszakmában már a pánik előtt nyilvánvalóvá vált, hogy a bajok strukturális, üzletpolitikai és vezetési anomáliákból adódnak, a pénzintézet nem úgy működik, ahogyan az egy klasszikus kereskedelmi banktól elvárható. *(A fejezetnek a Postabank történetéről szóló része nagyban támaszkodik arra a riportsorozatra, amelyet Ószabó Attila és Vajda Éva jelentetett meg az Élet és Irodalomban 1998-99-ben.*[270]*)*

Habár a bankpánik napjaiban a kormányzattól is elhangzott olyan magyarázat, hogy tudatos politikai támadás állt az események mögött (ilyen értelmű nyilatkozatot tett akkoriban a Pénzügyminisztérium államtitkára, Akar László), sőt, Princz Gábor is utalt bizonyos *„igen jó nyugati autókat használó"* körökre, ezeket az állításokat sohasem bizonyította senki.[271]

A pénzintézetek közötti bizalom fontos fokmérője, a bankközi hitelpiac akkor már régen jelezte, hogy a Postabank szénája rosszul áll. A külföldi tulajdonú bankok többsége jóval a pánik előtt csökkentette a Postabanknak a bankközi piacon nyújtandó hitel összegét; ha egyáltalán adtak neki, csak keveset, szigorú feltételek mellett és magas kamatra. A Citibankról például sok lap megírta, hogy 1994 óta nem állt üzleti kapcsolatban a Postabankkal a bankközi pénzpiacon, és óvatosan viselkedett a Unicbank is, a Creditanstalt pedig a pánik előtt nem sokkal döntött úgy, hogy felfüggeszti a hitelnyújtást.

De miért illant el a konkurens bankok bizalma, ami végül is hozzájárult a bankpánik kialakulásához? A szakemberek a legérzékenyebb pontnak a bank tőkeellátottságát látták. Az 1998-ban – tehát már a pánik után – privatizációs tanácsadónak felkért SBC Warburg memoranduma erről a következőket írta: *„A Postabank növekedésének alapvető gátja mindig is a krónikus tőkehiány volt, mivel az eszközök dinamikus növekedését nem kísérte ugyanolyan dinamikus tőkenövekedés."*[272] A pénzintézet bővebb értelemben vett vagyona, tehát a szavatolótőke akkor már hosszú évek óta nem volt elegendő arra, hogy a betéteseinél fennálló összes kötelezettségének eleget tudjon tenni.

Jól mutatta ezt a bankok kockázatait jellemző úgynevezett tőkemegfelelési mutató,[273] amelynek értéke lényegében mindig a hatályos törvények szerinti nyolc százalékos szint alatt, átlagban hat százalék körül ingadozott. Igaz, a Postabank mindig ügyelt arra, hogy ez a fontos mutatószám sohase csökkenjen a kritikus négy százalék alá, mert akkor a bankfelügyeletnek közvetlenül is be kellene volna avatkoznia.[274]

A Warburg-memorandumot idézve: *„A Postabank lényegében takarékbetétekkel működtetett pénzintézet, látványos növekedésének alapját a lakossági betétek gyűjtése képezi. [...] Ugyanakkor 1996 végén a hitelállomány mintegy háromne-*

gyede hat hónapon túli, körülbelül fele pedig éven túli lejáratú volt. [...] Mint a legtöbb lakossági bank Magyarországon vagy bárhol a világon, a Postabank is végez bizonyos mértékű futamidő-átalakítást, amennyiben rövidebb lejáratú betéteket hosszabb lejáratú kölcsönökként helyez ki, tehát eredendően ki van téve a likviditási kockázatnak. [...] Eszközeinek és forrásainak eltérő átárazási gyakorisága miatt mindig is kamategyensúly-hiánnyal küszködött, amennyiben túlnyomó részben kötött futamidejű, fix kamatozású betétekkel egy túlnyomó részben lebegő kamatozású hitelportfóliót finanszíroz."[275]

E szakmai nyelvezetű mondatok lényegében azt jelentetik, hogy a Postabank menet közben elveszítette a tőkéjét, mert egyfajta sajátos „pilótajátékot" játszott. Rövid lejáratú, az emlékezetes „kék betétkönyvekre" rögzített, és a piaci átlagnál jóval magasabb kamatokat adott, miközben a hosszú távon megtérülő hiteleinek kamatát a piaci verseny miatt csökkenteni kényszerült, ami állandó instabilitást okozott.

A pénzintézet adatai egyre aggasztóbb képet mutattak, és azt sugallták, hogy a Postabank mint bank nagyon rosszul működik. A gyorsan növekvő betétállomány költségeit nem tudja kitermelni még úgy sem, hogy egyre nagyobb kockázatú kihelyezéseket vállal. 1995-ről 1996-ra a hatszorosára, a következő évben megint ötszörösére emelkedett a nagy kockázatú hitelek állománya. Nyereségtermelő képessége gyakorlatilag megszűnt, a fizetett kamatok aránya elérte a kapott kamatok nyolcvanöt százalékát, az adózás előtti nyereség majdnem fele, negyvennyolc százaléka már 1995-ben is a rendkívüli tételekből, azaz nem a szokásos banki tevékenységből származott.

Ezeket a problémákat egyrészt úgy orvosolhatta volna a bank vezetése, hogy behúzza a vészféket, vagyis lassítja a betétgyűjtés ütemét, a mérlegfőösszeg növelését, vagy tőkét emel. Princzék sem az egyik, sem a másik utat nem választották. 1994 és '96 között is folytatták az agresszív betétgyűjtést. 1995 márciusától például a betétszámlakönyvek ötszázalékos kamata kilenc százalékra ugrott, de voltak olyan konstrukciók, amikre tizenkét-tizenhét százalékot fizetett a bank. Döntöttek a fiókhálózatot kétszáz tagúra bővítéséről is, és intenzív reklámkampányba kezdtek.

1995 áprilisában az állami bankfelügyelet elnöke, Rusznák Tamás levélben hívta fel a bankvezetés figyelmét a gondokra, leginkább arra, hogy rendezni kell a bank tőkehelyzetét.[276] A levél nem határozat volt, egyszerű felszólítás, amit Princzék – akkor még hatalmuk teljében – a maguk módján tartottak be. A következő igazgatósági ülésen egy régóta fontolgatott tranzakcióról döntöttek, alárendeltkölcsöntőke-kötvény[277] kibocsátását határozták el. Ez az eszköz elvileg arra szolgál, hogy – főleg a bank tulajdonosai – friss pénzt bevonva javítsák a pénzintézet tőkehelyzetét anélkül, hogy a tulajdonosi viszonyokat

megváltoztatnák. A Postabanknál a gond éppen a friss pénzzel volt, hiszen Princzék hoztak is pénzt, meg nem is: az alárendeltkölcsöntőke-kötvények nagy részét (a 2,3 milliárdból 2,2 milliárdot) a pénzintézet – közvetve vagy közvetlenül – saját maga finanszírozta úgy, hogy a Princz által kijelölt cégek a Postabank hiteléből jegyeztek ilyen kötvényeket.

Az 1995-ös Rusznák-levél a Postabank gondjainak egy másik okára is felhívta a figyelmet. A tőkeellátottság problémái és az azokat tetéző túlzottan intenzív piacbővülés akkor is állandó nehézséget okozott volna, ha a bank nyújtotta kölcsönök mindegyike biztos megtérüléssel jár. A Postabanknál azonban erről szó sem volt. A pénzintézet ugyanis nemcsak klasszikus kereskedelmi banki tevékenységet folytatott, nem csupán lakossági betéteket gyűjtött, hanem befektetési bankként is működött.

A 90-es évek közepére a bank tíz legfőbb hitelfelvevője a teljes hitelállomány több mint egynegyedét, ötven legfőbb hitelfelvevője több mint kétharmadát képviselte.[278] Ez a koncentráció is mutatja, hogy mennyire szűk volt az a vállalati kör, amellyel a bank kapcsolatban állt. A koncentráció éppen úgy kockázatnövelő tényező volt, mint az, hogy a bank hitelkihelyezéseiben és befektetéseiben a puszta profitszempontokon kívül sokszor más megfontolások is szerepet játszottak – elég a kiterjedt sajtóbirodalomra[279] gondolni.

A Postabank gyakran adott hitelt üzletileg kockázatos vállalkozásoknak, vagy bocsátkozott olyan ügyletekbe, amelyek a saját részvényesei és leányvállalatai megsegítését szolgálták, többször túl is lépve az efféle kölcsönökre vonatkozó törvény szabta határokat. A hitelezési és befektetési döntéseket a Postabanknál ráadásul nem testületileg hozták. A bankban az elnök-vezérigazgatóra szabott struktúra alakult ki: a valódi döntések nem a testületi üléseken, hanem két-három fős bizottságokban születtek, amelyekben Princz mondta ki a végső szót – sokszor nem üzleti megfontolás alapján, hanem a saját kénye-kedve szerint.

A Rusznák-levél éppen ezek miatt célzott arra, hogy a pénzintézet kockázatos hitelkihelyezéseket végez, a minősített követelések aránya emelkedik, és azokra csak a jogszabályokban meghatározott alsó határérték szerinti tartalékot képezi a bank. A Postabank így próbált üzleti előnyhöz jutni a prudensen működő konkurensekkel szemben; ha ugyanis kisebb a céltartalék, több pénzt tud kihelyezni hitelek formájában.

A bankfelügyelet a sokasodó gondok miatt 1996 augusztusában megbízta a „Big Six", a világ legnagyobb könyvvizsgáló cégeinek akkor még hatos fogatának[280] egyikét, az Arthur Andersent, hogy világítsa át a Postabankot. Az 1995. december 31-én elvégzett vizsgálat – nem meglepő módon – azt

mutatta ki, hogy a banknak legalább 5,6 milliárd forinttal nagyobb céltartalékot kellene képeznie. Princzék alkudozásba kezdtek, és végül belementek abba, hogy 1996. június 30-ig céltartalékot képeznek 2,4 milliárd forintra, további csaknem 1,5 milliárdra pedig időt kértek.

Az alárendelt kölcsöntőkés ügylethez hasonlóan azonban Princz itt is kreatív módszert választott. Az andersenes ballaszttól a bank úgy próbált megszabadulni, hogy egy baráti céggel, a Postabankkal amúgy is hitelezési kapcsolatban álló Dunaholdinggal közösen összeállított egy könyv szerinti értéken 19,3 milliárd forintos csomagot. A követelések egy részét kétesnek minősítették, és arra a törvényi előírásoknak megfelelően 2,5 milliárd forintnyi, a majdani veszteség fedezésére szolgáló tartalékot képeztek. A csomaghoz ezután hozzácsaptak 15,4 milliárd forint készpénzt, és a bank az egész hóbelevancot halasztott fizetéssel „eladta" a Dunaholding-csoportnak.

Az ügylet technikailag úgy bonyolódott, hogy ezeket a kétes követeléseket egy sor kis kft.-be, a bank által alapított ún. Módus társaságokba pakolta, és ezek a cégek kerültek a Dunaholding érdekeltségébe. Ezzel az eladással a bank két legyet ütött egy csapásra. Egyrészt felszabadíthatta a korábban képzett tartalékot, másrészt kimutathatott egy 9,6 milliárd forintos, lényegében fiktív nyereséget. A könyvelésben így 12,1 milliárd forintos többlet jelent volna meg úgy, hogy voltaképpen semmi sem történt. A nagy szemfényvesztés lényege megint abban állt, hogy a tranzakcióhoz szükséges pénzt teljes egészében a bank biztosította, a nyereség csak papíron létezett.

A csiki-csuki az Arthur Andersen szemét is szúrta, és a Dunaholding-csomagot végül nem ismerte el a nemzetközi számviteli szabványok (IAS) szerinti eszközállománynak, a jól kiagyalt tranzakciót röviddel az 1996-os évet záró 1997 tavaszi közgyűlés előtt át kellett alakítani. A bank vezetésének ezért a már nyereségként tervbe vett tizenkétmilliárdos lyuk betömésére állami garanciát kellett kérnie, amit a bankpánik után meg is kapott.

1996 végén az állami bankfelügyelet átfogó vizsgálata arra is felhívta a figyelmet, hogy szükséges volna az üzleti stratégia átgondolása, a források és eszközök, vagyis a betétek és a hitelek nagy arányú növekedése után a stabilizációra kell helyezni a hangsúlyt annak érdekében, hogy a portfólió minősége és a jövedelmezőség javuljon. Princz azonban fittyet hányt ezekre a felszólításokra. 1997. január 22-én ezért újabb levél érkezett a felügyelettől Princznek címezve, amiben kifogásolták, hogy az 1996. decemberi adatok nem arra utalnak, hogy a bankvezetés stratégiát váltott volna, sőt, további expanziót mutatnak.

1997 februárjában tehát csak a külvilágot lepte meg, hogy a betétesek megrohamozták a bankfiókokat, és néhány nap alatt kivettek hetvenmilliárd forintot a Postabankból. A pánik után azonban alig valami változott: miközben a bank üzleti helyzete tovább romlott, az állam különböző megoldásokkal (portfóliócsere, garanciavállalás) folyamatosan pénzt pumpált a Postabankba, a tulajdonosi jogokat azonban nem korlátozta, és a menedzsmenthez sem nyúlt. Princz Gábor maradt a helyén, elmozdíthatatlannak bizonyult.

. . .

A pánik után a felügyelet emberei szinte állandóan ott voltak a Postabank környékén, és rengeteg, kívülről ugyan aprónak tetsző, de a bank alapvető működését nagyon is befolyásoló dologban próbálták változtatásra kényszeríteni a menedzsmentet. Mindhiába, a pénzintézet helyzete tovább romlott. A felügyelet mozgásterét szűkítette, hogy a magyar szabályozás úgy ötvözte az angolszász és a német hagyományokat, hogy a baj megelőzésére nemigen találtak jogi lehetőséget. Azaz, még ha a felügyelet látta is bizonyos tranzakciók következményeit, jogi eszközökkel nem avatkozhatott a bank működésébe, és nem állíthatta fel a bankvezért a székéből.[281] Ha ugyanis a bank mutatói megfeleltek az előírásoknak – márpedig a törvényi előírások minimumának betartására Princzék nagyon is ügyeltek –, akkor nem volt kellő jogi alap a fellépésre.

Éppen ezért a felügyelet jogi kényszerítő erejű határozatok helyett levelekben és feljegyzésekben próbálta különböző feladatok teljesítésére rávenni a Postabankot. Az egyikben például fölszólította a bankot, hogy az Arthur Andersennek sem tetsző alárendeltkölcsöntőke-ügyletet alakítsa át. A Dunaholding addigra már összesen 51,7 milliárd forinttal tartozott a Postabanknak, amit tíz év alatt kellett csak megfizetnie.

A Dunaholding-csomag átalakítására Princzék megint kreatív módszert eszeltek ki, amivel be is tartották az előírásokat, meg nem is – a tranzakciók megítélése éppen ezért a későbbi büntetőeljárásban sem volt egyszerű. Az ügylet a gordiuszi csomó átvágása néven került a gazdaságtörténetbe.

A Postabank 1997 elején első körben tízmilliárd forinttal csökkentette a Dunaholdinggal szembeni követelésállományát úgy, hogy a Dunaholding átadott a Postabanknak tízmilliárd forint értékű részvényt. A pakett nagy része persze nem tőzsdei papír volt, hanem egyéb, a tőzsdén kívüli kereskedelemben forgó részvény. A Postabank követelése a Dunaholdingtól ezzel negyvenegy-negyvenkétmilliárd forintra csökkent.